

Bewogen en bevlogen? ...dan een cursus!

Psychologie en psychotherapie in cursussen voor pastoraat

Doctoraalscriptie Godsdienstwetenschap
Afstudeerrichting Geestelijke Verzorging

Begeleider:	mw. prof. dr. T.H. Zock
Meelezer:	prof. dr. A.L. Molendijk
Mede-examinator:	mw. dr. M. van Dijk
Student:	J.P. van Hasselt - Boer

Rijksuniversiteit Groningen
Faculteit der Godgeleerdheid en Godsdienstwetenschap

23 mei 2007

Bewogen en bevlogen? ... dan een
cursus! : psychologie en
psychotherapie in cursussen voor
pastoraat /
J.P. van HASSELT-BOER - 2007
Geestelijke verzorging

Omslagfoto:

"Bewogen en bevlogen" - Keramische sculptuur gemaakt door Herman van Hasselt in 2006:

"De vrouw legt een hand op haar hart: dit verbeeldt bewogenheid.

De op haar hoofd neergestreken vogel drukt bevlogenheid en geestkracht uit".

Bewogen en bevlogen? ...dan een cursus!

Psychologie en psychotherapie in cursussen voor pastoraat

Doctoraalscriptie Godsdienstwetenschap
Afstudeerrichting Geestelijke Verzorging

Begeleider:	mw. prof. dr. T.H. Zock
Meelezer:	prof. dr. A.L. Molendijk
Mede-examinator:	mw. dr. M. van Dijk
Student:	J.P. van Hasselt - Boer

Rijksuniversiteit Groningen
Faculteit der Godgeleerdheid en Godsdienstwetenschap

23 mei 2007

Voor u ligt het eindresultaat van mijn studie Godsdienstwetenschap, afstudeerrichting Geestelijke Verzorging - hoofdvak Godsdienstpsychologie, aan de Rijksuniversiteit van Groningen. Het onderwerp van mijn scriptie is:

Psychologie en psychotherapie in cursussen voor pastoraat.

Het idee voor deze scriptie ontstond al enige jaren geleden. In het toen nog Academisch Ziekenhuis Groningen (nu UMCG) werd door de Dienst Geestelijke Verzorging in samenwerking met de Faculteit Godgeleerdheid & Godsdienstwetenschap van de Rijksuniversiteit Groningen een studiedag gehouden met als thema: "Het wordt druk tussen de oren". Diverse inleiders spraken vanuit een psychologische invalshoek over hun visie op de relatie tussen religie en psychologie/psychiatrie. Uitgangspunt daarbij was de vraag of en in hoeverre er een relatie bestond tussen beide en zo ja hoe die in de toekomst zou kunnen zijn. Naast bezinning van hulpverleners, psychologen en psychiaters op de eigen levensbeschouwelijke achtergrond, de onderbouwing van de theorie en de methodiek van het beroepsmatig handelen, werd verdere scholing op het gebied van het religieuze als noodzakelijk gezien voor een professionele omgang met religie.

Over dit thema nadenkend, vroeg ik mij af of het omgekeerde ook het geval zou zijn, namelijk of psychologische scholing wenselijk zou zijn voor pastorale medewerkers. En dan vooral van medewerkers in kerkelijke kringen die van oudsher een kritische houding hebben ten aanzien van de psychologie zoals dat bijvoorbeeld in Evangelische, Pinkster- en Charismatische gemeenten het geval is. (Dit weet ik uit ervaring omdat ik zelf al ruim dertig jaar in Evangelische Gemeenten kom). De pastorale werkers in die gemeenten, vaak vrijwilligers, kunnen betrokken zijn bij een nazorgteam maar kunnen ook leider van een kerkelijke huiskring zijn, de doordeweekse ontmoetingsplaats van de gemeente. Deze medewerkers doen dat omdat zij 'een hart' voor pastoraat hebben en omdat zij zich willen inzetten voor de naaste. Maar bewogen en bevlogen zijn, is niet voldoende. Om hun taak naar behoren te vervullen, zal kennis van zaken niet mogen ontbreken en daarom zal men doorgaans cursussen over pastoraat willen gaan volgen. Door scholing kan immers een betere inschatting van de hulpvraag gemaakt worden. Zo kan mede door goede zorgverlening van de kerk worden bijgedragen aan het optimaler functioneren van mensen in onze maatschappij.

Deze scriptie doet verslag van mijn onderzoek naar de psychologische invalshoeken in drie cursussen voor (a.s.) vrijwilligers in het pastoraat. Ik geef weer onder welke pastorale stromingen deze cursussen te plaatsen zijn en welke gedachten erin naar voren komen over psychologie en psychotherapie. Daarbij kijk ik ook naar de discussie die er in Amerika onder Evangelicals is over de wenselijkheid van integratie tussen psychologie en theologie.

Al schrijvend heb ik afstand moeten nemen van eigen vooroordelen door te zoeken naar een evenwicht tussen betrokkenheid en distantie. Ik hoop dat ik daarin geslaagd ben en dat geen enkele cursusauteur zich tekort gedaan voelt. Zonder de goede begeleiding van prof. dr. Hetty Zock en het meelesen van prof. dr. Arie Molendijk was deze scriptie niet geslaagd. Daarvoor mijn hartelijke dank.

Maar eigenlijk wil ik in de eerste plaats mijn man en kinderen uit de grond van mijn hart bedanken voor hun steun bij het volbrengen van 'dit laatste loodje' van mijn doctoraalstudie Godsdienstwetenschap. Gedurende de studie jaren waren zij er altijd om mij te bemoedigen vooral dóór te gaan.

Ik wens u allen veel leesplezier!

Joke van Hasselt-Boer

Middelstum, mei 2007

INHOUDSOPGAVE

Voorwoord	1
Inhoudsopgave	2
The Servant Song	5
Inleiding	6
Probleemstelling	6
Doelstelling	7
Centrale vraagstelling	8
Deelvragen	8
Methode	8
Scriptieopbouw	10
HOOFDSTUK 1 Theoretisch kader	
Inleiding	11
1.1 Kerk als cultureel systeem	12
1.2 Het onderlinge pastoraat	13
1.3 Kerkelijke ambten	14
1.4 Pastoraat in huiskringen	15
1.5 Scholing van pastorale vrijwilligers	16
1.6 De functies van pastoraat	17
1.7 Pastorale stromingen	19
1.7.1 Het kerygmatisch pastoraat	19
1.7.2 Het therapeutisch pastoraat	20
1.7.3 Het hermeneutisch pastoraat	21
1.8 Conclusie pastorale stromingen	22
1.9 Pastoraat, psychologie en psychotherapie	22
1.10 Het standpunt van Heitink ten aanzien van de psychologie	23
1.11 De integratie van moderne psychologie en evangelische theologie in Amerika	24
1.12 Hoofdstuk 1 samengevat	26
HOOFDSTUK 2 Drie pastorale cursussen – cursusinhoud en pastorale stroming	
Inleiding	27
2.1 Cursus 'Inleiding tot pastorale counseling', Centrum voor Pastorale Counseling (CPC) Dordrecht/Heverlee	28
2.1.1 Cursusinhoud	29
2.1.2 Pastorale stroming	31

2.2	Cursus 'Zegenend helpen, basiscursus pastorale vorming', Stichting "De Kracht van Vrede" (DKV) Dordrecht	32
2.2.1	Cursusinhoud	33
2.2.2	Pastorale stroming	35
2.3	Cursus 'Psycho-pastoraat "Helen door te delen", Stichting voor Psychopastorale Hulpverlening (PPH) Veenendaal	35
2.3.1	Cursusinhoud	36
2.3.2	Pastorale stroming	37
2.4	Hoofdstuk 2 samengevat	38
HOOFDSTUK 3 Drie pastorale cursussen - psychologie en psychotherapie		
Inleiding		
		39
3.1	Cursus 'Inleiding tot pastorale counseling', Centrum voor Pastorale Counseling(CPC) Dordrecht/Heverlee	
3.1.1	Mensvisie	40
3.1.2	Visie op psychologie en psychotherapeutische theorieën	41
3.1.3	Spanningsveld	42
3.1.4	Het integratievraagstuk	43
3.1.5	Conclusie	44
3.2	Cursus 'Zegenend helpen, basiscursus pastorale vorming', Stichting "De Kracht van Vrede" (DKV) Dordrecht	
3.2.1	Mensvisie	45
3.2.2	Visie op psychologie en psychotherapeutische theorieën	45
3.2.3	Spanningsveld	46
3.2.4	Het integratievraagstuk	47
3.2.5	Conclusie	47
3.3	Cursus 'Psycho-pastoraat "Helen door te delen", Stichting voor Psychopastorale Hulpverlening (PPH) Veenendaal	
3.3.1	Mensvisie	47
3.3.2	Visie op psychologie en psychotherapeutische theorieën	48
3.3.3	Spanningsveld	49
3.3.4	Het integratievraagstuk	49
3.3.5	Conclusie	49
3.4	Hoofdstuk 3 samengevat	50
HOOFDSTUK 4 Eindbevindingen		
Inleiding		
		51
4.1	Analyse	52
4.1.1	Cursus 'Inleiding tot pastorale counseling', Centrum voor Pastorale Counseling (CPC) Dordrecht/Heverlee	52
4.1.2	Cursus 'Zegenend helpen, basiscursus pastorale vorming', Stichting "De Kracht van Vrede" (DKV) Dordrecht	56

4.1.3	Cursus 'Psycho-pastoraat "Helen door te delen", Stichting voor Psychopastorale Hulpverlening (PPH) Veenendaal	57
4.2	Visie op integratie	59
4.2.1	Cursus: 'Inleiding tot pastorale counseling', Centrum voor Pastorale Counseling (CPC) Dordrecht/Heverlee	59
4.2.2	Cursus 'Zegenend helpen, basiscursus pastorale vorming', Stichting "De Kracht van Vrede" (DKV) Dordrecht	60
4.2.3	Cursus 'Psycho-pastoraat "Helen door te delen", Stichting voor Psychopastorale Hulpverlening (PPH) Veenendaal	60
4.3	Conclusie visies op integratie	61
4.4	Tot besluit	61
	Literatuurlijst	64
	Webadressen	67
	Bijlagen	69
1.	Verklaring van begrippen	69
2.	Zeven psychologische stromingen	70
3.	Het bijbelse mensbeeld	73
4.	Psychologie in de Amerikaanse situatie	73
5.	Gebruikte vragenlijst voor cursusinformatie	75

THE SERVANT SONG

Brother, let me be your servant

Let me be as Christ to you

Pray that I may have the grace

To let you be my servant, too

We are pilgrims on a journey

We are brothers on the road

We are here to help each other

Walk the mile and bear the load

I will hold the Christlight for you

In the night-time of your fear

I will hold my hand out to you

Speak the peace you long to hear

I will weep when you are weeping

When you laugh I'll laugh with you

I will share your joy and sorrow

Till we've seen this journey through

When we sing to God in heaven

We shall find such harmony

Born of all we've known together

Of Christ's love and agony

Brother, let me be your servant

Let me be as Christ to you

Pray that I may have the grace

To let you be my servant, too

Richard Gillard 1977, *Scripture in Song/Universal Songs*

Bewogen en bevlogen?... dan een cursus!

psychologie en psychotherapie in cursussen voor pastoraat

Inleiding

Veel christenen willen elkaar in het dagelijkse leven tot geestelijke steun zijn zoals in bovenstaand lied tot uitdrukking komt. In de meeste kerken vindt dan ook pastoraat plaats, dat wil zeggen dat er structurele zorg en aandacht is voor het algemene welzijn van de gemeenteleden en dus ook voor het geestelijke welzijn. In de protestantse kerken is pastorale zorgverlening meestal één van de taken van de predikant of voorganger. Deze heeft in zijn/haar opleiding de 'tools' verworven om deze vorm van geestelijke zorgverlening in de kerkgemeente gestalte te geven. Naast de theologische bekwaamheid wordt in de opleiding van deze professionals ook aandacht besteed aan de agogische competentie om deze taak naar behoren uit te voeren. Dit houdt in dat zij beschikken over vaardigheden op het gebied van tussenmenselijke communicatie om mensen te helpen hun weg te vinden in situaties waar het leven hen voor plaatst.

Onder meer door de toegenomen werkdruk van pastores - die bijvoorbeeld kan ontstaan als deze tegelijkertijd werkzaam moeten zijn voor meerdere gemeentes - neemt de roep toe om vrijwilligers in te zetten bij het pastoraat. Ook de vergrijzing van de professionals draagt aan die oproep bij. Tegenwoordig worden er dan ook hoe langer hoe meer vrijwilligers ingeschakeld voor pastorale werkzaamheden in de kerk. In Evangelische, Pinkster- en Charismatische gemeenten (kortweg EPC-gemeenten), die over het algemeen in organisatiestructuur afwijken van de traditionele kerken, neemt het vrijwilligerspastoraat al van oudsher een grote plaats in. Pastorale zorg wordt daar veelal gezien als taak die niet uitsluitend voor de voorganger/predikant weggelegd is.

Volgens recent onderzoek van het Sociaal Cultureel Planbureau (2006) neemt niet alleen het kerkbezoek af maar ook het aantal lidmaten van de protestantse kerken. Het SCP verwacht wel enige groei van het aantal leden in de meer orthodoxe kerken. In EPC-gemeenten meent men dat deze groei vooral in hun gelederen zal plaatsvinden. (Website Stichting Gemeentegroei B. Krol, 2007) Ook in het onlangs verschenen rapport van de Wetenschappelijk Raad voor het Regeringsbeleid wordt een verwachte groei van het ledental van evangelische gemeenten gemeld. Dit wordt toegeschreven aan wat wel genoemd wordt *circulation of the saints*. Hiermee bedoelt men dat er niet zozeer sprake is van nietchristenen die zich bekeren en/of toetreden tot een kerk, maar dat christenen van het ene kerkgenootschap overstappen naar het andere kerkgenootschap. In dat geval is er wel sprake van groei binnen afzonderlijke gemeentes, maar niet op het totale aantal christenen. (WRR, 2006, p.108)

Al met al zal een groei in ledenaantal binnen kerken ongetwijfeld tot gevolg hebben dat het aantal vrijwilligers dat in het pastoraat in die gemeenten werkzaam is of gaat werken, toeneemt.

Probleemstelling

In veel kerken ontstaat door de toename van het aantal kerkleden of de afname van het aantal professionals ruimte om vrijwilligers in te zetten voor pastoraal werk. Deze vrijwilligers die doorgaans bewogen zijn met hun medemensen en die bevlogen zijn om de pastorale taak aan te vatten, gaan soms met beperkte kennis over wat pastoraat inhoudt, aan de slag. De tendens lijkt echter te zijn dat men met steeds meer deskundigheid de

Bewogen en bevlogen?... dan een cursus!

psychologie en psychotherapie in cursussen voor pastoraat

pastorale taak wil uitoefenen. Men wil niet zo maar wat doen, maar men wil onderbouwd bezig zijn vanuit een interdisciplinair kader. Dit houdt in dat men vanuit de eigen geloofsbeleving en met kennis uit de menswetenschappen bezig wil zijn. Dat er een markt hiervoor is blijkt uit het groeiende aanbod van pastorale trainingen en cursussen voor mensen die werkzaam (willen) zijn in het pastoraat.

Kennis van 'de psychologie' lijkt in het programma van deze pastorale trainingen en cursussen steeds meer een punt van aandacht te zijn zoals blijkt uit het lesprogramma van dit soort cursussen. Hierbij staan onderwerpen vermeld als 'de verhouding psychiatrie en pastoraat', 'mensbeeld/Godsbeeld', 'traumaverwerking', 'rouwverwerking', 'het oplossen van problemen' en 'verslaving'. Aan de andere kant is er ook de toenemende aandacht voor vragen op het gebied van zingeving, die ook in pastorale cursussen aan bod komen.

In veel van die zingevingsvragen zijn raakvlakken met psychologische en sociale problematiek te ontdekken en het kan zijn dat pastorale vrijwilligers niet of onvoldoende hierin professioneel geschoold zijn. Om geen fouten te maken zal dan ook kennis van zaken nodig zijn. Begrip hebben van achterliggende problematiek en het kunnen toepassen van psychologische inzichten in de omgang met andere mensen hoort daar bij.

Het is niet opmerkelijk dat dergelijke onderwerpen ook in het pastoraat en in pastorale cursussen aan de orde komen, want 'psychologie' is niet meer weg te denken uit ons dagelijkse bestaan. (Vandermeersch, 1996, p.7) Men kan zich echter ook afvragen of het hebben van kennis van de psychologie volgens de Evangelische, Pinkster en Charismatische visie mensen kan helpen in het omgaan met problemen die soms maar voor een deel levensbeschouwelijk zijn en hoe dat dan gaat. Vindt psychologische kennis wel aansluiting bij het mensbeeld van deze geloofsrichting en hoe wordt ze vervolgens geïntegreerd in de pastorale praktijk?

Doelstelling

Binnen de Evangelische, Pinkster en Charismatische kerken in Nederland stond 'de psychologie' lange tijd min of meer in een kwaad daglicht. Eén van de redenen daarvan was dat men vond dat in de psychologie het antropocentrische mensbeeld te centraal staat. Die visie kon ontstaan doordat in de beginjaren van de Pinksterbeweging, gold: "Alleen het geloof in God en de autoriteit van de Bijbel zijn bepalend voor onze opvattingen over levensvragen." (Dekker 1984, p.27) Voor kennis opgedaan vanuit de psychologie was daarin geen plaats. Eind jaren tachtig van de vorige eeuw lijkt die opvatting over 'de psychologie' duidelijk terrein verloren te hebben in de evangelische wereld. (Stoffels 1987, p.137) Toch zullen velen zich ook vandaag nog afvragen of en in hoeverre psychologie een rol speelt in de pastorale zorgverlening binnen de kerk. Daarbij zijn er in de kerk hulpvragers die negatieve ervaringen met zowel kerkelijke als seculiere hulpverleners hebben, bijvoorbeeld doordat de één te beperkt inzicht had of te weinig kennis van de onderhavige problematiek, en de ander te eenzijdig was doordat geen rekening werd gehouden met de levensbeschouwelijke achtergrond.

Over de invloed van psychologie en psychotherapie op de pastorale praktijk van Evangelische, Pinkster en Charismatische gemeenten (EPC) in Nederland is weinig literatuur en theorievorming beschikbaar. Dit in tegenstelling tot de Amerikaanse situatie waar de verschillen in benadering en de invloed van de psychologie tussen de meer liberale

Bewogen en bevlogen?... dan een cursus!

psychologie en psychotherapie in cursussen voor pastoraat

protestantse groeperingen en de 'evangelicals' sinds het midden van de vorige eeuw bediscussieerd worden. (Johnson & Jones 2000)

Zo is op dit moment in Amerika een discussie gaande in hoeverre 'evangelicals' open staan voor invloeden vanuit moderne psychologische stromingen en welke therapieën toepassing vinden in deze geloofsrichting. (Browning 2004, p.250)

Het doel van deze scriptie is de rol te bezien die psychologie en psychotherapie heeft in pastorale cursussen voor vrijwilligers in Evangelische Gemeenten, Pinksterkerken en Charismatische Gemeenten. Door dit in kaart te brengen kan worden gekomen tot meer inzicht hoe opvattingen over psychologie en psychotherapie zich verhouden tot de pastorale stroming waartoe de pastorale cursussen behoren, Hierdoor kan een bijdrage worden geleverd aan een mogelijk debat over de verhouding tussen psychologie, psychotherapie en de pastorale praktijk in Evangelische Gemeenten, Pinksterkerken en Charismatische Gemeenten.

Centrale vraagstelling

Naar aanleiding van bovenstaande overwegingen en vragen is mijn centrale vraagstelling:

Welke rol heeft (kennis van) psychologie in cursussen voor pastoraat dat wordt gegeven in Evangelische, Pinkster en Charismatische gemeenten?

Deelvragen hierbij zijn:

- Welke pastorale stromingen, psychologische en therapeutische theorieën zijn in cursussen voor pastoraat te herkennen?
- Welk mensbeeld komt naar voren in deze cursussen?
- Is er een spanningsveld tussen het mensbeeld in de cursussen en het mensbeeld uit psychologische theorieën en hoe wordt dit gezien?
- Welke positie wordt in de cursussen ingenomen ten aanzien van het integratievraagstuk van psychologie en theologie?

Methode

Om een goed beeld te krijgen hoe er binnen de EPC-gemeenten gedacht wordt over psychologie en pastoraat is het allereerst belangrijk te weten welke pastorale stromingen er zijn (geweest) in protestants Nederland en hoe die verband houden met de psychologische theorieën die in gebruik zijn (geweest). Daartoe bekeek ik aan de hand van het boek van de hoogleraar praktische theologie G. Heitink *Pastorale zorg, theorie, differentiatie, praktijk* (2000) hoe dit in de geschiedenis van de pastorale praktijk in Nederland er uit ziet. In deze studie betoogt Heitink dat volgens de hedendaagse hermeneutisch pastorale zienswijze psychologie en het christelijk denken elkaar over en weer beïnvloeden. Heitink ziet pastorale zorg als vorm van religieuze communicatie, gericht op zingeving, die zich afspeelt op een cognitief, emotioneel en experiëntieel niveau, dat wil zeggen op het niveau van zinvinding. Met zinvinding bedoelt hij dat de religieuze ervaring een existentiële diepte krijgt. Zingeving verstaan als zinvinding raakt het hart van de mens. (Heitink 2000, p.152)

Bewogen en bevlogen?... dan een cursus!

psychologie en psychotherapie in cursussen voor pastoraat

Vervolgens zocht ik via bibliotheken en internet naar literatuur over de verhouding psychologie en theologie in evangelische kringen. In de literatuur die verkrijgbaar is in Nederlandse (universiteits) bibliotheken bleek weinig onderzoek voorhanden met recente informatie over psychologie en 'evangelicals' of 'evangelischen' zoals de meer gangbare benaming in Nederland is voor Evangelische, Pinkster en Charismatische gemeenten. Daarom zocht ik op Internet via de zoekmachine Google naar gegevens. Trefwoorden daarbij waren ondermeer: evangelischen, evangelikalisme, evangelicals, pinksterkerken, charismatische gemeenten, psychology and theology, theology and psychotherapy, pastorale visie op begeleiding. Zo kwam ik ook op de website van de Verenigde Pinkster- en Evangeliegemeenten in Nederland (VPE). Op de website van de VPE staat een link naar de Assemblies of God in de USA (AG) en ook zijn er links naar websites van twee van de drie cursussen die ik via de advertenties in het blad *Uitdaging, krant voor christenen met visie* uitkoos. Hieruit blijkt de betrokkenheid van deze cursussen met één van de belangrijkste evangelicale organisaties in Nederland die zich ook verbonden weet met een groot Amerikaans evangelisch/pinkster/charismatisch kerkgenootschap.

Via de Amerikaanse www.ATLA.com, de American Theological Library Association, vond ik literatuur en kwam ik op verschillende websites die mij achtergrondinformatie gaven over hoe men in Amerika denkt over de invloed van de psychologie en psychotherapie op het evangelische pastoraat. Verder maakte ik dankbaar gebruik van het zoekprogramma [www.http://scholar.google.nl](http://scholar.google.nl)

Al doende kwam ik op de Amerikaanse hoogleraar ethiek en sociale wetenschappen D.S. Browning die beschrijft hoe men in Amerika in het algemeen en in het bijzonder binnen de evangelische beweging omgaat met psychologie en psychotherapie in het pastoraat. In zijn boek *Religious Thought and the Modern Psychologies* (2004) gaat Browning er vanuit dat alle pastorale hulpverlening in een morele context staat. Deze context ziet hij als een belangrijke achtergrond voor het werk van de pastor. Hij noemt daarbij als belangrijkste verschil tussen de pastor en de psychotherapeut dat de pastor een directe professionele verantwoordelijkheid heeft om het morele universum van waarden en zingeving te helpen vormen. In de diverse visies op hulpverlening is de rol van geloof en zingeving echter verschillend. Elke psychologische en psychotherapeutische benadering vraagt er om dat men in zekere zin geloof heeft in de werkzaamheid ervan. Browning beschrijft hoe de psychotherapie gedragen wordt door filosofische, morele en theologische a-priori's. Dit doet hij door vooral de ethische en metafysische horizon te onderzoeken en de impliciete verwachtingen, plichten en metaforen die het mensbeeld en de theorie sturen, te analyseren.

Met gebruikmaking van de literatuur van beide schrijvers, Heitink en Browning heb ik gekeken naar de aanwezigheid van psychologie in pastorale cursussen die hier in Nederland worden gegeven. Daartoe bekeek ik het cursusmateriaal van drie pastorale cursussen die ook binnen EPC-gemeenten in trek zijn voor scholing van hun vrijwilligers. Dit zijn de cursussen

- "Inleiding tot pastorale counseling" van het Centrum voor Pastorale Counseling (CPC) te Dordrecht/Heverlee,
- "Zegenend helpen, basis cursus pastorale vorming" van de Stichting "De Kracht van

Bewogen en bevlogen?... dan een cursus!

psychologie en psychotherapie in cursussen voor pastoraat

Vrede" (DKV) te Dordrecht,

- (Oriëntatie)Cursus: Psycho-pastoraat "Helen door te delen" – Stichting voor Psycho pastorale Hulpverlening (PPH) te Veenendaal.

De bij de cursussen behorende literatuur onderzocht ik op betrokkenheid met psychologie en psychotherapie en stelde daaraan de vraag of en zo ja van welke psychotherapeutische principes gebruik wordt gemaakt. Deze drie cursussen selecteerde ik uit advertenties die in het blad *Uitdaging, krant voor christenen met visie* tussen 2000 en 2005 geplaatst waren. Aanvullende informatie - advertenties geven immers alleen een beknopt overzicht - verkreeg ik bij de Stichtingen die de cursussen uitgeven.

Mijn selectiecriteria hierbij waren:

- de cursussen moesten al gedurende een aantal jaren landelijk gehouden worden.
- de cursussen moesten voor ieder die in het pastoraat bezig was of ging als professional of vrijwilliger laagdrempelig toegankelijk zijn.
- de cursusinformatie en de daarin aangehaalde literatuur dienden door mij verkrijgbaar te zijn.

Ik koos voor cursussen via het blad *Uitdaging, krant voor christenen met visie* omdat deze van oorsprong een uitgave is van de Evangelische Alliantie. De Evangelische Alliantie is een platform van ruim 90 organisaties, 6 kerkgenootschappen en enkele honderden gemeenten en persoonlijke deelnemers. Samenwerking is het sleutelwoord van alle activiteiten op de vier werkerreinen: gebed, evangelisatie, gemeenteopbouw en diaconaat. Doel van de Alliantie is de opbouw van missionaire gemeenten en organisaties die op een eigentijdse wijze in woord en daad getuigen van het evangelie van Jezus Christus. Deze organisatie bestrijkt het brede terrein van de evangelische wereld. De krant verschijnt 10 keer per jaar en bevat actuele informatie uit binnen- en buitenland over zending, evangelisatie, toerusting en hulpverlening.

Scriptieopbouw

Om een achtergrondkader te schetsen komt de ontwikkeling van het pastoraat en de stromingen daarbinnen in hoofdstuk 1 aan de orde. Ook wordt hier uiteengezet hoe de psychologie sinds de tweede helft van de 20e eeuw daarin steeds meer een plaats heeft gekregen. De relatie tussen christelijk denken en psychologie wordt beschreven vanuit historisch perspectief. Daarbij ga ik ervan uit dat pastoraat een praktijk van de kerk is die geanalyseerd en empirisch onderzocht kan worden. Omdat over de verhoudingen tussen psychologie, psychotherapie en theologie en ontwikkelingen in Nederlandse EPC-kringen geen informatie voorhanden blijkt te zijn, sta ik stil bij de situatie in de Verenigde Staten. Deze keus lijkt mij gerechtvaardigd door het feit dat een grote Nederlandse evangelicale organisatie, de VPE, nauwe theologische banden heeft met een grote evangelicale organisatie in de USA, de Assemblies of God Fellowship.

Bewogen en bevlogen?... dan een cursus!

psychologie en psychotherapie in cursussen voor pastoraat

In hoofdstuk 2 worden drie cursussen beschreven en ik bekijk daarbij welke pastorale stroming er in de cursus is te herkennen. Het betreft de cursussen:

- "Inleiding tot pastorale counseling" van het Centrum voor Pastorale Counseling (CPC) uit Dordrecht/Heverlee. Op 8 cursusedagen van 6 uur wordt kennisgemaakt met het door hen ontwikkelde hulpverleningsmodel.
- "Zegenend helpen, basis cursus pastorale vorming" van de Stichting "De Kracht van Vrede" (DKV) uit Dordrecht. Deze cursus omvat 5 lesdagen van 6 uur. Van deze dertig uren worden 8,5 uren besteed aan practicum. Daarnaast moet de cursist zelfstandig de lesstof en de verplichte literatuur bestuderen. Daarvoor heeft de cursist ca. 70 zelfstudie-uren nodig. Er wordt uitgebreid stilgestaan bij het bijbelse begrip 'zegenen'
- Psycho-pastoraat "Helen door te delen" van de Stichting voor Psycho-pastorale Hulpverlening (PPH), uit Veenendaal. Deze cursus omvat 10 lesdagen van 6 uur. Daarnaast neemt de cursist 9 keer deel aan een huiswerkgroep. Nadruk ligt op het verwerken van trauma's door de inzet van klaagpersonen uit de kerkelijke gemeente.

Vervolgens wordt in hoofdstuk 3 aan de hand van de onderzoeksvraag het cursusmateriaal en de bijhorende literatuur geanalyseerd met betrekking tot het mensbeeld en de psychologie/psychotherapie die daarin genoemd worden en hoe men het mensbeeld interpreteert en toepast.

In hoofdstuk 4 komt aan bod De scriptie rond ik af met een conclusie en een aanbeveling.

HOOFDSTUK 1 Theoretisch kader

Inleiding

Om een goed beeld te krijgen van wat pastoraat inhoudt, beschrijf ik in de eerste vier paragrafen van dit hoofdstuk allereerst de kerkelijke achtergrond en de praktijk van het pastoraat en vervolgens de functies die het pastoraat heeft.

In paragraaf 1.5 worden de drie lijnen weergegeven van het protestantse pastoraat zoals Heitink die noemt in zijn *Handboek Praktische Theologie –Pastorale Zorg, theologie, differentiatie, praktijk*. (2000) In de pastorale zorg spelen inzichten uit de sociale wetenschappen een belangrijke hermeneutische en methodologische rol. Omdat in het denken over pastoraat sinds de tweede helft van de 20e eeuw de psychologie steeds meer een plaats heeft gekregen, wordt in paragraaf 1.6 verwezen naar een zevental psychologische en therapeutische richtingen die in de bijlage verder worden beschreven. Daarop geef ik weer wat Heitinks visie op de moderne psychologie is. In vervolg op de visie van Heitink komt aan bod de verhouding tussen psychologie, psychotherapie en evangelische theologie zoals Don S. Browning die ziet in de Verenigde Staten. Browning is emeritus-hoogleraar van de Divinity School van de University of Chicago (Alexander Campbell Professor of Religion and Psychological Studies). De theologische faculteit van deze universiteit staat genoteerd bij de Association of Theological Schools (ATS) als

Bewogen en bevlogen?... dan een cursus!

psychologie en psychotherapie in cursussen voor pastoraat

niet-denominatie gebonden. De ATS is een gezaghebbende Amerikaanse organisatie waarbij alle universiteiten in de Verenigde Staten en Canada die een theologische opleiding hebben, zijn aangesloten voor accreditatie van hun onderwijs.

Tot besluit volgen de samenvatting en de conclusie.

1.1 Kerk als cultureel systeem

Het woord 'Kerk' kan meerdere betekenissen hebben. Zo kan men de kerk zien als gebouw, of als een verzameling mensen, of als een religieus of politiek denksysteem, of als mystiek gebeuren – bijvoorbeeld als het lichaam van Christus – maar ook kan de kerk gezien worden als cultureel systeem. Uitgaand van bijvoorbeeld het concept kerk als Lichaam van Christus geeft mijns inziens grote problemen voor wat betreft de empirische waarneembaarheid. In deze paragraaf ga ik dan ook uit van de opvatting dat de 'kerk' een verzameling van christelijke kerkgenootschappen is. Ik beschouw 'kerk' als een cultureel systeem, dat zich er voor leent empirisch onderzocht en geanalyseerd te worden. (Schaeffer 1992, p.21) Ik maak deze keuze omdat ik in deze scriptie onderscheid wil maken tussen een theologische invalshoek, die verdediging van de geloofsovertuigingen beoogt en een benadering vanuit een meer sociologische invalshoek. Door de kerk te zien als een sociologische institutie ontstaat geen probleem met de empirische waarneembaarheid. Het kerkelijk pastorale werk, het 'pastoraat' zoals we dat kennen in de protestante kerken zie ik daarom als onderdeel van dit groter geheel, de (kerkelijke) culturele praktijk. In deze subcultuur worden een groot aantal waarden nagestreefd en indien mogelijk geperfectioneerd.

De plaats die de protestantse kerk vandaag de dag heeft in de West-Europese samenleving is in vergelijking met vroeger sterk veranderd. De kerk die in vroegere tijden als volkskerk of publieke kerk verweven was met de hele maatschappij, is de monopoliepositie, die zij lange tijd op de levensbeschouwelijke markt had, kwijt geraakt. Daar liggen verschillende redenen aan ten grondslag. Een belangrijke reden is de secularisatie. Snelle maatschappelijke veranderingen kunnen de normatieve orde van een samenleving sterk onder druk zetten. Inhoudelijk heeft het begrip secularisatie vooral betrekking op veranderingen in de betekenis en de plaats van godsdienst in de samenleving. Het is een proces waardoor het leven en samenleven van de mensen steeds meer onttrokken wordt aan de overheersing of begeleiding van godsdienstige instituties en symbolen.

Ook in Nederland voltrok zich een proces dat een fundamenteel secularisatieproces genoemd wordt. Volgens Dekker heeft echter de gehele seculariserende ontwikkeling van de samenleving een emancipatie en een grotere autonomie van de mensen op gang gebracht, alsmede een sterk proces van individualisering op gang gebracht. (Dekker 1992, p.197-198) Een evangelicale opvatting hierover is die van de psychiater R. Schoonhoven. Hij stelt dat: "door de secularisatie - om zo te zeggen - God, en mét Hem de verticale dimensie, nagenoeg verdwenen is uit het openbare leven. De mens is onafhankelijk, mondig, autonoom. Godsdienst is een privézaak geworden". (Schoonhoven 1999, p.10) Als gevolg daarvan gaan christenen zelf op zoek naar dat wat het meest gewenste voor hen is, ook op het gebied van pastoraat.

In onze hedendaagse maatschappij lijkt de protestantse kerk teruggebracht te zijn tot een sociaal verband van christenen, een eigen organisatie waarvan het lidmaatschap

Bewogen en bevlogen?... dan een cursus!

psychologie en psychotherapie in cursussen voor pastoraat

berust op de vrije keuze van de mens die naar believen gebruik kan maken van de mogelijkheden die dit sociale verband biedt. Dit sociale verband, dat gebruik maakt van specifieke interne codes en taal, kan daarom gezien worden als een praktijk. Het begrip praktijk gebruik ik hier in de betekenis van een sociaal geconstrueerde sfeer of handelingsvorm. Volgens de filosoof MacIntyre wordt in elke sociaal geconstrueerde sfeer geprobeerd bepaalde waarden te verwerkelijken of te verwezenlijken. MacIntyre ziet de inspanning om die bepaalde waarden zo goed mogelijk te realiseren als een deugd die voor en binnen die specifieke praktijk geldt. Het komt er volgens hem op aan die deugd steeds verder te vervolmaken door te streven naar uitmuntendheid. Een praktijk binnengaan, houdt dan in dat men bereid is om te leren en te oefenen. Dit kan gebeuren door het navolgen van goede voorbeelden en door zèlf uitproberen. (MacIntyre 1985, p.187)

Een kerkpraktijk is te vergelijken met bijvoorbeeld een schoolpraktijk, werkpraktijk of sportpraktijk. Een belangrijk verschil met dit soort praktijken is dat men in een kerk niet alleen in een sociaal verband het beste voor mensen nastreeft, maar dat er ook een derde 'partij' n.l. goddelijke aanwezigheid wordt verondersteld die het handelen van mensen beïnvloedt. Eén van de doelen van kerk-zijn is dan ook van oudsher vanuit die verbondenheid met het goddelijke een vorm van intermenselijk samenzijn en samen handelen uit te oefenen. Kortom pastoraat te bedrijven. Heitink beschrijft dit met de technische term 'cura animarum', waarmee verwezen wordt naar de liefdevolle aandacht van de ambtsdrager voor de individuele leden van de kerk. Deze zorg betreft hun geestelijk functioneren, hun wel en wee, hun geloof en hoop, hun moeite en verdriet, hun angst en pijn. (Heitink 2000, p.14)

1.2 Het onderlinge pastoraat

Het pastoraat kent een lange ontstaansgeschiedenis in de traditie van de kerk. Eén van de karakteristieken van het samenkomen van christenen in de begintijd van het christendom was de pastorale houding die de gelovigen hadden om in Gods naam aandacht en zorg aan elkaar te geven. De christelijke gemeente wordt in het Nieuwe Testament gezien als een organisatie van gelovigen die toegewijd zijn in het volgen van Jezus Christus. Het samenkomen van de eerste gelovigen kenmerkte zich onder andere door lofprijzing, gebed, evangelisatie, onderwijs en onderlinge bemoediging. De meest in het oog springende eigenschap is dat men elkaar zal liefhebben. (Joh. 13:35). In de Bijbel wordt het beeld gebruikt van de gemeente als lichaam. Als één lid van het lichaam lijdt, dan lijden alle andere leden mee. (Rom.12:4,5 en 1 Cor.12:26). Browning noemt dit het principe van de zichzelf gevende liefde, 'the principle of self-giving love'. (Browning 2004 p.57)

Ook in Evangelische, Pinkster en Charismatische kringen zijn auteurs van mening dat het pastoraat diep geworteld is in het voor hen gezaghebbende Woord van God, de Bijbel. (Schoonhoven 1999, p.92) De bijbelse onderbouwing van de evangelische theologie is dat 'het pastoraat' eveneens ontleend wordt aan de metafoer van de wederzijdse relatie tussen een herder en zijn kudde. In dit verband verwijst men naar de verhalen in de Bijbel over de 'Goede Herder en zijn kudde'. Deze herdermetafoer gaat terug op de Joodse traditie. Hiermee wordt uitdrukking gegeven aan de liefdevolle zorg van Gods kant, waarmee Hij binnen een Verbond met mensen omgaat. Deze goddelijke zorg is een voorbeeld voor 'aardse herders'. Een andere auteur uit charismatische kringen ziet het herdersmotief in

Bewogen en bevlogen?... dan een cursus!

psychologie en psychotherapie in cursussen voor pastoraat

de eerste plaats als een motief van troost. Het leven van alledag wordt hierbij als beeld voor het geloofsleven gebruikt. (Van Dam 1983, p.12)

In de literatuur over pastoraat wordt doorgaans niet aangegeven wanneer pastorale zorgverlening in hulpverlening overgaat. Het begrip hulpverlening was in de jaren zeventig van de vorige eeuw meer toonaangevend dan nu, thans is dat het begrip zorg. Hulpverlening werd door velen geassocieerd met afhankelijkheid. In onze huidige samenleving wordt meer nadruk gelegd op de eigen verantwoordelijkheid en zelfredzaamheid van de mens en daar past het begrip pastorale zorg beter bij. (Heitink 2000, p.14) Wanneer het om ingrijpende ervaringen gaat van crisis en verlies wordt een mens op zichzelf teruggeworpen. Confronterende vragen als: Waar leef ik voor? Wat geeft mij hoop? Waaruit put ik moed?, kunnen mensen duchtig op de proef stellen. Men wordt heen en weer geslingerd tussen hoop en vrees. Deze vragen kunnen gepaard gaan met gevoelens van onmacht en neerslachtigheid. Ook kunnen er misvattingen ontstaan waardoor psychische problemen geloofsproblemen teweeg brengen en omgekeerd. Verstand en gevoel grijpen voortdurend in elkaar. Wat mensen dan nodig hebben, gaat verder dan 'omzien naar elkaar'. Mensen kunnen zowel psychisch als geestelijk in de moeilijkheden zitten en heel vaak gaat dit samen. Het blijkt dan dat de ene mens psychisch anders functioneert dan de andere. Heitink stelt dat op dit emotionele of affectieve niveau raakvlakken liggen tussen pastorale zorg en psychotherapie. (Heitink 2000, p.19)

Dit raakvlak zou men het gebied van de psycho-pastorale hulpverlening kunnen noemen. Bij deze complexere thematiek kan het dan nodig zijn de hulp van een psychotherapeut in te roepen. Dit zal dan toch in de meeste gevallen een professioneel opgeleide persoon zijn. Toch denken niet alle auteurs uit de kerkelijke hoek daar hetzelfde over. Zo ziet de evangelisch georiënteerde Schoonhoven ook hier toch naast de professionele hulpverlening een taak weggelegd voor de gemeente, namelijk die van hulpverleenster. Naast de officiële ambtsdragers komen ook gewone gemeenteleden in het vizier. Binnen de stichting Psycho-Pastorale Hulpverlening worden deze gemeenteleden, vanwege het specifieke karakter van hun pastorale werk 'klaagvrouwen/- mannen' genoemd. (Schoonhoven 1999, p.8)

1.3 Kerkelijke ambten

In de loop van de tijd zijn binnen de protestantse kerken drie ambten ontstaan: dat van predikant, ouderling en diaken. De predikant is verantwoordelijk voor de verkondiging van het evangelie, de ouderling voor de zorg voor het geestelijke welzijn van en het opzicht over de gemeente en de diaken heeft de taak van de dienst van de gerechtigheid en de barmhartigheid. Meestal is de predikant de 'professional' dat wil zeggen degene die door studie preek- en sacramentsbevoegdheid heeft verkregen. Het aanzien van een predikant is in de loop van de tijd na de Reformatie echter sterk gewijzigd. Van een ambt met aanvankelijk een min of meer publiek karakter is dit veranderd in de binnenkerkelijke rol van voorganger van een gemeente. Ook het kerkelijke leven, waar een predikant of voorganger leiding aan geeft, transformeert sterk. Hoewel zijn taakinving door de jaren heen aan veranderingen onderhevig is geweest, heeft de voorganger van een kerkgemeente toch in de regel nog steeds de pastorale rol van 'herder van de kudde'.

Bewogen en bevlogen?... dan een cursus!

psychologie en psychotherapie in cursussen voor pastoraat

Professionals, predikanten of andere kerkelijke beroepskrachten hebben om hun werk goed uit te oefenen een opleiding gehad waarin onder meer veel aandacht besteed is aan het ontwikkelen van hermeneutische competentie. Dit betekent het kunnen (her)kennen van een wisselwerking tussen het verstaan van de Bijbel en de kennis van God en het verstaan van de eigen levenssituatie van mensen en het kennen van God daarin. (Heitink 2000, p.69) Daarnaast is in hun opleiding aandacht besteed aan de agogische competentie. Dit is het kunnen beschikken over een vaardigheid op het gebied van tussenmenselijke communicatie om mensen te helpen hun weg te vinden in situaties waar het leven hen voor plaatst. Ook in de na- en bijscholing van deze professionals krijgen deze aspecten van het pastorale beroep ruime aandacht. (Schaeffer 1992, 546)

Hoewel in de loop van de tijd het geven van pastorale begeleiding hoe langer hoe meer een taak van professionele ambtsdragers werd, is ook dat de laatste jaren veranderd. Al sinds de jaren zeventig van de vorige eeuw is er geschreven over de plaats van de leek in de kerk. Men ging er toen al vanuit dat de kerkelijke gemeenten in de toekomst over minder vrijgestelde krachten zouden kunnen beschikken. Volgens J. Roos vonden sommigen dat kerk-zijn een zaak is die door de gehele gelovige gemeenschap gedragen zou moeten worden. De 'vrijwilligerskerk' zou de kerk van de toekomst zijn. (Roos 1978) Vervolgens gingen steeds meer kerkelijke gemeentes ertoe over ook leken bevoegdheden te geven voor het vervullen van taken in de kerk. Dit gebeurde niet alleen bij de eredienst maar juist ook bij het geven van pastorale begeleiding. Soms was die inschakeling van vrijwilligers een gevolg van een veranderde houding ten aanzien van hoe de kerk het begrip 'dienstbaarheid aan elkaar' opvatte, soms speelde een feit als de vergrijzing van de professionals of juist het gebrek aan professionals een belangrijke rol. Tegenwoordig kan de toegenomen werkdruk van predikanten, wanneer zij tegelijkertijd voor meerdere gemeentes werkzaam zijn, ook een rol spelen om vrijwilligers voor pastorale taken in te schakelen. Deze niet-professionals zijn doorgaans leken die over het algemeen een zeer diverse achtergrond kunnen hebben voor wat betreft hun opleiding en beroepsuitoefening. Als pastorale vrijwilligers in de kerk zetten zij zich in naar hun kundigheden waarbij roeping voor bepaalde taken een (grote) rol speelt.

Veel EPC-gemeenten die ook wel vrije groepen genoemd worden, zijn opgericht zonder een specifiek daartoe opgeleide bezoldigde voorganger of predikant te hebben. Doordat er geen sprake was van een clerus of hiërarchie, ontwikkelde zich een vorm van gemeente-zijn waarin zoveel mogelijk verantwoordelijkheid werd gedragen en gepraktiseerd door de afzonderlijke leden. Binnen deze gemeenten is daardoor een onbeperkte veelheid en verscheidenheid van functies, taken en diensten ontstaan. Al deze functies kan men opvatten als gaven van de Geest, als deelname in de volmacht van de verheerlijkte Heer, als roeping van God tot een bepaalde dienst, kortom als charismata, genadegaven. De pastorale begeleiding wordt in deze kerken dan ook vaak uitgeoefend door niet-specifiek daartoe opgeleide vrijwilligers. Gemeentelieden die een roeping of bediening hiertoe hebben, worden bekwaam geacht om dit herderlijke werk vorm te geven, vanwege hun inzicht in het verlenen van hulp bij religieuze zingevingvragen. (Van Dam 1983, p.11) R. Schoonhoven zegt hierover: "En dan denken we in dit verband (dat van de pastorale begeleiding), aan de psycho-pastorale zorg die zo vruchtbaar kan zijn, uitgeoefend door gemeentelieden die hiervoor - al of niet vanwege ervaringen in hun eigen levensgeschiedenis opgedaan, maar in

Bewogen en bevlogen?... dan een cursus!

psychologie en psychotherapie in cursussen voor pastoraat

ieder geval door de Heilige Geest met gaven toegerust - bijzonder geschikt zijn".
(Schoonhoven 1999, p.13)

1.4 Pastoraat in huiskringen

In veel EPC-gemeenten is het al van oudsher gebruikelijk dat leden en bezoekers ruimte wordt gegeven om deel te nemen aan een huiskring. Dit zijn doorgaans bijeenkomsten in kleiner verband die doordeweeks aan huis worden gehouden bij een van de gemeenteleden. Deze kringavonden kunnen ook fungeren als gespreks- of bijbelstudiegroep. Datgene wat in de zondagse kerkdienst wordt aangeboden kan dan hier worden besproken en verwerkt. Afhankelijk van de organisatievorm van de EPC-gemeenten kan aan kringbijeenkomsten door een al dan niet daartoe opgeleide pastorale werker leiding worden gegeven. Ondergeschikt aan de intentie van de huiskringavond kan het vaak zo zijn dat men met elkaar in gesprek komt over allerlei zaken die iemand zoal bezig kunnen houden op het gebied van zingeving en geloof.

Wanneer in een huiskring meer diepgaande persoonlijke geestelijke vragen aan de orde komen, is het goed denkbaar dat deze niet in een of twee gesprekken door de kringleider zijn af te handelen. Waar blijkt dat mensen niet meer pastorale begeleiding nodig hebben maar professionele hulp, is het aannemelijk dat kringleiders niet doorverwijzen naar seculier maatschappelijk werk, maar naar een christenpsycholoog of christelijke hulpverleningsinstantie, van een evangelicale richting die is aangesloten bij de Federatie Evangelische Zorg Organisaties (FEO) De FEO is een overkoepelende organisatie van 25 evangelische en reformatorische zorgorganisaties. Zij noemt zich een organisatie die werkzaam is op bijbelgetrouwe grondslag. De lidinstellingen verlenen hulp op onder meer het terrein van maatschappelijke opvang, jeugdzorg, gehandicaptenzorg en verslavingszorg. De pastorale begeleiding in de huiskring kan echter gezien worden als een belangrijke aanvulling op die vormen van professionele hulpverlening.

De mogelijk achterliggende problematiek vraagt wellicht veel inzicht en kennis van zaken. In veel zingevingsvragen zijn echter ook raakvlakken met psychologische en sociale factoren te ontdekken. Daarom speelt de ervaring die de pastorale vrijwilliger wel of niet heeft met complexe problemen een grote rol. Deze zal naast een kerkelijke volmacht over een aantal competenties moeten beschikken. Naast theologische kennis zal deze ook kennis van en inzicht in psychologische structuren nodig hebben om met meer problematische thematiek te kunnen omgaan. Daarnaast zal men er ook rekening mee moeten houden dat waar lichamelijke problemen optreden deze vaak ook op psychisch en geestelijk niveau doorwerken.

1.5 Scholing van pastorale vrijwilligers

In het verleden is al vaker gesproken over de scholing van vrijwilligers. Al ruim twintig jaar geleden meende Lindijer dat daar waar niet-professioneel opgeleide gemeenteleden in het pastoraat functioneren er, "dan ook sprake (zal) zijn van training in psychologische aspecten die met pastoraat te maken hebben". (Lindijer 1984, p.21) Van Dam zag het hierbij als een taak van de professionele pastor om gemeenteleden in herderlijk werk te scholen. (Van Dam 1984, p.11) Ook H.J.M. Vossen meende dat pastorale begeleiding niet alleen door beroepspastores gegeven kon worden maar ook door vrijwilligers die niet

Bewogen en bevlogen?... dan een cursus!

psychologie en psychotherapie in cursussen voor pastoraat

daartoe professioneel zijn opgeleid. (Vossen 1985, p.17) In zijn onderzoek naar de educatie van vrijwilligers richtte hij zich juist op de 'niet tot professioneel pastoraat opgeleide werkers'. Hij meent dat bij de scholing of educatie van deze vrijwilligers in het pastoraat vaststelling van de doelen (zowel gericht op de uitoefening van de taak als op de vorming van de eigen identiteit) evengoed als bij de opleiding van professionals kunnen berusten bij vakdeskundigen of organisaties waarbinnen de betrokkenen werkzaam zijn. (ibid. 1985 p.37)

Dat er tegenwoordig een roep om scholing van vrijwilligers in pastorale bekwaamheden is, blijkt uit het feit dat er momenteel in den lande diverse cursussen aangeboden worden op het gebied van pastoraat. Voor wat betreft het scholingscurriculum zijn er echter weinig eenduidige gegevens te vinden. In pastorale cursussen zal het onderkennen van psychosociale factoren echter vrijwel zeker aan bod komen. Net als een professioneel geschoolde pastor heeft ook de pastorale vrijwilliger naast kennis van de ontwikkelingen in het pastoraat, ook theologische kennis evenals inzicht in fysieke, psychologische en sociologische factoren. Het doel hiervan zal zijn mensen te helpen met de bedoeling dat deze tot een bepaald inzicht komen over de gebeurtenissen in hun leven in relatie tot het evangelie.

1.6 De functies van pastoraat

In de huidige tijd richt het pastoraat zich niet alleen meer op het individu maar ook op de gemeenschap waar het individu in functioneert. Op allerlei manieren kan daar hulp worden geboden en ontvangen en kunnen zinvragen aan de orde komen. In de structuur van de gemeente krijgt deze zorg gestalte in pastoraat via bezoek- en kringwerk. Ook netwerken die voor speciale vormen van groepspastoraat worden gevormd, zoals zelfhulpgroepen voor bijvoorbeeld rouwverwerking en dergelijke horen daarbij.

Al deze activiteiten kunnen bestempeld worden als algemeen onderling pastoraat. (Heitink 2000, p.16) Volgens de werkhypothese van Heitink behoren tot dit algemene onderlinge pastoraat:

'de zorg en aandacht voor elkaar die:

- zich richt op 'heel de mens', onder het aspect van diens geestelijk functioneren
- oog heeft voor contingente situaties en omstandigheden,
- plaats heeft via ontmoeting en gesprek en ritueel, individueel of in groepen,
- de vorm aanneemt van onderling pastoraat of professionele begeleiding,
- opkomt uit de christelijke traditie met haar joodse wortels,
- zich verbonden weet met de christelijke gemeenschap,
- tot gevolg heeft dat mensen iets ervaren van heling, ondersteuning, leiding en verzoening in hun leven,
- een relatie onderhoudt met andere vormen van zorg en begeleiding binnen de context van de moderne samenleving'. (Heitink 2000, p.41)

In deze omschrijving gaat Heitink uit van een meerdimensioneel (holistisch) mensbeeld, waarin zowel de joods-christelijke traditie als wijsgerig-antropologische inzichten doorklinken. Hij oriënteert zich daarbij evenals Browning op een studie van Clebsch en Jaekle uit 1964. Deze hebben volgens Heitink overtuigend aangetoond dat vier

Bewogen en bevlogen?... dan een cursus!

psychologie en psychotherapie in cursussen voor pastoraat

basisfuncties van het pastoraat door alle eeuwen heen een grote rol spelen. Deze functies zijn:

1. Genezen of helen, dat wil zeggen de zieke persoon in een staat van heelheid brengen zodat het herstel ook leidt tot nieuw geestelijk inzicht en welzijn.
2. Ondersteunen, dat wil zeggen de lijdende persoon te helpen het lijden uit te houden of zich erover heen te zetten, ook als herstel lang uitblijft of helemaal niet komt.
3. Begeleiden, dat wil zeggen de mens die in moeilijkheden verkeert, helpen een goede keuze te maken die van belang is voor het geestelijke welzijn nu of in de toekomstige tijd.
4. Verzoenen, dat wil zeggen het richten op het herstel van verbroken relaties tussen mens en medemens en tussen God en mens.

Heitink ziet pastorale zorg dan ook als een veelomvattend begrip waarvan elementen van zielzorg, paraklese, zingeving, spiritualiteit en counseling deel uitmaken. Vanuit kerkelijk perspectief wordt pastorale zorg kortweg door hem omschreven als 'omzien naar elkaar', vanuit Gods omzien naar mensen. Bij zijn bovengenoemde werkhypothese over pastorale zorg stelt hij, dat pastorale zorg alleen interdisciplinair beoefend kan worden. Dit betekent volgens hem dat ook kennis uit de sociale wetenschappen hierbij een rol kunnen spelen. (Heitink 2000, p.42)

Zowel Heitink als Browning stellen dat deze 4 functies van pastorale zorg in alle tijdperken zijn terug te vinden, maar dat vanwege de veranderingen in de maatschappelijke omstandigheden de christelijke kerken op verschillende momenten in de geschiedenis meer nadruk legden op en ene vorm dan op de andere. Voor Browning is het daarbij overigens niet zo zeker dat de categorieën ondersteunen, begeleiden en verzoenen te onderscheiden zijn. Het zouden wel eens verschillende fasen of verschillende momenten kunnen zijn in de ene, alomvattende functie van de discipline herstellen. Deze discipline vat hij op als een diep inplanten in het karakter van mensen van de basisnormen, de fundamentele waardepatronen en de gevoeligheid die de cultuur van een groep beheersen. Voorts stelt hij dat vanuit de lange geschiedenis van het christendom pastorale zorg in de jaren zestig van de vorige eeuw binnen de protestantse gemeenten vooral gekarakteriseerd kan worden als 'educatief'. De rol van het pastoraat was lange tijd mensen in staat stellen het vermogen tot het nemen van beslissingen en initiatieven, dat zij kwijt waren, terug te krijgen of als het beschadigd was, te herstellen. Dit heeft onder meer onder invloed van moreel pluralisme ertoe geleid dat de zielzorger of pastorale hulpverlener ervoor terugdeinsde om directief op te treden of een standpunt in te nemen betreffende morele of ethische kwesties. Zij hadden 'slechts' de rol van ondersteunen, accepteren en verhelderen. Hij ziet hierin parallellen met invloeden uit de humanistische psychologie van o.a. Carl Rogers. (Browning 1976, p.75)

Ten gevolge van een Rogeriaanse houding, stelt Browning, kunnen begrippen als 'acceptatie' en 'het vergeven van jezelf' volkomen zinloos worden als de context van een morele orde en van morele opvattingen ontbreekt of verward is. Ook als de pastor wél meer directief handelt, zoals dat binnen de pastorale counselingsbeweging gebruikelijk is, is het niet altijd duidelijk hoe deze zich moet verhouden tot de morele kwesties. Browning meent dat onder invloed van de humanistische psychologie de pastor meer gezien wordt als de adviseur en geestelijk leider. Volgens Browning kan deze pastor, omdat de

Bewogen en bevlogen?... dan een cursus!

psychologie en psychotherapie in cursussen voor pastoraat

hulpzoekende in de context van de kerkgemeenschap weet waar de pastor voor staat in moreel opzicht, voorkomen dat hij meewerkt aan een verdere desintegratie van het waardensysteem van de hulpvrager in kwestie. Daarnaast is het voor Browning wel de vraag waardoor deze pastor zich laat leiden. Wanneer hij optreedt volgens meer directieve theorieën tracht hij dan te werken aan de versterking van de persoonlijkheid en de stimulering van een sterker ego? Browning vindt het antwoord van de door de humanistische psychologie beïnvloedde pastor onvolledig. Het klinkt wel aannemelijk en christelijk, maar als niet dieper wordt ingegaan op de aard van de menselijke behoeften dan blijft bijvoorbeeld een begrip als 'liefde tot God en de naaste' onduidelijk. Browning stelt: *'We need to know the indices of love – the marks of love'*.

Ook kan de waarde vrije opstelling die benaderingswijzen vanuit de sociale wetenschappen zeggen te hebben, niet zondermeer door de pastorale zorgverlening overgenomen worden. Is het dan zo dat pastoraat weer autoritair, wettisch en moraliserend moet zijn? Volgens Browning is het soms wellicht goed om morele aspecten tijdelijk op te schorten omdat de situatie erom vraagt. Pastoraat staat volgens hem echter wel altijd in de context van de praktijk van de kerk en daarmee in een moreel en religieus referentiekader. (Browning 1976, p.79)

1.7 Pastorale stromingen

De ontwikkeling van de pastorale stromingen en de kritiek daarop in de huidige tijd kan langs drie lijnen geschetst worden. Deze stromingen worden gezien als fasen in een ontwikkeling van de pastorale theologie. Deze drie lijnen beschrijf ik in onderstaande paragrafen zeer in het kort aan de hand van de literatuur van Heitink:

het kerygmatisch pastoraat

het therapeutisch pastoraat

het hermeneutisch pastoraat (Heitink 2000, p.43-68)

1.7.1 Het kerygmatisch pastoraat

Deze vorm van pastoraat komt op in Duitsland na de Eerste Wereldoorlog. In het kerygmatisch pastoraat staat de verkondiging van de Bijbel en het evangelie centraal. Het theologische uitgangspunt is de herontdekking dat God waarlijk God is. De nadruk komt te liggen op de verkondiging van Gods Woord en dat komt ook in het pastoraat tot uitdrukking. Een pastoraal gesprek wordt dan een soort biechtgesprek. Theologisch gezien lijkt het pastoraat eenrichtingsverkeer te zijn.

Een centrale plaats in het kerygmatische denken neemt de Zwitserse theoloog E. Thurneysen in. Deze maakte een strikte scheiding tussen pastoraat en psychotherapie. Thurneysen was zich ervan bewust, dat zelfbeeld, Godsbeeld en wereldbeeld nauw samenhangen en hij koos voor de oplossing van de psychologie als hulpwetenschap van de theologie: 'het bijbelse mensbeeld mocht niet vertroebeld worden door de psychologie. Dat zou ten koste gaan van het geheimenis van de mens. Pastoraat en therapie, heil en heling mochten niet door elkaar gaan lopen'. (Heitink 2000, p.49) Thurneysen verwoordt dit in *Die Lehre von de Seelsorge* (Zürich 1957) Daarin stelt hij dat ziekte, of het nu lichamelijk is of psychisch, slechts een verschijningsvorm is van de 'eigenlijke' ziekte, namelijk de zonde, de vervreemding van God. Daarom moet men allereerst oprecht zijn schuld belijden.

Bewogen en bevlogen?... dan een cursus!

psychologie en psychotherapie in cursussen voor pastoraat

Wie alleen maar komt om genezen te worden zonder zich radicaal te willen bekeren, kan rechtsomkeert maken. Genezing is in eerste instantie zondenvergeving. Eerst moet de relatie met God worden hersteld. En als dat gebeurt, dan mag je ook verwachten dat God zijn beloften nakomt, zoals Hij dat al deed in de tijd van de Bijbel.

Verwante stromingen in het kerygmatisch pastoraat zijn de calvinistische stroming en de nouthetische stroming. Het calvinistisch pastoraat heeft eeuwenlang de pastorale praktijk in de Nederlandse kerken van de reformatie bepaald. Ook hier ging het om het 'aanzeggen van het Woord Gods' als regelgeving voor menselijk leven en samenleven. (Heitink 2000, p.50)

De nouthetische stroming is een biblicistisch gefundeerde vorm van pastoraat waarbij de schuld en dus de verantwoordelijkheid van de mens centraal staat. Nouthetisch komt van het Griekse nouthetein wat vermanen of terechtwijzen betekent. Psychologie en psychotherapie worden afgewezen als bronnen bij pastorale zorg. Deze vorm van pastoraat is ontwikkeld door de Amerikaanse theoloog J.E. Adams. Deze is een fervent tegenstander van de non-directieve manier waarop in de lijn van Rogers met mensen wordt omgegaan. Ook de mensvisie van Freud wordt als deterministisch afgewezen omdat dit de mens zijn verantwoordelijkheid zou afnemen. Adams vertaalt elke vorm van ziekte of psychische problematiek in termen van zonden. De enige weg tot herstel is daarom mensen te vermanen hun zondige wegen te verlaten. Dit vermanen of terechtwijzen gebeurt aan de hand van bijbelcitaten. Het nouthetisch pastoraat heeft vooral invloed in sommige evangelische kringen.

De kritiek die Heitink heeft op het kerygmatisch pastoraat is dat er veel verwarring kan ontstaan doordat Thurneyesen theologie en de methodiek van het gesprek (waarin de predikant altijd het 'laatste woord' heeft) voortdurend door elkaar laat lopen. Volgens Heitink kunnen deze twee beter uit elkaar worden gehaald. Hoe dat dan gedaan kan worden, vermeldt Heitink echter niet.

1.7.2 Het therapeutisch pastoraat

Vanaf het begin van de jaren zeventig van de vorige eeuw komt er steeds meer kritiek op het kerygmatisch pastoraat. Men vond dat er te weinig rekening werd gehouden met de maatschappelijk-culturele context van het pastoraat. Onder invloed van de psychotherapie was in Amerika al rond 1950 meer aandacht ontstaan voor het therapeutische pastoraat. Deze beweging vindt haar weg naar Europa in de jaren zestig van de vorige eeuw, om te beginnen naar Nederland, zowel in katholieke als in protestantse kringen. In de jaren zestig van de vorige eeuw introduceren Faber, Zijlstra en Berger vanuit Amerika de Klinisch Pastorale Vorming in Nederland. (Zijlstra, 1989).

Door het werk van deze beweging doet het therapeutisch pastoraat hier te lande zijn intrede. In zijn boek hierover brengt W. Zijlstra geloof en ervaring, theologie en psychologie bij elkaar. Hij hanteert een dynamisch waarheidsbegrip, neemt van Tillich de noties van polariteit en dynamiek over, van Jung de theorie van de zelfbewustwording en van de apostel Paulus diens eschatologisch-pneumatologische visie. (Heitink 2000, p.61)

Kenmerkend voor het therapeutisch pastoraat is dat 'Woorden van heil op het vlak van de menselijke ervaring beaamd en doorleefd moeten worden'. (Heitink 2000, p.67)

Bewogen en bevlogen?... dan een cursus!

psychologie en psychotherapie in cursussen voor pastoraat

Het commentaar van Heitink op het therapeutisch pastoraat is grotendeels gericht op de eenzijdigheden ervan. Het gaat in de samenleving niet alleen om psychologie, maar ook om ethiek. Een professionele theoloog moet goed weten dat de theologie zijn basiswetenschap is. In Amerika uit ook Browning kritiek op dit therapeutisch pastoraat of 'pastorale counseling' zoals dat in de Verenigde Staten wordt genoemd. Deze benadering zou leiden tot dominantie van het individuele perspectief. Hierdoor blijft het kerkelijk en maatschappelijk perspectief onderbelicht. Het gaat in een menselijke samenleving niet alleen om psychologie maar ook om ethiek. Pastorale zorg moet er volgens hem allereerst op gericht zijn de ander een structuur aan te reiken, een karakter, een identiteit, een religieus cultureel waardensysteem om uit te leven. (Heitink 2000, p.61, 62)

In de jaren 70 raken 'ontmoetingsgroepen' in zwang. In deze groepen kunnen de processen van groepsinteractie worden benut om aan de deelnemers van de groep te laten zien hoe anderen hun handelingen waarnemen. Er is overeenkomst met bepaalde vormen van zielzorg in sommige takken van het evangelicale christendom. Het doel van die groepen kan een ongestructureerde beleving van gevoelens zijn waarbij een grote nadruk kan komen te liggen op ervaring. De context van waarden en normen blijft dan dikwijls aan de oppervlakte en kan daarmee bloot staan aan manipulatie door leiders. Als deze groepen functioneren in de context van een lokale kerk is het heel goed denkbaar dat zij werken op een manier die niet werkelijk verschilt van een duidelijke seculiere aanpak. Maar afhankelijk van de religieusculturele context hoeft dat niet zo te zijn. (Browning, 1976, p.80)

Ook Browning verwijst naar dezelfde bezwaren die Heitink heeft. Het gevaar bestaat dat pastorale counseling een verenging van pastoraat wordt tot iets louter subjectiefs en individueels. Daarbij kan het privé-perspectief gaan domineren, waardoor het kerkelijk en maatschappelijk perspectief onderbelicht blijft.

Heitink ziet in het therapeutisch pastoraat echter een positieve ontwikkeling tussen pastoraat en psychotherapie mede door het werk van de Klinisch Pastorale Vorming in Nederland. Hierdoor ontwikkelt de beweging zich meer en meer in hermeneutische richting. (Heitink 2000, p.64)

1.7.3 Het hermeneutisch pastoraat

In de jaren zeventig komt de hermeneutische vorm van pastoraat in de belangstelling te staan, als gevolg van kritiek op het therapeutisch pastoraat. De verbinding van traditie en ervaring komt meer centraal te staan. Het gaat er niet alleen meer om gericht te zijn op de kennis van God, maar ook op het kennen van God. De hermeneutiek legt dan ook de nadruk op interpreteren en verstaan. Heitink omschrijft dit als "Mensen vangen het Woord op binnen hun eigen verstaanshorizon, van waaruit ze dat Woord interpreteren. Dit wordt de hermeneutische cirkel genoemd". (Heitink 2000, p.69)

Het hermeneutisch pastoraat gaat terug op de Duitse filosoof en theoloog Friedrich Schleiermacher (1768-1834), voor wie hermeneutiek niet de leer van de uitleg, maar die van het verstaan is. Voor hem is de twijfel noodzakelijk geworden om te kunnen groeien in het geloof en pastoraat is een manier om mensen te leren omgaan met die twijfel. Schleiermacher betreft de objectiviteit van het denken en de subjectiviteit van het gevoel op elkaar met de term intersubjectiviteit. (Heitink 2000, p.73)

Bewogen en bevlogen?... dan een cursus!

psychologie en psychotherapie in cursussen voor pastoraat

In de hermeneutiek wordt uitgegaan van de polen van de traditie (fides quae) en de ervaring (fides qua). Nadruk valt op het interpreteren en verstaan van mensen in de huidige context. In het hermeneutische pastoraat wordt de onderlinge relatie tussen het theologische en het psychologische moment uitgedrukt met de term 'bipolariteit'. Alles kan onder religieus gezichtspunt beschouwd worden. Deze centrale term 'bipolariteit' ontleent Heitink aan Berkhof, voor wie goddelijk heil en aardse werkelijkheid complementaire begrippen zijn: het ene wordt pas zichzelf door het andere. God en mens worden dus nooit tegen elkaar uitgespeeld, maar de relatie tussen beiden wordt gekwalificeerd als verbondsrelatie, hoewel God het laatste woord blijft hebben. Het werk van de Heilige Geest neemt een centrale plaats in: Hij schakelt mensen in. Dit wordt wel pneumatologisch synergisme (Veenhof) of theonome reciprociteit (Bohren) genoemd. God blijft God en mens wordt mens. Leer en leven, fides quae en fides qua, object en subject, worden zo op elkaar betrokken, dat steeds via het ene moment het andere tot zijn recht kan komen. Heitink verwoordt dat aldus: 'God openbaart zich aan de mens in zijn menselijke ervaringswereld, God gaat met de mens om in de weg van een leerproces en Hij gaat *bij voorkeur middelijk* met de mens om, dat wil zeggen via mensen, die op hun beurt menselijk met hun naaste trachten om te gaan'. (Heitink 2000, p.71)

Dit betekent voor de pastorale praktijk dat het hermeneutisch pastoraat bemiddelt tussen psychologische taal en theologische taal. De pastor is de tolk in dit proces en die moet dus als het ware tweetalig zijn.

Heitink ziet in de huidige pastorale situatie een drietal vertakkingen van de hermeneutische stroming, n.l. geestelijke verzorging – die gezien kan worden als pastoraat buiten de kerk, de narratieve benadering - waarin het gaat om het verhaal van mensen te verbinden met het verhaal van God en de geestelijke begeleiding - waarin een sterk accent ligt op de oefening in spiritualiteit met behulp van een geestelijk leider. (Heitink 2000, p.78)

In de discussie over het hermeneutisch pastoraat wijst Heitink op de kwetsbaarheid van deze benadering. Het gevaar is dat men of doorslaat naar de kant van de traditie of teveel nadruk legt op die van de ervaring.

1.8 Conclusie pastorale stromingen

Concluderend kan gezegd worden dat in bovenstaande paragrafen is weergegeven, op basis van de literatuur van Heitink, dat de ontwikkelingslijnen van het pastoraat lopen naar het hermeneutisch pastoraat. Deze vorm van pastoraat waarbij een verbinding wordt gemaakt tussen traditie en ervaring neemt tegenwoordig een dominante positie in binnen het protestantse pastoraat. Daarbij kiest Heitink voor een hermeneutisch model van pastorale zorg dat het midden houdt tussen psychotherapie en geestelijke begeleiding. Binnen deze hermeneutische benadering is ruimte voor elementen uit de kerygmatische en de therapeutische traditie. Een dergelijk model nodigt volgens hem uit tot een integratieve benadering van uiteenlopende antropologische en theologische inzichten. Hierdoor wordt ruimte en vrijheid geschept voor pastores en vrijwilligers in pastoraat om eigen keuzen te maken en een eigen stijl van pastorale zorg te ontwikkelen. (Heitink 2000, p.263)

Bewogen en bevlogen?... dan een cursus!

psychologie en psychotherapie in cursussen voor pastoraat

1.9 Pastoraat, psychologie en psychotherapie

In het denken over een model van pastorale zorg komt men al snel op het gebied van de mensvisies. In mensvisies spelen psychologische opvattingen een rol. De antropologische inzichten die het pastoraal handelen leiden, dienen echter duidelijk geëxpliciteerd te worden, meent Heitink. De Bijbel presenteert overigens geen alomvattende antropologie en theologische antropologieën hebben vaak wijsgerige vooronderstellingen. Heitink pleit er voor het psychologisch spreken over mensen in uiteenlopende situaties en de vooronderstellingen die hiermee gemoeid zijn, via een kritische dialoog te confronteren met het bijbels spreken over de mens. Zo voltrekt zich een polaire beweging van psychologie naar theologie. Dit noemt Heitink bipolariteit. Met deze term wil Heitink dus de door hem gekozen hermeneutische positie verhelderen dat theologische en psychologische inzichten in een kritische dialoog op elkaar betrokken worden. (Heitink 2000, p.87)

Een groot voorstander van een kritische benadering is de Amerikaanse hoogleraar Ethiek en Sociale Wetenschappen Don S. Browning. In zijn boek *A Fundamental Practical Theology* (1991) definieert Browning praktische theologie (waar pastorale zorg deel van uitmaakt) als 'critical reflection on the Church's dialogue with Christian sources and other communities of experience and interpretation with the aim of guiding its action toward social and individual transformation.' (Browning 1991, p.36) Dus Browning ziet als taak van het pastoraat dat zij kritisch reflecteert op de dialoog die de kerk heeft met christelijke en andere ervaringsbronnen met als doel te streven naar maatschappelijke en persoonlijke verandering. Ook meent Browning dat veel van het christelijke gedachtegoed al terechtgekomen is in de psychotherapie. (Browning 1997)

Ten einde kritisch te kunnen reflecteren is het nodig te weten welke psychologische en therapeutische stromingen op het pastoraat van invloed zijn (geweest). Volgens Heitink zijn dit de psychoanalytische, de Jungiaanse, de humanistisch-psychologische, de behavioristische, de existentiële, de cognitief-psychologische en de constructionistische stroming.

In de bijlage van deze scriptie worden deze stromingen kort door mij beschreven.

1.10 Het standpunt van Heitink ten aanzien van de psychologie

Het standpunt dat Heitink inneemt ten aanzien van de psychologie is dat ondanks de verschillen die er zijn tussen de diverse psychologische stromingen er ook een gemeenschappelijke lijn in is te ontdekken. Namelijk die van de in veel opzichten gedetermineerde mens die zijn weg weet te vinden en positieve mogelijkheden ontwikkelt in het aangaan van relaties met anderen. Met die ander identificeert de mens zich en hij weet zich verbonden met een zingevende traditie, van waaruit hij zich geestelijk oriënteert op zijn bestemming. Heitink meent dat dit theoretische kader, waarin 'heel de mens' in beeld komt op gespannen voet staat met het fragmentarische karakter van hoe mensen zichzelf ervaren. Psychologische en theologische aspecten mogen daarom niet tegenover elkaar uitgespeeld of door elkaar gehaald worden.

Verder zegt Heitink over de relatie tussen psychologie en religie dat in de eerste plaats de voorgegeven religieuze tradities een cognitief-religieus interpretatiekader vormen.

Bewogen en bevlogen?... dan een cursus!

psychologie en psychotherapie in cursussen voor pastoraat

In de tweede plaats gaat religie gepaard met emotionele beleving: hoe gaat men om met persoonlijke problemen. Op dit niveau ligt de relatie van religie en geestelijke gezondheid.

In de derde plaats ontstaat uit de verbinding van referentiekader en beleving een ervaring die een cognitief en een affectief dieper moment kent. Deze diepere ervaringslaag, het experiëntieel niveau, wordt als regel omschreven in termen van geloofservaring en spiritualiteit. Pastorale zorg als vorm van religieuze communicatie, gericht op zingeving, speelt zich af op zowel het cognitief, emotioneel als op dit experiëntieel niveau. Zo wordt de hermeneutische samenhang van theologische en psychologische elementen zichtbaar. (Heitink 2000, p.106)

1.11 De integratie van moderne psychologie en evangelische theologie in Amerika

Ook in Amerika hebben christelijke denkers altijd een grote interesse gehad in 'de psychologie'. Volgens de evangelische counselor en psycholoog G. R. Collins dient psychologie begrepen te worden als 'de rigoureuze poging het menselijke karakter en gedrag te begrijpen, en die gegrond is in de filosofische reflectie en onderzoek van data van de menselijke ervaring' (Collins et al. 2000, p.11).

Don S. Browning doet in zijn boek *Religious Thought and the Modern Psychologies* (2004) verslag van zijn onderzoek naar de verhouding tussen theologie en de moderne psychologie in de VS. In de tweede druk van dit boek dat voor het eerst in 1987 verscheen, bespreekt Browning in hoofdstuk 11 het debat over de relatie tussen psychologie en theologie zoals dat thans in evangelische kringen wordt gevoerd.

Browning meent dat sinds het allereerste begin van de psychologie en de 'mental health movements' in de VS. 'Evangelicals', als minderheid, hun duidelijk aparte stem hebben laten horen. Aan eigen evangelische universiteiten zijn veel academici opgeleid als psycholoog. Veel van deze academici en deskundigen zijn vervolgens gaan werken in een christelijke setting. Toch werkt ook een niet onaanzienlijk aantal van hen als therapeut of docent bij seculiere, niet-religieuze instanties. Het kenmerkende voor veel van deze evangelische christenen die op het gebied van de geestelijke gezondheidszorg en psychologie werken, is dat zij overduidelijk hun geloofsovertuiging in hun werk meenemen. Elke theoloog zal zich bij tijd en wijle afvragen hoe onderwerpen zich theologisch en psychologisch tot elkaar verhouden maar evangelische christenen nemen die vraag zo serieus dat zij er integratiemodellen voor bedenken. Deze hulpverleningsmodellen dienen te voldoen aan het uitgangspunt Christus te eren. Er zijn evangelische auteurs die belangrijke psychologische theorieën en stromingen hebben bekritiseerd om aan te tonen dat de fundamentele uitgangspunten, gebruikte methodes en het inherente normen en waardesysteem daarvan verschilden met het bijbelse wereldbeeld van hun theologische systeem. De discussie daarover was in de jaren negentig van de vorige eeuw binnen evangelische kringen sterker dan in de meer liberale kringen.

Browning ziet die discussie dan ook niet alleen als een onderlinge strijd tussen verschillende richtingen binnen het protestantse denken, maar wil deze breder trekken. Het mensbeeld zoals dat verankerd is in de klassieken van de Joodse en Christelijke traditie geeft een onschatbare, in feite essentiële narratieve omgeving voor het meer gedetailleerde empirische en klinische werk van de moderne psychologie. Brownings stelling is dat een goed uitgewerkt hermeneutisch model, waarin de psychologie gezien

Bewogen en bevlogen?... dan een cursus!

psychologie en psychotherapie in cursussen voor pastoraat

wordt als de studie van mentale processen en gedrag in samenhang met praktische morele wijsheid, kan helpen de verschillende posities binnen de evangelische kringen betreffende de relatie tussen psychologie en christelijk denken te ordenen. Daarnaast worden daardoor ook de verschillen verduidelijkt tussen christelijke psychologen en eigentijdse seculiere denkbeelden. (Browning 2004, p.246)

Voor een samenvatting van hoe evangelischen de relatie tussen psychologie en christelijke theologie zien, verwijst Browning naar *Psychology and Christianity: four views* van de psychologen Erik L. Johnson, en Stanton L. Jones. (2000). Deze auteurs geven de volgende gezichtspunten:

- volledige integratie van theologie en psychologie is mogelijk,
- beiden functioneren op verschillend niveau en zijn tot op zekere hoogte integreerbaar,
- theologie en psychologie zijn op geen enkele wijze integreerbaar,
- er moet een eigen christelijke psychologie worden ontwikkeld.

Op deze vier visies is uiteraard door diverse auteurs kritiek geleverd, bijvoorbeeld op de mogelijkheid van volledige integratie van theologie en psychologie. Zo noemt J.R. Beck een onderzoek uit 1988 dat door Foster, Horn & Watson gedaan werd aan de hand van vijf jaargangen van het blad *Journal of Psychology and Theology*, waarin artikelen over dit onderwerp verschenen. Daarbij werd gekeken welk model van integratie door de auteurs van die artikelen werd gebruikt.

Foster c.s. gebruikten daartoe de vijf "C"s, uitgangspunten die zij relateerden aan een studie uit 1982 van Farnsworth:

• credibility	geloofwaardigheid
• convertibility	omkeerbaarheid
• conformability	meegaandheid
• compatibility	uitwisselbaarheid
• complementarity	aanvulbaarheid

De bevindingen van Foster c.s. staafden de conclusie dat veel 'integrationisten' zeggen naar een hogere graad van integratie te streven dan er in de feitelijke situatie geschiedt. En er is geen reden om aan te nemen dat dit momenteel anders is. (Beck 2003, p.21)

Beck meent daarom nog een vijfde visie op integratie te kunnen ontdekken, die Johnson en Jones niet zagen. Die vijfde benadering beoogt integratie maar legt daar geen grote nadruk op. Door het christelijke taalgebruik worden seculiere psychologische theorieën zo gepresenteerd dat de consument niet in de gaten heeft dat er sprake is van integratie in plaats van een pure bijbelse positie. Als voorbeeld van die benadering wordt verwezen naar de Theophostic Movement. Deze beweging geeft studies aan predikanten en voorgangers waarbij deze leren hun pastoraat te zegenen door middel van gebed. In het contact met de pastoraat ligt daar de nadruk op, er wordt geen advies gegeven, een diagnose gesteld of directieve aanwijzing gegeven. Ook worden er geen opdrachten gegeven om bepaalde acties te ondernemen. Degene die de methode van de Theophostic Prayer Ministry (TPM) toepast wordt dan ook niet gezien als counsellor of pastor maar als

Bewogen en bevlogen?... dan een cursus!

psychologie en psychotherapie in cursussen voor pastoraat

intercedent tussen de persoon en God. Voorstanders van de gebruikte methode benadrukken dat deze benadering zeer effectief werkt en weinig stress oplevert voor de intercedent en de pastoraat doordat men te werk gaat op een tijdseffectieve manier; de sessies zijn kortdurend en het 'zegenend gebed' wordt veelal op conferenties en bijeenkomsten gepraktiseerd. Daarbij wordt gesteld dat de methode christelijk is omdat alleen Christus er door geëerd wordt. Onderzoek naar de validiteit van deze claims staat nog in de kinderschoenen waardoor het nog enige tijd zal duren voor deze manier van werken volledig begrepen wordt. Overigens kan men de vraag stellen of dat ooit zal gebeuren. De naam van deze benadering en andere factoren doen vermoeden dat de gebruikte methodiek nieuw en christelijk is. In werkelijkheid, zegt Beck, bevat de methodiek zowel psychologische technieken die bewezen hebben te werken bij trauma slachtoffers die de therapeutische methode "healing of memories" volgden die een aantal jaren geleden bij de evangelicals populair was. Met andere woorden integratie doet zich voor, maar wordt niet expliciet ter discussie gesteld. (Beck 2003, p.25) In *Pastoral Psychology* zeggen Garzon en Poloma over deze beweging dat er zowel voor- als tegenstanders van zijn binnen de evangelische beweging, maar dat de benadering zelf nog niet voldoende wetenschappelijk is onderzocht. Zij bekeken vervolgens hoe de methode TPM in de praktijk functioneert. Volgens Garzon en Poloma stellen de auteurs van deze gebedsmethode dat er in toenemende mate over en weer contact is tussen de professionele geestelijke gezondheidszorg en niet-professionele werkers die TPM gebruiken. (Garzon en Poloma 2005)

Een ander voorbeeld van een benadering waarin de integratie van de psychologie in de theologie niet expliciet is verwoord, is de 'Christ Centered Therapy' waarvan de kern de methode 'Freedom in Christ' is van Neil Anderson. Cognitieve gedragstherapie wordt gevoegd bij het materiaal van deze methode. Beck vindt het prijzenswaardige van de auteurs van deze therapie dat zij duidelijk aangeven waar op onderdelen integratie van de psychologie plaatsvindt hoewel dat voor het grote publiek niet duidelijk gemaakt wordt. (Beck 2003, p.22-26)

Volgens Browning valt er veel te zeggen over de mate van integratie van psychologie en theologie. Een sleutel om te onthouden is dat elke claim op validiteit deel uitmaakt van een breder hermeneutisch proces. De claim op validiteit is volgens hem nooit het einde van de discussie, maar maakt daar simpelweg deel van uit. Daarbij moet een ieder zich zoveel mogelijk trachten te onthouden van vooringenomenheid en daarbij in zijn achterhoofd houden dat elk mens vooroordelen heeft. (Browning 2000, p.267)

1.12 Hoofdstuk 1 samengevat

Pastorale zorgverlening wordt gezien als het onderlinge pastoraat, dat kerkmensen elkaar verschuldigd zijn. In de protestantse kerken heeft het pastoraat van oudsher een belangrijke plaats. Tegenwoordig zijn het niet alleen de beroeps pastores die pastoraat verlenen, maar ook in toenemende mate vrijwilligers. Vaak wordt pastoraat in huiskringen gegeven. In EPC-gemeenten zijn veel vrijwilligers als huiskringleiders werkzaam die niet beroepsmatig zijn opgeleid als pastorale werker. Net als elke pastorale vrijwilliger zullen zij daarom scholing in pastorale bekwaamheden nodig hebben. Deze scholing zal bestaan uit theologische kennis aangevuld met kennis van psychologie.

Bewogen en bevlogen?... dan een cursus!

psychologie en psychotherapie in cursussen voor pastoraat

Van invloed op het pastoraat zijn (geweest) de kerygmatische, de therapeutische en de hermeneutische stroming die in de geschiedenis van het pastoraat aanwijsbaar zijn. Het pastoraat heeft verschillende functies: helen, ondersteunen, begeleiden, verzoenen.

Sinds de jaren zestig van de vorige eeuw is de inbreng van de psychologie op het pastoraat toegenomen. Heitink kiest voor een model van pastorale zorg waarbij inzichten uit de theologie en psychologie elkaar aanvullen. In zijn werkhypothese kiest hij voor een integratieve benadering van uiteenlopende antropologische en theologische inzichten. Een hermeneutisch model daartoe schept volgens hem ruimte en vrijheid voor werkers in het pastoraat om eigen keuzen te maken en een eigen stijl van pastorale zorg te ontwikkelen.

Binnen de evangelische wereld in Amerika wordt op verschillende manieren gedacht over de invloed van de psychologie op het pastoraat. Browning meent dat een goed uitgewerkt hermeneutisch model met betrekking tot de relatie tussen psychologie en christelijk denken kan helpen om de verschillende posities binnen de evangelische kerken te ordenen.

Tot slot van dit hoofdstuk, waarin achtergronden van pastoraat werden geschetst, kan geconcludeerd worden dat in pastoraat vanuit een hermeneutische opvatting de theologische en psychologische elementen voortdurend in elkaar grijpen. Deze onderlinge relatie wordt uitgedrukt met het begrip bipolariteit, twee polen die elkaar oproepen. In de volgende hoofdstukken, waarin drie pastorale cursussen aan de orde komen, zal gekeken worden hoe de twee polen naar voren komen.

HOOFDSTUK 2 Drie pastorale cursussen – cursusinhouden en pastorale stromingen

Inleiding

Er valt in Nederland een groeiend aanbod te constateren van cursussen en trainingen gericht op het vergroten van de competentie van gemeenteleden die in het pastoraat werkzaam zijn of gaan. Vooral in tijdschriften en bladen die veel in evangelische kringen worden gelezen, wordt de laatste jaren door organisaties die bezig zijn op pastoraal gebied veel geadverteerd voor deelname aan verschillende soorten pastorale toerustingcursussen. In deze cursussen staat het vergroten van psychologische vaardigheden en kennisoverdracht van pastorale thema's centraal. Daarbij richt men zich op zowel professionals als niet-professionals

Uit advertenties in het blad *Uitdaging, krant voor christenen met visie* koos ik een aantal organisaties die pastorale cursussen geven. Door hun websites te bezoeken, kreeg ik een eerste indruk over de opzet en enige informatie over de praktische invulling van de cursussen. Dat betrof meestal de doelstelling van de organisatie en een korte introductie op de cursus. Ook was te lezen waar de cursus in het land werd gehouden en wat deze kost in geld en tijdsinvestering. Waar mij bleek dat de pastorale cursussen ook gericht zijn op vrijwilligers in het pastoraat besloot ik, na telefonische toestemming te hebben gevraagd, vijf organisaties een kleine vragenlijst te sturen. Drie vragenlijsten ontving ik beantwoord

Bewogen en bevlogen?... dan een cursus!

psychologie en psychotherapie in cursussen voor pastoraat

terug, twee organisaties gaven aan geen tijd te hebben om zich met mijn scriptie-onderwerp bezig te houden. In de bijlage is de vragenlijst opgenomen die ik gebruikte.

In dit hoofdstuk beschrijf ik de cursusinhoud en wat ik daarin meen te herkennen als pastorale stromingen. Het herkennen van de pastorale stroming kan van belang zijn omdat van hieruit relaties met begrippen uit de psychologie kunnen worden gelegd. Dit voor zover dat mogelijk is, omdat ik het uitsluitend moest doen met de informatie uit die literatuur want ik volgde niet persoonlijk de cursusedagen. Daarom begin ik de paragrafen vanaf 2.1 met wat de inhoud van de drie cursussen in grote lijnen is. Daarbij schets ik welke van de door Heitink genoemde pastorale stromingen in de cursussen te herkennen zijn.

In paragraaf 2.4 wordt dit hoofdstuk samengevat.

2.1 Cursus: "Inleiding tot pastorale counseling" - Centrum voor Pastorale Counseling (CPC) Dordrecht/Heverlee

Het Centrum voor Pastorale Counseling organiseert sinds 1984 in Nederland en sinds 1983 in België de cursus "Inleiding tot pastorale counseling". Deze cursus wordt jaarlijks gegeven. Het CPC heeft de cursus "Inleiding tot pastorale counseling" geïnitieerd met de bedoeling een theoretisch en praktisch fundament te leggen voor de pastorale zorg in de plaatselijke gemeente. De cursusauteurs W. Barret, C.R. Collins, D. Lemmens en

J. De Vriese maakten gebruik van zowel gegevens uit onderzoek naar de werking van psychotherapie als een meer theologisch gerichte benadering. Deze beide bronnen leiden volgens het CPC tot dezelfde conclusie, namelijk dat het perfect mogelijk is om vanuit de bijbelse gegevens een christelijk hulpverleningsmodel op te bouwen. De Bijbel bevat daartoe alles wat nodig is om persoonlijke en relationele problemen op te lossen. (W. Barrett & J. De Vriese 1986, p.11)

In de herfst van dit jaar (2006) gaat de cursus in Nijkerk van start; eerder was dit het geval in Utrecht, Amersfoort, Ede en Dordrecht. In België wordt de cursus in Heverlee gegeven. Naar schatting van het CPC hebben er in de loop van de tijd in Nederland 3000 mensen de cursus gevolgd. Per cursusplaats volgen circa 80 mensen de lessen. Deze cursisten krijgen op 8 zaterdagen les van tien tot vier uur. De docenten zijn drs. J. De Vriese (deze studeerde theologie aan het Dallas Theological Seminary en volgde een pastorale opleiding aan het Westminster Theological Seminary in de V.S.) en drs. D. Lemmens (deze studeerde klinische psychologie aan de Katholieke Universiteit Leuven).

De cursus is gericht op oudsten, predikanten, en jeugdleiders die zich zowel theoretisch als praktisch willen bekwamen in het pastoraat in de plaatselijke gemeente. Ook andere gemeenteleden die in aanraking komen met mensen die problemen hebben, kunnen deze cursus volgen. Er worden over de deelnemers bij de kerk waaruit zij afkomstig zijn geen aanbevelingen gevraagd of referenties ingewonnen. Ook worden er geen speciale eisen gesteld met betrekking tot de vooropleiding van de cursist. De schrijvers van het cursusmateriaal zijn dezelfde als die van het boek *Helpen met de Bijbel*, namelijk de theoloog drs. W. Barrett en de psycholoog drs. J. De Vriese. De inhoud van de cursus is dan ook grotendeels in dit boek terug te vinden. De cursusboeken zijn sinds hun verschijnen in 1986/1988 niet meer aangevuld met een nieuwere druk.

De cursus wordt indien de cursist daar prijs op stelt, afgerond met een examen van twee uur, waarin voornamelijk de stof van het boek *Helpen met de Bijbel* wordt

Bewogen en bevlogen?... dan een cursus!

psychologie en psychotherapie in cursussen voor pastoraat

geëxamineerd. Men is niet verplicht aan het examen deel te nemen, maar wordt daar wel sterk toe aangemoedigd, aangezien het een gelegenheid is om de aangereikte stof te verwerken en zichzelf daarop te toetsen. Na afloop van de cursus zijn er mogelijkheden voor het volgen van een vervolgcursus. Zo is er eenmaal per jaar een landelijke studiedag en oud-cursisten van de cursus "Inleiding tot Pastorale Counseling" kunnen zich organiseren in regionale werkgroepen. Deze groepen komen maandelijks bijeen voor studie en praktijkbespreking en er wordt casuïstiek besproken en pastorale thema's behandeld. Ook worden praktijkervaringen van de deelnemers uitgewisseld. Het CPC heeft een pastorale specialisatie op hbo-niveau ontwikkeld, maar momenteel wordt die opleiding niet gegeven.

Vanaf 1999 zijn professionele intervisiekringen gestart. Deze staan open voor een beperkt aantal deelnemers die ofwel de pastorale specialisatie volgen, ofwel de nodige bekwaamheid aan de dag leggen om op professioneel niveau te kunnen werken. In deze intervisiekringen wordt het CPC hulpverleningsmodel geoefend en pastorale thema's uit het boek *Actuele problemen in het licht van de Bijbel* worden op hbo-niveau behandeld door de verschillende docenten van het CPC.

Naast de betrokkenheid op oud-cursisten binnen intervisiekringen wordt het 'Tijdschrift' - *Magazine voor pastoraat, gezin en gemeenteopbouw* uitgegeven in samenwerking met de Stichting Chris en de organisatie 'Focus on the Family'. Het CPC ziet dit blad als een belangrijk middel om informatie over pastorale onderwerpen te verstrekken. Het kwartaalblad is tevens een middel dat dient ter verspreiding van het integratiemodel tussen christelijke en seculiere pastorale hulpverlening, namelijk het door het CPC ontworpen 'louteringsmodel'. Met het *Tijdschrift* wil het CPC vooral het pastoraal werk van de gemeente bevorderen. Er wordt dan ook aandacht besteed aan het organiseren, besturen en functioneren van plaatselijke christelijke gemeenschappen en er komen praktisch-theologische onderwerpen aan de orde die voor het pastoraat van belang zijn.

De kerkelijke herkomst van de cursisten die de cursus "Inleiding tot pastorale counseling" al volgden, wordt zoals hierboven werd gesteld, niet geregistreerd. Hoewel er wel naar wordt gevraagd in het aanmeldingsformulier. Het CPC schat dat de deelnemers dan ook voor 50% afkomstig zijn uit reformatorisch (PKN) kerken en 50% uit evangelische gemeenten. Of deze deelnemers als beroepskracht in het pastoraat werken (bijvoorbeeld pastoraal werker of predikant), is ook niet bekend. Daarom kan het CPC niets zeggen over of en hoe de cursisten bij het kerkelijke werk betrokken zijn. Maar klaarblijkelijk zijn dit wel mensen met voldoende pastorale ervaring aangezien zij mee kunnen functioneren in een intervisiekring van het CPC.

2.1.1 Cursusinhoud

Het niveau van de cursus is middelbaar beroepsopleiding en dat houdt in dat de student minimaal in staat moet zijn drie boeken door te werken om de cursus te kunnen volgen. Dit zijn de boeken:

- *Helpen met de Bijbel* - W. Barrett en J. De Vriese
- *Actuele problemen in het licht van de Bijbel* - J. De Vriese, W. Barrett en D. Lemmens,

Bewogen en bevlogen?... dan een cursus!

psychologie en psychotherapie in cursussen voor pastoraat

- *Doeltreffende Pastorale Counseling. De herderlijke taak van de plaatselijke gemeente* - G. Collins, J. de Vriese,

De cursist moet thuis, ter voorbereiding van de practicumlessen op de cursusdag, zesmaal een casus uitwerken en deze insturen ter beoordeling. Daarnaast komt het lezen van genoemde boeken en het verwerken van de lesstof. Voor elke lesdag is daarom wekelijks gemiddeld acht uur thuisstudie nodig. In de cursus "Inleiding Pastorale tot Counseling" komen achtereenvolgens de volgende onderwerpen aan bod:

- Het kennen en toepassen van een concrete hulpverleningsmethode waarmee de cursist toegerust wordt op het gebied van de pastorale bediening.
- Het leren verwerven van inzicht in de problematiek betreffende de integratie van theologie en psychologie. Daarbij wordt de volgens de CPC een bijbelgetrouwe visie op de psychotherapie aangeleerd.

Voorts worden drie stromingen in de psychotherapie summier behandeld, namelijk de psychoanalyse, de cliënt-centered therapie en de gedragstherapie. De hoofdlijnen van deze stromingen worden besproken en ook maakt de cursist kennis met theoretische begrippen die aan de basis liggen van een pastorale aanpak die het CPC het louteringsmodel noemt. In grote lijnen komt dit model neer op het leren hanteren en toepassen van bijbelteksten in alle mogelijke probleemsituaties. Vanuit dit model wordt een benadering uiteengezet voor een aantal veel voorkomende persoonlijke en relatieproblemen zoals wanhoop, bezorgdheid, zelfaanvaarding, schuld en schuldgevoelens, depressie, demonie, woede, boosheid, homofilie, problemen in verband met het alleen zijn, enzovoorts. Een belangrijk onderdeel van de cursus is dat de cursist gestimuleerd wordt vorderingen te maken in het oplossen van zijn eigen problemen aan de hand van de Bijbel, zodat hij in staat zal zijn anderen te helpen.

In plaats van de term 'pastorale hulpverlening' voor de pastorale praktijk te gebruiken, werkt het CPC met het begrip 'pastorale counseling'. Deze Engelse term acht men geschikter dan bijvoorbeeld 'christelijke hulpverlening'. Die naam zou van alles kunnen inhouden: EHBO, het oprichten van een kliniek in Afrika, een kindertehuis, enzovoorts. Pastorale counseling wordt in verband gezien met 'parakleet' of 'trooster', 'vertroosten of versterken' een aspect van het werk van de Heilige Geest. De Vriese stelt dat: 'Het algemene hoofddoel van pastorale counseling is het leven van een individu of van een groep mensen (een echtpaar, een gezin, de gemeente, enz.) te veranderen naar het beeld van Christus en tot eer van God. Deze verandering moet concreet zichtbaar worden in het bereiken van allerlei subdoelen: goede gezinsrelaties, gezonde levensdoelen, overwinnen van verslavingen, enz. Het symptoomdoel of de 'bijproducten' van deze verandering zijn innerlijke vrede en geluk'. (Barrett & De Vriese 1986, p.55)

De pastorale werkvorm waar vervolgens gebruik van wordt gemaakt is het nouthetisch pastoraat. Nouthetisch komt van het Griekse woord nouthetein, wat vermanen of terechtwijzen betekent. In deze lijn worden gemeenteleden die zich ervan bewust zijn door God te zijn toebedeeld met pastorale bekwaamheden getraind om met gebruikmaking van bijbelteksten anderen te ondersteunen, of zoals het CPC dit noemt, te counsellen.

Bewogen en bevlogen?... dan een cursus!

psychologie en psychotherapie in cursussen voor pastoraat

Maar hoe wordt een en ander in de praktijk toegepast? Om (a.s.) hulpverleners praktische handvatten bij het pastorale counselen te geven, wordt cursisten geleerd voorbeelden uit de Bijbel te hanteren. Met behulp van lijsten met bijbelreferenties, dat wil zeggen tekstverwijzingen naar bepaalde thema's, bijvoorbeeld: angst en bezorgdheid, geduld oefenen, boosheid, eenzaamheid, twijfel en verdriet, kan de hulpverlener reageren op de problematiek van de hulpvrager, of zoals deze in termen van het CPC heet: de confident. Voor bijvoorbeeld het onderwerp 'angst' worden zeven bijbelteksten genoemd, voor 'toorn' (boosheid) zijn dit er twintig. (Collins & De Vriese 1988, p.40, 41) Collins en De Vriese stellen dat er geen vast regels gelden voor het gebruiken van geestelijke bronnen in een begeleiding. 'Dit is afhankelijk van de hulpverlener, van de confident en van het probleem. Een hulpverlener die bijvoorbeeld nooit persoonlijk bidt, zal zich ongemakkelijk voelen als hij bidt tijdens een gesprek. Evenzo dient de christen-hulpverlener grondig met het Woord van God vertrouwd te zijn (2 Tim. 2:15), of hij zal weinig succesvol de Bijbel kunnen gebruiken tijdens een gesprek.' (Collins & De Vriese 1988, p.38)

Een voorbeeld van hoe de hulpverlener de Bijbel bij het counselen dient te gebruiken, is afkomstig uit het verhaal van Job in het gelijknamige bijbelboek uit het Oude Testament. In dit verhaal van Job wordt de strijd beschreven van een man die een groot aantal persoonlijke problemen had. Achtereenvolgens worden genoemd: verlies van bezit, gezondheid en status, relatieproblemen met zijn vrouw en verlies van kinderen en kleinkinderen. Uit de reacties van een vriend die als hulpverlener bij Job aanklopt, worden vervolgens de volgende aspecten voor een grondhouding voor effectieve pastorale hulp afgeleid: luisteren, begrip tonen, gerust stellen, confronteren, onderwijs geven. Dit laatste aspect is afkomstig uit de verhouding die Job tot God heeft, Job moet leren wie God is. Zo moet de hulpvrager (confident) ook geleerd worden wie God is. Uit het Nieuwe Testament worden ook voorbeelden voor de counselingpraktijk gehaald. Van de manier waarop Jezus met mensen omgaat, kunnen hulpverleners leren hoe mensen te begeleiden. Jezus, is bij de mens en diens situatie betrokken, stelt vragen, kan luisteren, aanvaard mensen zoals ze zijn, confronteert, interpreteert en onderwijst.

2.1.2 Pastorale stroming

Pastorale counseling zoals dat in de cursus wordt geleerd, richt zich op 'het herstellen van mensen tot bruikbaarheid', dat wil zeggen mensen die pastorale begeleiding krijgen (het CPC noemt deze hulpvragers 'confidenten') tijdelijk ondersteunen zodat ze zelf steunpilaren van de kerkelijke gemeente kunnen worden en nuttig en bruikbaar zijn.

De directieve 'nouthetische' methode van pastorale counseling zoals die in de onderhavige cursus onderwezen wordt, stoelt grotendeels op de inzichten van J. E. Adams. Deze Amerikaanse theoloog is van mening dat psychologie niet alleen onnodig, maar ook nog onbetamelijk en ongeschikt is. (Barrett & De Vriese 1986, p.23) Voor Adams gaan deze vermaningen terug op het gebruik van bijbelteksten die volgens hem ook vandaag de dag gebruikt kunnen worden om mensen op het goede spoor te zetten. Heitink zegt hierover dat ondanks dat er grote hermeneutische bezwaren zijn in te brengen tegen de methode van Adams er in diens kritiek op non-directieve vormen van counseling ook een legitiem element zit. Directieve methoden die gericht zijn op beïnvloeding van gedrag, hebben ook

Bewogen en bevlogen?... dan een cursus!

psychologie en psychotherapie in cursussen voor pastoraat

psychologisch gezien hun goed recht. Volgens Heitink wijst Adams met recht op de pastorale potentie van de christelijke traditie. (Heitink 2000, p.51 en 97) Helaas worden de 'grote hermeneutische bezwaren' niet verder geëxpliciteerd door Heitink.

Het CPC stelt echter ook dat het brengen van 'het Woord' niet moet worden losgezien van het bijbelse denkkader. De hulpverlener moet leren denken in bijbelse categorieën om werkelijk te kunnen helpen. De letterlijke inspiratie moet niet alleen leiden tot een letterlijke hermeneutiek, maar ook tot het respecteren van de woorden van de tekst in de pastorale counseling. Zonde moet dan ook zonde genoemd worden en hebzucht is hebzucht. Het ontvluchten van verantwoordelijkheid moet niet als projectie worden gezien. De woorden zijn de dragers van het denkkader vindt men en bijbelse woorden gebruiken is de eigen weg om bijbels te denken en bijbelse oplossingen te ontdekken. (Barrett & De Vriese 1986, p.114) Een kenmerk van kerygmatisch pastoraat zoals verwoord in hoofdstuk 1 paragraaf 5.1, namelijk dat genezing in eerste plaats zondenvergeving inhoudt, neemt in deze cursus van het CPC een belangrijke plaats in.

2.2 Cursus: "Zegenend helpen, basis cursus pastorale vorming" Stichting "De Kracht van Vrede" Dordrecht

Het doel van stichting De Kracht van Vrede is het opleiden van hulpverleners en vrijwilligers, die pastorale hulp kunnen verlenen bij traumaverwerking. Een specialisatie daarbij is hulpverlening aan hen die te maken hebben gehad met seksueel misbruik.

Sinds 1991 wordt de basiscursus Zegenend Helpen gegeven. Deze cursus is geschreven door T.J. van der Weele (M.A.) die werd opgeleid aan Fuller's School of World Missions in Pasadena USA. Van der Weele heeft als zendeling voornamelijk in Aziatische landen in verschillende culturen gewerkt. Hij kwam tot deze benadering van het zegenen van mensen toen hij voor de taak stond om duizenden getraumatiseerde mensen te helpen in vluchtelingenkampen in Thailand. Zijn taak was daar om leken toe te rusten om hulpverleners te worden om deze massa's te kunnen helpen. Deze ervaring in dit cross-culturele werk hielp hem later om te zien hoe mensen die onder traumatische omstandigheden opgroeiden ook baat hadden bij deze benadering die vragen aan hen stelde alsof ze uit een andere cultuur kwamen. Vanuit die ervaring werd in 1981 het boek *Blote-voeten-dokter* geschreven.

Van der Weele zegt in dit boek dat, net zoals Chinese boeren die een beperkte maar doeltreffende medische opleiding kregen om selfsupporting te zijn, ook gemeenteleden erg effectief kunnen worden ingezet in het pastoraat. De kern van het pastoraal handelen, ligt er volgens hem in dat door hulpvragers te zegenen er iets goeds wordt over gedragen, namelijk de "de ervaring van God in ons". (Van der Weele 1992, p.14) Het gaat er daarbij niet om iets mystieks van de hulpverlener over te dragen, maar het gaat om de persoonlijke ervaring van de aanwezigheid van Jezus in zowel de hulpverlener als de hulpvrager.

Vanaf de tweede helft van 2002 tot en met de eerste helft van 2006, dat wil zeggen gedurende vier volle jaren, is de cursus in totaal 19 keer gegeven. Dat gebeurde verspreid over Nederland in de plaatsen: Leeuwarden, Assen, Harderwijk, Bennekom, Arnhem, Eindhoven, Zierikzee, Mijdrecht, Dordrecht, Waddinxveen, Amersfoort, Utrecht, Heerhugowaard en Doorn. In het buitenland wordt de cursus gegeven daar waar er vraag naar is. Om een indruk van de landen te geven, de cursus vond al plaats in Noorwegen,

Bewogen en bevlogen?... dan een cursus!

psychologie en psychotherapie in cursussen voor pastoraat

IJsland, Oostenrijk, Zwitserland, Libanon, Kosovo, Egypte, India en België. Het totale aantal cursisten dat de cursus volgde van 1991 tot half 2006, is niet exact bekend maar wordt door de stichting De Kracht van Vrede geschat op ruim 1000 personen. Over de laatste vier jaren hebben totaal ca. 550 cursisten deelgenomen aan de 19 basiscursussen Zegenend Helpen. Het aantal mensen dat per cursusplaats deel neemt is afhankelijk van de gekozen locatie (meestal een bijgebouw van een kerk). Het meest gehanteerde maximum aantal is ca. 50 cursisten.

De cursus is in het bijzonder bestemd voor pastorale werkers, voorgangers van christelijke gemeenten, medewerkers van hulpverleningsorganisaties in het seculiere circuit (zoals therapeuten, maatschappelijk werkers, artsen, opvoeders, verpleegkundigen, pedagogen, psychologen en psychiaters) en andere belangstellenden in de pastorale hulpverlening. De al aanwezige vaardigheden en ervaringen ten aanzien van de hulpverleningsrelaties worden door deze cursus aangevuld en verdiept.

De cursus bestaat uit het bijwonen van 5 bijeenkomsten (10 dagdelen van elk drie contacturen, van deze dertig uren worden 8,5 uren besteed aan practicum). Daarnaast moet de cursist zelfstandig de lesstof en de verplichte literatuur bestuderen. Daarvoor heeft de cursist ca. 70 zelfstudie-uren nodig. De docenten verwachten dat de cursisten pastorale begrippen zoals genade, vrede, lijden, vergeving en een wandel met God binnen de grenzen en mogelijkheden van de eigen kerkelijke traditie kunnen toepassen. De cursus wordt afgerond met de uitreiking van een aanwezigheidscertificaat op grond van een 80% aanwezigheidseis. Er is niet exact bijgehouden wat de kerkelijke herkomst van de cursisten was. Naar schatting is 40% daarvan uit de Protestantse Kerken Nederland (PKN) afkomstig, 55% uit Evangelisch, Pinkster of Charismatisch gemeenten (inclusief Baptisten), 2% uit de Rooms-katholieke kerk, 2% komt uit andere kerkelijke richtingen en 1% is christelijk, doch is niet aangesloten bij een kerkelijke gemeente. Over de laatste vier jaren bleek ca. 15% van de 550 deelnemers beroepsmatig in het pastoraat werkzaam. Ongeveer 80% van de deelnemers van de afgelopen vier jaar is als vrijwilliger in het kerkelijk pastoraat betrokken. Deze waren bij de volgende sectoren van het kerkelijk pastoraat als vrijwilliger betrokken:

50% bij bijzonder pastoraat

10% bij bezoekwerk

35% bij gemeentekringen, waaronder Alpha kringen

5% anderszins

2.2.1 Cursusinhoud

In de boeken die horen bij het studiemateriaal van de cursus is de lesstof terug te vinden. Dit zijn de boeken *Zegenend Helpen* van T.J. van der Weele (totaal 115 blz.), waarbij hoort het *Basisprogramma cursus pastorale vorming - Zegenend Helpen* (totaal 58 blz.) en *Nou het beste... over zegenen gesproken* van de theoloog drs. A.F.de Haan (totaal 111 blz.) De werkwijze die de cursisten leren, is voor het merendeel gebaseerd op de principes die beschreven zijn in het boek *Zegenend Helpen*. De schrijvers zien het zegenen van mensen als basis voor alle vormen van pastoraat. Deze visie stoelt op het bijbelse principe zoals beschreven in Handelingen 17:11, het 'priesterschap van alle gelovigen'.

Bewogen en bevlogen?... dan een cursus!

psychologie en psychotherapie in cursussen voor pastoraat

"Als 'koninklijke priesters' hebben we het recht en de taak om die zegen (= het delen van het leven van Jezus) door te geven, die we van God ontvingen", vindt Van der Weele. (Van der Weele 1992, p.5) Dit houdt in dat ook 'gewone gelovigen' naar het Woord van God (de Bijbel) toe moeten gaan en mee moeten luisteren om te horen en te evalueren 'wat de Geest tot de gemeente zegt'. De werkzaamheid van een zegen uit spreken over een hulpvrager, wordt vooral bepaald door de mogelijkheden en de grenzen die de Bijbel daarbij geeft, meent Van der Weele.

Hoe gewone gemeenteleden, eventueel ondersteund door beroepskrachten, 'zegenend' kunnen helpen wordt uitgewerkt in de basiscursus pastorale vorming. Eén van de belangrijkste punten van deze benadering noemt Van der Weele 'Als mensen de diepe vrede en veiligheid ervaren van de tegenwoordigheid van God - God de Vader, Jezus Christus of de Heilige Geest -, kunnen ze gemakkelijker beginnen met het genezingsproces vanuit emotioneel trauma. Deze vrede, en zelfs Gods aanwezigheid, kan door een medechristen worden ingeroepen binnen een voldoende veilige atmosfeer. Dit is het tweevoudige concept van het zogenoemde Maranatha-gebed'. (Van der Weele 1992, p.10) Een belangrijk uitgangspunt hierbij is dat de hulpverlener zich niet op het probleem van de hulpvrager richt maar op diens persoon. Dit onderscheidt het pastoraat van psychologische en psychiatrische hulpverlening waar het probleem en de oplossing daarvan centraal staat. Het pastoraat dient zich volgens Van der Weele te richten op wat God in de hulpvrager wil doen.

In de pastorale praktijk wordt met de hulpvrager gebeden om de komst van de Here Jezus in het leven van de hulpvrager. Van der Weele noemt dit het uitspreken van het Marana-tha- (Kom Here nu) en het Maran-atha (de Heer komt!) -gebed. (Van der Weele 1992, p.11) Naast de aanwezigheid op de hoorcolleges en tijdens een gevisualiseerd 'mastery model' wordt van de cursisten verwacht dat ze actief deelnemen aan de practica onder leiding van een ervaren groepsleider. Het 'mastery model' betreft een voorbeeld voor de gehele groep cursisten van hoe zegenen in zijn werk gaat. De docent en een andere ervaren groepsleider 'zegenen' een van de cursisten die zich daarvoor vrijwillig aanmeldt, door het uitspreken over hem of haar van een Maranathagebed waarin Gods zegen wordt gevraagd over zijn/haar leven. Van der Weele zegt daarover: 'Mijn pleidooi is om opnieuw de Derde aanwezige, God zelf, te vragen niet alleen aanwezig te zijn, maar ook Zijn Tegenwoordigheid te doen gelden, zodat er een dialoog tussen de hulpvrager en God zelf tot stand komt'. (Van der Weele 1992, p.94) Voor dit zegengebed heeft men geen vast ritueel voor wat betreft de handeling. De persoon voor wie gebeden wordt, neemt plaats op een stoel, de docent en groepsleider staan naast hem of haar. De overige aanwezigen blijven op hun plaats zitten of staan en hen wordt gevraagd in stilte mee te bidden. Voor het Maranathagebed heeft men geen vast omlijnde woordkeus, maar wel wordt benadrukt dat allereerst de Heer wordt uitgenodigd aanwezig te zijn in de situatie van dat moment. De tweede fase is het uitspreken van de geloofsbelijdenis van de toekomstverwachting. Daarin wordt de hoop uitgesproken dat eens de tijden anders zullen worden. Ooit zal er gerechtigheid zijn, geen verdriet of ziekte meer, enzovoorts. De overige woorden in dit Maranathagebed worden bepaald door wat de bidder op dat moment meent te moeten uitspreken. Ieder gaat er daarbij vanuit dat dit onder de leiding van de Heilige Geest gebeurt. Op die manier krijgen de cursisten een voorbeeld ter navolging - 'mastery model' -

Bewogen en bevlogen?... dan een cursus!

psychologie en psychotherapie in cursussen voor pastoraat

van het zegenen. In kleine groepen gaat men vervolgens onder leiding van een groepsleider zelf aan de slag om te leren zegenen en te leren gezegend te worden. In de cursus wordt breed uiteengezet hoe deze zegenende Maranathagebeden de hulpvrager kunnen helpen en worden cursisten uitgenodigd dit regelmatig onderling toe te passen. Daarbij wordt gewezen op de kracht van het gebruik van deze rituelen en de symboliek ervan. Maar gebed en voorbede is niet het enige onderwerp van de cursus. Het lesprogramma bevat ook aanwijzingen voor het aangaan van gesprekken met hulpvragers.

Het cursusprogramma omvat voorts een aantal onderwerpen die de vorming van de cursist beogen. De cursist mag daarin zijn eigen prioriteiten stellen. Voorbeelden daarvan zijn 'het zoeken naar meer inzicht in een theologie van het lijden', 'het bevorderen van een atmosfeer van veiligheid en flexibiliteit' en 'een versteviging van de eigen bijbelse overtuiging, terwijl je flexibel blijft voor vernieuwing en groei van inzichten over de eigen grenzen heen kijkend'. Wel benadrukt men dat het hier een pastorale cursus betreft en geen therapie! De leeraspecten van de cursus zijn daarom het in de praktijk eigen maken van zegenen, het zelf ervaren hoe het is om gezegend te worden, het uitwisselen van persoonlijke ervaringen en feedback daarover krijgen van de groepsleider.

2.2.2 Pastorale stroming

Als voorbereiding op een hulpverleningsgesprek wordt de hulpvrager gevraagd een brief te schrijven waarin alles wordt verteld wat anders mondeling zou gebeuren. De hulpvrager wordt aangemoedigd ordening aan te brengen in deze geschreven informatie aan de hand van vragen als: Wat gaat er eigenlijk goed in je leven? Waar maak je je zorgen over? Wat heb je al geprobeerd? Wanneer heb je minder last van deze problemen/vragen? Hoe ziet de wereld er uit als je hulpvraag is beantwoord? De antwoorden op deze vragen zijn voor de hulpverlener het vertrekpunt om mensen aan te moedigen allereerst met hun pijnlijke gevoelens naar God te gaan en van daaruit naar vrede te zoeken.

In dit voorbeeld uit de cursusliteratuur van Van der Weele zijn dan ook invloeden te vinden vanuit de hermeneutisch narratieve benadering van pastoraat zoals genoemd door Heitink. (2000, p.80) Dat houdt in dat pastoraat gekenschetst wordt in termen van het verhaal, het levensverhaal van de mens en de verbindingen die hierin liggen met het Verhaal van God met de mensen.

2.3 Cursus: Psycho-pastoraat "Helen door te delen" – Stichting voor Psycho-pastorale Hulpverlening (PPH), Veenendaal.

De Stichting Psycho-Pastorale Hulpverlening (PPH) is in 1992 opgericht met de bedoeling hulp te bieden aan mensen in psychosociale nood vanuit een pastorale invalshoek. Eén van de auteurs van het cursusboek *Helen door te delen* de psychiater drs. R. Schoonhoven noemt als kenmerk van de psycho-pastorale hulpverlening het grote belang dat toegekend wordt aan de christelijke gemeente. Naar zijn mening dient elke psycho-pastorale hulp ingebed te zijn in de christelijke gemeente als pastorale gemeenschap, waarin de leden ook aan elkaar gegeven zijn om te delen. Niet alleen om genade, vreugde en liefde te delen maar ook verdriet en pijn. Dit meeleven in lief en leed

Bewogen en bevlogen?... dan een cursus!

psychologie en psychotherapie in cursussen voor pastoraat

gaat vanuit het geloof dat God langs die weg vernieuwend werk wil doen in het leven van geschonden mensen. De titel van het cursusboek verwijst daar naar: *Helen door te delen, een aanzet tot psycho-pastorale hulpverlening*.

Het cursuswerk van de stichting PPH begon in 1994. De afgelopen jaren is de oriëntatiecursus (ORC) jaarlijks op drie locaties gehouden. Ook een vervolgcursus (VVC) is op drie locaties te volgen en een verdiepingscursus (VDC) op twee locaties. Cursusplaatsen waren doorgaans Veenendaal, Gouda en Zwolle. In totaal hebben ongeveer 1500 mensen de ORC gevolgd en tweederde van deze mensen hebben ook de VVC gedaan. Per cursusplaats kunnen 60 cursisten deelnemen. Er is geen vereist opleidingsniveau hoewel de cursus een mbo niveau heeft. Voor toelating tot de verdiepingscursus wordt een intentieverklaring van de kerk waaruit de cursist afkomstig is, gevraagd. Deze intentie bestaat hieruit dat de kerk de cursist in wil zetten in het pastoraat binnen de plaatselijke gemeente. Gedurende tien opeenvolgende maanden vindt de cursus één dag per maand plaats. Voor 2006/2007 zijn de cursusplaatsen Zwolle, Gouda en Veenendaal. De onderwerpen die in die tien dagen aan bod komen zijn: De verhouding tussen psychiatrie en pastoraat. Het mensbeeld en Godsbeeld, Groei en ontwikkeling van de mens, persoonlijkheidsstoornissen, huwelijk en seksualiteit, trauma's zoals incest, depressie/dwang/fobieën, de paranormale wereld/engelen/demonen en rouwverwerking.

Tussen de cursusedagen in neemt de cursist negen maal deel aan een huiswerkgroep. Aan het eind van de cursus wordt een toets afgenomen om te zien of de lessen goed zijn overgekomen. Ook vindt er een bespreking plaats over het psycho-pastorale gesprek waarbij praktische tips aan de orde komen. Daarna volgt een evaluatie van de cursus. Tot slot van de cursus wordt aan de cursisten een certificaat uitgereikt als bewijs van deelname.

De oriëntatiecursus is samengesteld door schrijvers van theologische en psychologische huize op hbo/universitair niveau en het cursusmateriaal bestaat uit het boek *Helen door te delen, een aanzet tot psycho-pastorale hulpverlening* en een aanvullende reader met inleesartikelen. Naast het voorbereiden door middel van inlezen en verwerken van de lesstof wordt ook een reflectie op de eigen ontwikkeling aangeraden. De cursus wordt afgerond door het inleveren van een eindopdracht waarna een certificaat kan worden behaald. Na afloop kan men nog deelnemen aan studiedagen die twee keer per jaar worden gehouden.

70% van de deelnemers is afkomstig uit PKN gemeenten, 20% uit EPC-gemeenten, 9% is afkomstig uit Ned. Gereformeerd en Vrijgemaakte gemeenten en 1% komt uit Rooms-katholieke kringen. Het is niet bekend of de deelnemers als beroepskracht of vrijwilliger in het pastoraat werkzaam zijn en daarom is het ook niet duidelijk bij welke sectoren van het pastoraat zij betrokken zijn.

2.3.1 Cursusinhoud

De oriëntatiecursus voor psycho-pastoraat wil een handreiking zijn voor hulpverlening binnen de kerkelijke gemeente en doet dit vanuit een gecombineerd pastoraal en psychotherapeutisch oogpunt. Daarbij is gebruik gemaakt van theorieën uit de psychoanalytische hoek, waarbij geput werd uit onder meer de theorie van de frustratieneurose van de psychologe A.A. Terruwe – een frustratie die veroorzaakt wordt

Bewogen en bevlogen?... dan een cursus!

psychologie en psychotherapie in cursussen voor pastoraat

door onze onpersoonlijke moderne maatschappij - en de hechtingstheorie van Judith Herman. Deze laatste is afkomstig uit de school van de Britse ontwikkelingspsycholoog John Bowlby (1909-1990). Herman is een deskundige op het gebied van traumatisering en herstel en zij ziet een sterke relatie tussen traumatisatie en verlies van verbondenheid (isolatie). Zij verwoordt een herstelproces, waarbij de therapeut moreel stelling moet nemen, en waarin geleidelijk toe gewerkt wordt naar integratie in plaats van naar catharsis.

De schrijvers van het cursusboek *Helen door te delen*, drs. R. Schoonhoven (psychiater) en drs. C.G. Geluk (theoloog) willen met deze oriëntatiecursus gemeenteleden toerusten, die een taak hebben of die zich willen bekwamen om in de plaatselijke gemeente pastoraal werk te verrichten. Vanuit hun visie op de christelijke gemeente als het lichaam van Christus, voeren zij er een pleidooi voor om concreet oog te hebben of te krijgen voor hen die psychisch in nood verkeren en die een luisterend oor en een arm om de schouder nodig hebben. Dit ter aanvulling op de professionele hulpverlening.

Gezien het specifieke karakter van de problematiek die in het pastorale werk aan de orde komt, spreken zij van psycho-pastorale hulpverlening. De definitie die zij voor deze benaming geven, luidt als volgt: 'psycho-pastorale hulpverlening is die vorm van hulpverlening waarbij professionele psychologische deskundigheid en pastorale zorg elkaar op verschillende niveaus trachten te ondersteunen, te verrijken en te verdiepen. De kennis en deskundigheid van de beide disciplines worden geïntegreerd en aangewend tot gebruik in de christelijke gemeente'. (Schoonhoven 1999, p.26)

Uitgangspunt van de oriëntatiecursus psycho-pastoraat is dan ook de visie op de christelijke gemeente als lichaam van Christus. Aan dit lichaam zijn charismata, dat wil zeggen genadegaven, geschonken. Schoonhoven verwoordt dit aldus: 'Deze gaven zijn aan de christelijke gemeente tot dienst gegeven. Ze zijn geen doel op zich. Ze dienen tot opbouw van de gemeente en tot eer van God'. (Schoonhoven 1999, p.35) Een van die genadegaven is dat bijvoorbeeld ook een (gewoon) gemeentelid geroepen kan worden om pastoraal werk te gaan doen. Deze gemeenteleden, die anderen bij willen staan in de verwerking van emotionele problemen, worden klaagpersonen (klaagvrouwen en -mannen) genoemd. Deze naam verwijst naar de wijze vrouwen waarom geroepen wordt in tijden van nood in het bijbelboek Jeremia hoofdstuk 9 vers 17.

Om de naaste goed bij te kunnen staan, vindt men het belangrijk dat deze klaagpersonen voldoende weten over het ontstaan van psychische problematiek. Daarom staat kennisoverdracht hierover centraal in deze basiscursus. Aan de cursus wordt daartoe les gegeven door een predikant, een psychiater en een arts. De lessen van de psychiater, , verschaffen vanuit de psychiatrische invalshoek de cursist kennis en inzicht omtrent het min of meer medische onderwerp van elke cursusdag. De lessen vanuit het pastoraat, die door een predikant worden gegeven, sluiten hierop aan. De stichting PPH tracht zo tot een integratie te komen van beide disciplines. Hierdoor kunnen ook de gevolgen van afwijkingen op lichamelijke vlak aan de orde worden gesteld.

Als voorbeeld wordt gesteld de situatie van iemand die een schildklierstoornis heeft en daardoor depressief is geworden en vanuit die depressie geloofsproblemen heeft opgelopen. Als zo iemand met schuld- en zondegevoelens bij een onwetende pastorale werker terecht zou komen, is het gevaar niet denkbeeldig dat deze het gemeentelid volgens de pastorale weg zal begeleiden. Maar daarmee gaan de depressieve gevoelens niet weg.

Bewogen en bevlogen?... dan een cursus!

psychologie en psychotherapie in cursussen voor pastoraat

In dat geval zal eerst de schildklierstoornis behandeld moeten worden. Soms kan onduidelijk zijn waar de problematiek aangepakt moet worden en welke invalshoek gekozen moet worden. Samenwerking en overleg kunnen dan juist van belang zijn tussen arts, psycholoog en de pastor. (Schoonhoven, 1999, p. 27)

2.3.2 Pastorale stroming

Een wezenlijk onderdeel van de psycho-pastorale hulpverlening in de visie van de stichting PPH is het voeren van gesprekken door de klaagvrouw of -man met de hulpvrager. Als model van dit psycho-pastorale gesprek wordt gebruik gemaakt van het proefschrift van de theoloog E.S. Klein Kranenburg *Trialoog, de Derde in het pastorale gesprek* (1988). Deze schrijft dat vanuit het geloof in de aanwezigheid van Christus, 'wanneer "twee of drie vergaderd zijn in Zijn naam", de pastor en diens gesprekspartner "uit eerbied voor de ziel van de ander en in afhankelijkheid van de Goede Herder" beide beseffen dat Christus door Zijn Geest, op Zijn wijze en op Zijn tijd spreekt. Alleen Gods woord is dan "waarlijk spijs", Hij geneest de gebrokenen van hart en Hij verbindt hen in hun smarten'. (Klein Kranenburg, 1988, p.40, 263) Volgens Schoonhoven krijgt het psycho-pastorale gesprek dan een aparte dimensie omdat hulpvrager en hulpgever elkaar ontmoeten in de aanwezigheid van de Ander. Men kan zich dan gedragen weten door de onzichtbare Aanwezige, om Wiens hulp en aanwezigheid gebeden mag worden. (Schoonhoven, 1999, p.216)

Daarnaast wordt de hulpvrager aangezet tot het schrijven van een biografie omdat dit een goed overzicht geeft van het leven van de betrokkene en het een uitgangspunt kan zijn voor verdere gesprekken. Schoonhoven ziet als uitersten van gespreksvoering aan de ene kant de Rogeriaanse gespreksvoering, waarbij de nadruk valt op het empathisch luisteren naar de cliënt. En aan de andere kant de zogenaamde nouthetische vorm van gespreksvoering, waar J. Adams voor pleit. Daarbij staan op de voorgrond: onderwijs, vermaning en het teweeg willen brengen van verandering met behulp van de Bijbel bij de hulpvrager. (Schoonhoven 1999, p.215)

Als kenmerk van psycho-pastorale hulpverlening wordt het grote belang genoemd dat wordt toegekend aan de christelijke gemeente. Het belangrijkste kenmerk van deze gemeente is de liefde, zoals die op verschillende plaatsen in de Bijbel, bijvoorbeeld in de brief aan Korinthe, naar voren komt. En tussen die liefde en de geestelijke gaven (charismata) wordt een verband gezien. Door het inschakelen van gemeenteleden in het pastoraat die als klaagvrouwen of klaagmannen functioneren, krijgt deze liefde gecombineerd met charismata concreet gestalte. In de cursus wordt ervan uitgegaan dat in de tussenmenselijke ontmoeting (tussen hulpvrager en klaagpersoon) iets ervaren kan worden van de ontmoeting met God. De psycho-pastorale hulpverlening heeft zo doende ook veel kenmerken van de therapeutische stroming in het pastoraat maar door bovengenoemde tussenmenselijke ontmoeting plaatst de Stichting PPH zich met deze cursus binnen de stroming van het hermeneutische pastoraat.

Voor een ander kenmerk van psycho-pastorale hulpverlening wordt verwezen naar de theoloog J.J. Rebel en diens boek *Pastoraat in pneumatologisch perspectief*. (Kampen 1981, p.197) Hierin zegt deze dat de kracht van de Heilige Geest veel perspectieven voor de wederomgeboren mens opent, waarbij wat psychologie en psychiatrie en

Bewogen en bevlogen?... dan een cursus!

psychologie en psychotherapie in cursussen voor pastoraat

psychotherapie vermogen, nog maar kinderspel is. Daardoor kan het komen tot een verrijking en een verdieping van de hulpverlening. Door de troostende aanwezigheid van de klaagpersoon wordt het mogelijk om dingen aan te pakken die anders te moeilijk zouden zijn, om therapeutische wegen te gaan die anders (welhaast) onbegaanbaar zouden zijn. (Schoonhoven 1999, p.23)

2.4 Hoofdstuk 2 samengevat

De cursus: "Inleiding tot pastorale counseling" van het Centrum voor Pastorale Counseling (CPC) uit Dordrecht/Heverlee, leert de cursisten een directieve 'nouthetische' methode van pastorale counseling die grotendeels stoelt op de inzichten van J. E. Adams. Men staat op het standpunt dat voor pastorale counseling de Bijbel voldoende aanwijzingen geeft om mensen te leren leven op Gods manier in Gods wereld. (Barret & De Vriese, 1986, p.66) Een grondige en praktische kennis van Gods Woord en de toepassing ervan door de hulpgever staat centraal in de begeleiding van hulpvragers. Doordat de verkondiging van het Woord zeer benadrukt wordt, lijkt het op zijn plaats deze cursus onder kerygmatisch pastoraat te scharen.

De cursus: "Zegenend helpen, basis cursus pastorale vorming" van de Stichting "De Kracht van Vrede" (DKV) uit Dordrecht is gericht op het leren hoe een hulpvrager te zegenen. Een belangrijk uitgangspunt hierbij is dat de hulpverlener zich niet op het probleem van de hulpvrager richt maar op diens persoon. Het 'zegenen' van de persoon werkt iets goeds uit. Door gebruik te maken van deze religieuze bron en de symboliek ervan kan een bijdrage worden geleverd aan een gezond en evenwichtig mens-zijn in relatie tot anderen. (Van der Weele, 1992, p.59) Hiermee staat deze cursus in de lijn van de therapeutische stroming binnen het pastoraat.

De Oriëntatiecursus: Psycho-pastoraat "Helen door te delen" van de Stichting voor Psycho-pastorale Hulpverlening (PPH), in Veenendaal richt zich op hoe hulpverleners als 'klaagpersonen' kunnen helpen om de hulpvrager tot herstel te brengen binnen de kerkelijke gemeente. De kennis die daartoe nodig is en die in de cursus aan bod komt, omvat naast psychologische ook theologische aspecten. In de cursus komt afwisselend de invalshoek van de pastor en van de psychiater op problematiek aan de orde. Door het beluisteren van het levensverhaal van de hulpvrager neemt de hulpverlener iets van het Verhaal van God met de mensen waar. In hermeneutisch pastoraat wordt gebruik gemaakt van psychologische taal en theologische taal. Deze hoedanigheid is in deze cursus te herkennen.

In het volgende hoofdstuk beschrijf ik welke psychologie en psychotherapie in de cursussen aan de orde komen.

HOOFDSTUK 3 Drie pastorale cursussen – mensvisies, psychologie en psychotherapieën

Inleiding

Net als in andere delen van onze cultuur zijn ook binnen religie, theologie en pastoraat stromingen in de psychologie van invloed (geweest). Volgens Heitink zijn de voor het pastoraat meest belangrijke psychologische richtingen: de psychoanalytische richting, de

Bewogen en bevlogen?... dan een cursus!

psychologie en psychotherapie in cursussen voor pastoraat

Jungiaanse richting, de humanistisch-psychologische richting, de behavioristische richting, de existentiële richting, de cognitief-psychologische richting en de constructionistische richting. Omdat dit hier te ver voert, worden deze richtingen in de bijlage bij deze scriptie wat nader uiteengezet.

In hoofdstuk 2 is de deelvraag van de centrale vraagstelling beantwoord welke pastorale stromingen naar voren komen in de pastorale cursussen. Maar wat vindt men in de cursussen zelf van de psychologie en psychotherapie en welke psychologische theorieën worden door de cursusauteurs gebruikt? Deze deelvragen over psychologie en psychotherapeutische theorieën wil ik in dit hoofdstuk beantwoorden aan de hand van het cursusmateriaal en de antwoorden op de enquêtevragen die ik hield bij de drie cursusorganisaties. Ook geef ik weer welk mensbeeld in de pastorale cursussen naar voren komt en welk spanningsveld men ziet tussen dit mensbeeld en het mensbeeld uit de hedendaagse psychologische theorieën.

In hoofdstuk 1 paragraaf 8 beschreef ik hoe Amerikaanse evangelischen de relatie tussen psychologie en theologie zien. Die visies zijn in het kort:

1. Volledige integratie van de twee disciplines theologie en psychologie.
2. Deze twee disciplines worden als parallellen gezien die beiden op een verschillend niveau functioneren en daarom niet volledig maar tot op zekere hoogte integreerbaar zijn.
3. Er is geen integratie mogelijk en helpende strategieën moeten uitsluitend uit de Bijbel worden gehaald.
Er dient een eigen christelijke psychologie te worden ontworpen.
5. Integratie tussen de twee disciplines wordt beoogd maar men legt daar in het taalgebruik geen grote nadruk op.

Aan de hand van deze visies op integratie geef ik vervolgens per cursus weer welke gedachten over integratie tussen psychologie en theologie in de cursussen naar voren komen.

Tot besluit volgt een samenvatting van dit hoofdstuk in 3.4

3.1 Cursus: "Inleiding tot pastorale counseling" - Centrum voor Pastorale Counseling (CPC) Dordrecht/Heverlee

3.1.1 Mensvisie

Het CPC zegt in de pastorale begeleiding uit te gaan van een holistisch bijbels mensbeeld. Met het bijbelse mensbeeld wordt bedoeld dat de mens onmogelijk begrepen kan worden zonder rekening te houden met zijn Schepper. De mens is naar Gods beeld geschapen maar door de zonde is de gelijkenis met God verloren gegaan. Globaal gezien worden persoonlijke moeilijkheden veroorzaakt doordat er daadwerkelijke persoonlijke zonde is en het feit dat de mens leeft in een wereld waar de negatieve invloed van die zonde onontkoombaar aanwezig zal zijn tot de dag de Jezus Christus terugkomt. (Barret & De Vriese 1986, p.50, 51)

Het holistische bijbelse mensbeeld ziet de mens als een eenheid waarin lichaam, ziel en geest wel te onderscheiden zijn maar moeilijk van elkaar te scheiden zijn. Deze visie is

Bewogen en bevlogen?... dan een cursus!

psychologie en psychotherapie in cursussen voor pastoraat

volgens het CPC in tegenspraak met de veel verspreide gedachte die uitgaat van een driedeling van geest, ziel en lichaam. Het CPC gaat ervan uit dat deze drie verschillende aspecten, geest, ziel en lichaam zeer nauw verenigd zijn, samenwerken in de menselijke persoon en op elkaar inwerken. Het gevaar van de theorie van de driedeling is dat men deze als een soort zeef gebruikt naar bepaalde disciplines toe. Het lichaam is dan voor de arts, de ziel voor de psycholoog en de geest voor de predikant en de ene discipline zal zich niet verbinden met de andere. Die opvatting negeert volgens het CPC de eenheid van de persoon en de zeggenschap van God over alle terreinen van het leven. Het CPC spreekt liever over een 'polyvormig mensbeeld' en gebruikt daarvoor deze term van prof. dr. W. Ouweneel. Men vindt dat deze benaming de complexiteit van de menselijke natuur veel beter tot zijn recht doet komen dan de driedeling lichaam/ziel/geest. Ook vindt het CPC dat persoonlijkheidstheorieën uit de seculiere psychologie zoals die van bijvoorbeeld C. Rogers niet nodig zijn om degelijk werk in de hulpverlening te verrichten. (Barrett & De Vriese 1986, p.52-53)

De holistische theorie over de eenheid van de mens wordt door het CPC in praktijk gebracht door in *Helpen met de Bijbel* te benadrukken dat klachten van hulpvragers, de 'confidenten', niet noodzakelijkerwijze in verband hoeven te staan met persoonlijke problemen. Wanneer de hulpvrager veranderingen aangeeft in de graad van zijn cognitief functioneren (geheugen-, aandacht- en concentratiestoornissen) en in zijn gedrag, moet de pastorale hulpgever eerst iets van mogelijke lichamelijke oorzaken vermoeden. Een van hun stelregels luidt dan ook: laat boven de 40 jaar eerst een lichamenlijk onderzoek bij een arts doen. (Barrett & De Vriese 1986, p.135)

3.1.2 Visie op psychologie en psychotherapeutische theorieën

Zoals in hoofdstuk 2 beschreven, blijkt dat voor de cursusauteurs Barret, Collins en De Vriese de Bijbel van 'kaft tot kaft' geldig is en dat waar mogelijk uitsluitend bijbelse principes toegepast moeten worden door (a.s.) pastorale hulpverleners. Men gaat ervan uit dat alleen in de Bijbel de waarheid te vinden is en men meent dat alleen de Bijbel als bron voor alle pastorale hulpverlening kan worden beschouwd. Of zoals dat in het cursusboek *Helpen met de Bijbel* wordt verwoord: "De Bijbel bevat alles wat nodig is om persoonlijke en relationele problemen op te lossen". Men staat daarbij echter wel op het standpunt dat God een variëteit van benaderingen toelaat bij het helpen van de ander, 'maar die benaderingen moeten dan op een zodanige manier zijn dat Christus geëerd wordt in overeenstemming met het onderwijs van de Schrift'. (W.Barrett & J. De Vriese 1986, p.11)

In het voorwoord van het boek *Doeltreffende pastorale counseling. De herderlijke taak van de plaatselijke gemeente* schrijft De Vriese: 'Pastorale hulpverlening is investeren in mensen. Dat is investeren in de eeuwigheid. Die investering levert alleen iets op, wanneer ze vruchten voortbrengt die door God bewerkt zijn. Hulpverleners moeten niet onder invloed staan van Freud, Rogers, Skinner of één of andere psycholoog, ook al hebben deze mensen interessante dingen gezegd. De resultaten van deze therapieën zijn uiteindelijk zeer vergankelijk. Ze reiken niet verder dan het graf. Ze leren mensen leven zonder God. Alles wat de mens bereikt buiten God om, zijn vruchten tot de dood (Rom.7:5-6) Daarom is het belangrijk dat mensen geholpen worden met het Woord van God. Dat Woord moet het uitgangspunt zijn van een christelijke hulpverleningsmethode. Pastorale counseling brengt

Bewogen en bevlogen?... dan een cursus!

psychologie en psychotherapie in cursussen voor pastoraat

gebroken mensenlevens en het geïnspireerde Woord van God samen. Het resultaat daarvan is leven'. (Collins & De Vriese 1988, p.9) Met deze uitspraak wijst het CPC in zoverre de psychologie af dat alleen wat zij daarvan bruikbaar acht en dat niet in tegenspraak is met het bijbelse mensbeeld, toegepast wordt in de hulpverleningspraktijk.

De seculiere psychotherapie ziet men als een sociaal beïnvloedingsproces dat weinig verschilt van andere beïnvloedingsprocessen zoals bijvoorbeeld opvoeding. Het enige verschil is dan dat in psychotherapie die beïnvloeding systematisch en geconcentreerd gebeurt. Over de wetenschappelijke waarde van de psychotherapie is het CPC sceptisch. Men onderschrijft de uitspraak: Psychotherapy is the art of applying a non-existing science. (Barrett & De Vriese 1986, p.27)

In de cursus een wordt directief model gepresenteerd met 'counselingreacties'.

Dit model bestaat uit:

- Begrip tonen voor de ander en zijn probleem, aansporen tot uitleg geven. doorvragen naar het ontstaan van de situatie,
- Ondersteunen door empathie te tonen,
- Interpreteren/verduidelijken van het probleem en een voorlopige conclusie trekken,
- Evalueren, en vandaar uit
- Actie, op directieve wijze aanbevelingen geven. (Collins & De Vriese 1988, p.40)

Collins zegt gebruik te maken van zowel gegevens uit onderzoek naar de werking van psychotherapie als van een meer theologisch gerichte benadering die naar zijn mening bijbels verantwoord is, om deze basisinleiding in counseling vorm te geven. Dit is opvallend omdat helaas niet wordt vermeld welke gegevens dat zijn. Collins verwijst ook niet naar auteurs van methoden voor counseling. Dit zegt hij met opzet gedaan te hebben om mogelijke problemen met de wet op de auteursrechten in de Verenigde Staten (Collins' land van herkomst) te vermijden. (Collins & De Vriese 1988, p.13)

Voorts meent Collins dat er in de loop van de tijd veel, zo niet duizenden, psychologische counselings-theorieën zijn opgesteld, die over het algemeen in drie groepen zijn in te delen, de directieve benaderingen, de niet-directieve benaderingen en de interactionele benaderingen. Alle drie zijn afhankelijk van het probleem, de verwachtingen van de hulpvrager en de persoonlijkheid van de hulpverlener en ook toe te passen in de pastorale counseling zoals die in de cursus naar voren komt. Collins geeft aan dat pastorale hulpverleners hiervan kunnen leren hoe deze te gebruiken in de kerkelijke gemeente maar dat aanvaard dient te worden wat doeltreffend en in overeenstemming is met Bijbels onderwijs en "laat ons de rest opzij zetten". (Collins & De Vriese 1988, p.20)

Het tweede cursusboek *Doeltreffende pastorale counseling* verwijst dan ook niet expliciet naar bepaalde methodes uit de reguliere hulpverlening. Wel worden als basisingrediënten voor pastorale counseling genoemd de niet-specifieke, curatieve factoren die uit de cliënt-centered en psychoanalytisch-georiënteerde therapie komen.

Dit zijn het therapeutisch klimaat zoals een goede relatie of groepscohesie en de specifieke therapeutische processen zoals catharsis, inzichtelijk leren en zelfexploratie. Deze basisingrediënten worden gezien als invalshoeken om de curatieve factoren te stimuleren en het curatief dat wil zeggen genezend proces op gang te brengen. (W.Barrett & J. De Vriese 1986, p.28)

Bewogen en bevlogen?... dan een cursus!

psychologie en psychotherapie in cursussen voor pastoraat

3.1.3 Spanningsveld tussen psychologie/therapieën en theologie

Volgens het CPC hangen Godsbeeld en wereldbeeld nauw samen. De psychologie wordt gezien als een hulpwetenschap van de theologie. Maar men vindt dat het bijbelse mensbeeld niet vertroebeld moet worden door een psychologisch mensbeeld. Pastoraat en therapie, heil en heling mogen niet door elkaar lopen. De schuld en dus de verantwoordelijkheid van de mens staat centraal. Het CPC ziet daarom een spanningsveld tussen het bijbels mensbeeld en het mensbeeld uit hedendaagse psychologische theorieën. Zij omschrijft dat dit spanningsveld ontstaat doordat de meeste hedendaagse psychologische theorieën en psychotherapieën niet uitgaan van de zondigheid van de mens, maar de mens en menselijke problemen als producten van hun opvoeding en omgeving zien. De psychologische theorieën die zij het meest op gespannen voet vindt staan met het christelijk pastoraat zijn de psycho-analyse, de cliënt-centered therapie en gedragstherapie die stoelt op onbijbelse mensbeelden.

3.1.4 Het integratievraagstuk

De problematiek van het integratievraagstuk wordt duidelijk in de cursus aan de orde gesteld doordat men zich afvraagt of christenen gebruik mogen maken van de theorieën en/of therapeutische technieken van de seculiere psychologie. Zijn de psychotherapeutische benaderingen geschikt of ongeschikt, als het doel is mensen te leren leven op Gods manier in Gods wereld? Voorts vraagt men zich af wat de relatie is tussen de psychologie aan de ene kant en de theologie aan de andere kant. Hoewel het CPC in vele opzichten de opvatting over de verhouding theologie en psychologie van J.E. Adams deelt, deze wijst alle psychologische kennis af, stelt zij zich haar antwoord op het integratievraagstuk toch anders en genuanceerder voor. Op zichzelf genomen wordt seculiere psychotherapie als vijandig gezien tegenover God wanneer deze psychotherapie deel uitmaakt van een systeem dat God negeert. Toch is zij niet geheel waardeloos. Barrett & De Vriese stellen: "Door de psychotherapie ernstig onder de loep te nemen, te overdenken en te beoordelen, zullen wij misschien begrippen tegenkomen die - na grondig gezuiverd en hervormd te zijn - uiteindelijk een plaats kunnen vinden in onze wereldbeschouwing". (W.Barrett & J. De Vriese 1986, p.38)

Het CPC heeft daartoe een eigen model voor pastoraat ontwikkeld, het 'louteringsmodel'. Van cursisten wordt onder meer verwacht dat zij dit 'louteringsmodel' grondig leren toepassen. Dit louteringsmodel dat elementen uit de seculiere psychotherapie 'zuivert' door middel van een actief en vormgevend bijbelgebruik moet een antwoord geven op de vraag hoe de relatie tussen geloof en psychotherapie gezien wordt. Daarmee zegt men andere theorieën over en benaderingen van deze relatie kritisch te kunnen toetsen aan de Bijbel. (W.Barrett & J. De Vriese 1986, p.36) Een voorbeeld van hoe dit louterings- of zuiveringsmodel toe te passen, wordt in *Helpen met de Bijbel* gegeven: Sensitivitytraining heeft de laatste jaren veel bekendheid gekregen en er zijn kerken en kerkelijke kringen die deze training gebruiken. De nadruk van deze vorm van groepstherapie ligt onder meer op intermenselijke relaties en hun invloed op het individu. Het is dan ook niet onlogisch om dit in verband te brengen met wat in de bijbel 'gemeenschap' of 'koinonia' wordt genoemd. Maar sensitivitytraining vertoont sporen van het niet-christelijk denkkader waarin zij ontstaan is. Barret & De Vriese concluderen dat deze training een nabootsing of

Bewogen en bevlogen?... dan een cursus!

psychologie en psychotherapie in cursussen voor pastoraat

vervalsing is van de ware 'gemeenschap der heiligen'. Daardoor kan zij niet zomaar overgenomen worden, er moet eerst een zuivering plaatsvinden van haar niet-christelijke en onbijbelse elementen. Dit vergt een louterings- en omvormingsproces tot in de diepte, waarin het toetsen aan de Bijbel een belangrijke rol speelt. Het omvormingsproces bestaat vervolgens uit nadenken vanuit het christelijke denkkader over het begrip 'koinonia'. Het resultaat van dat omvormingsproces is in dit voorbeeld dat men gaat beseffen dat sensitivitytraining niets nieuws te bieden heeft. Het 'goede' en het 'nodige' van sensitivitytraining blijkt datgene te zijn wat er al was in de Bijbel. Misschien was dat aspect van de waarheid uit het oog verloren, maar het was er al wel, zeggen Barret & De Vriese. (W.Barrett & J. De Vriese 1986, p.37)

De cursus leert hoe cursisten als (a.s.)hulpverleners het louteringsmodel, dus het zuiveren en vormen aan de hand van de Bijbel, concreet kunnen doen. Het CPC heeft daarvoor lijsten opgesteld met probleemonderwerpen die gekoppeld worden aan bijbelteksten. Het cursusboek *Actuele problemen in het licht van de Bijbel* is daar bijvoorbeeld volledig aan gewijd. De hoofdstukken van dit boek behandelen elk een probleemgebied waarbij telkens een paragraaf gewijd is aan: de bijbelse oplossing ontdekken.

Voorts menen de cursusauteurs dat in iedere therapeutische richting gesproken wordt van curatieve factoren. Dit zijn onder meer het therapeutisch klimaat en de specifieke therapeutische processen van waaruit men tracht het genezend proces op gang te brengen. Dit worden de curatieve factoren genoemd. Hiervan geven Barrett & De Vriese een voorbeeld hoe dit in de pastorale counselingspraktijk werkt. Met behulp van de Bijbel stellen zij eerst wat Gods woord zegt centraal. Is bijvoorbeeld het therapeutisch klimaat in de seculiere hulpverlening gericht op een goede relatie of groepscohesie, bij christelijke counseling zoals het CPC voorstaat is het therapeutisch klimaat gericht op liefde en eenheid vanuit de goddelijke liefde of de agape-liefde. Barrett & De Vriese zeggen over dit aspect van de curatieve factoren: 'Als christen-hulpverleners hadden wij die lijst (van curatieve factoren) al lang in ons bezit, maar wij waren ze uit het oog verloren. Wij hadden de waarde ervan onderschat. De studie van de seculiere psychotherapie heeft ons hier geholpen onze eigen "wapens" beter te leren kennen en waarderen.' (Barrett & De Vriese 1986, p.28 - 38).

Ter gelegenheid van het 75-jarig bestaan van het Centrum voor Pastorale Counseling in 1997 schreven de auteurs De Vriese en Lemmens een artikel getiteld 'De Bijbel als bron van christelijke psychotherapie' in het boek van P. Nullens, *Dicht bij de Bijbel. (1997)* Hierin stellen zij met een verwijzing naar Carl Jung (Jung 1933, p.240-241) dat de tegenwoordige psychotherapeuten de pastorale rol van de kerk hebben overgenomen, niet alleen voor de niet-kerkelijken, maar ook voor de gelovigen. Naar hun mening liggen de huidige therapeuten daar niet wakker van en gemeenteleiders ook niet. Verder vragen zij zich af of er binnen de gemeente van Jezus Christus een inhaalmanoeuvre mogelijk en nodig is met betrekking tot de competenties op dit vlak. Deze zouden moeten leiden tot een christelijke psychotherapie die in alles teruggaat naar de Bijbel en die opgebouwd wordt op een geestelijk en academisch verantwoorde theologie..

Bewogen en bevlogen?... dan een cursus!

psychologie en psychotherapie in cursussen voor pastoraat

3.1.5 Conclusie

Het CPC zegt uit te gaan van een holistisch bijbels mensbeeld waarmee wordt bedoeld dat de mens onmogelijk begrepen kan worden zonder rekening te houden met zijn Schepper. Omdat men ervan uitgaat dat alle psychotherapie in beginsel vijandig tegenover God staat, omdat ze deel uitmaakt van een systeem dat God negeert stelt het al wat zich op psychologisch terrein voordoet, moet voldoen aan bijbelse normen en waarden.

Psychologie en psychotherapie wordt niet genegeerd of als geheel waardeloos beschouwd. Het CPC stelt dat door een en ander ernstig onder de loep te nemen, te overdenken en te beoordelen er begrippen kunnen worden tegengekomen die een plaats kunnen vinden in hun wereldbeschouwing. Maar al wat zich op psychologisch terrein voordoet moet in de eerste plaats gezuiverd en gevormd worden door wijsheid uit de Bijbel toe te passen. Beide bronnen, de gezuiverd of gelouterde psychologie/psychotherapie en de Bijbel zullen dan leiden tot dezelfde conclusie, namelijk dat het perfect mogelijk is om een christelijk hulpverleningsmodel op te bouwen. Hoe dit zuiveren en vormen aan de hand van de Bijbel concreet in zijn werk gaat, wordt expliciet duidelijk gemaakt doordat het CPC lijsten met 'de bijbelse oplossing voor problemen' opgesteld heeft.

3.2 Cursus: "Zegenend helpen, basis cursus pastorale vorming" Stichting "De Kracht van Vrede" (DKV), Dordrecht

3.2.1 Mensvisie

In de cursus 'Zegenend helpen' gaat de auteur Van der Weele uit van een holistisch bijbels mensbeeld. Dit houdt in dat de mens bestaat uit een lichaam, een ziel en een geest. Deze drie delen zijn te onderscheiden maar worden niet als 'te scheiden' gezien. De mens is door God geschapen en als de mens christen wordt, behoort hij tot een koninklijk priestergeslacht zoals dat genoemd wordt in de Bijbel in 1 Petrus 9 vs. 2. De pastorale hulpverlening kan vanuit dit mensbeeld pas goed beginnen aan het zoeken naar heling en genezing van wonden uit het verleden als er sprake van inzicht is in de tegenwoordigheid van God in het heden. Het zegenend gebed, het Maranathagebed, wordt als een grote bron van kracht gezien. Van der Weele verwijst naar de twee belangrijke tijdsfacetten van dit Maranatha-gebed: de tegenwoordige tijd: Kom Here nu, en de toekomstige tijd: De Here komt! Andere hulpverlening van psychologen wordt niet afgewezen. Van der Weele zegt zich gewoon te beperken tot datgene waarvan hij vindt dat het tot het 'geboorterecht behoort van een koninklijk priesterschap', namelijk: Zegenend te helpen. (Van der Weele 1992, p.44)

Van der Weele besteedt veel aandacht aan traumatische ervaringen. Het luisteren naar de ware betekenis van wat de ander bezighoudt, staat in zijn benadering sterk op de voorgrond. Doordat hij uitgaat van de rust en de vrede die God geeft, kan wellicht voorkomen worden dat de hulpvrager overspoeld wordt door negatieve gevoelens en decompensatie kan zo vermeden worden.

Bewogen en bevlogen?... dan een cursus!

psychologie en psychotherapie in cursussen voor pastoraat

3.2.2 Visie op psychologie en psychotherapeutische theorieën

De hulpgever wordt sterk aangeraden zonnodig met andere meer professionele hulpverleners te overleggen. Daartoe pleit Van der Weele min of meer voor integratie van religie en psychologie. In zijn pastorale benadering zijn elementen van psychologisch onderzoek en psychotherapie geïntegreerd. De disciplines psychologie en theologie worden dan ook als parallellen gezien die beiden op een verschillend niveau functioneren en daarom niet volledig maar tot op zekere hoogte integreerbaar zijn. Hiermee komt hij in de richting van de existentialistische psychologie. Volgens Heitink erkent deze richting dat religie gezondmakende aspecten heeft. En ook wordt onderschreven dat de mens een filosofie nodig heeft en dat religie zin geeft aan het bestaan. (Heitink 2000, p.99)

Voor de praktijk van het 'Zegenend helpen' wordt aan pastorale hulpgevers een stappenplan voor het begeleiden van hulpvragers aangeraden. Dit stappenplan is afkomstig uit *Genezingsprocedure* die is beschreven door J. Wimber in zijn boek *Een Koninkrijk van Kracht*. Deze psycholoog/theoloog werd opgeleid aan het Fuller Theological Seminary in Pasadena USA, (Wimber, 1986)

Deze procedure die Van der Weele noemt in zijn cursusboek kent 5 aandachtspunten: 1. Het interview, 2. Besluit aan de hand van de diagnose, 3. Het soort gebed, 4. Betrokkenheid in gebed, 5. Aanwijzingen na het bidden. (Van der Weele, 1992, p.101-102) Deze stappen zoeken naar antwoorden op de vragen: wat mankeert er aan? Waarom heeft deze persoon deze klacht? Hoe zal ik bidden om deze persoon te helpen? Hoe gaat het met de persoon tijdens het gebed en wat moet er gedaan worden om genezen te blijven? Op natuurlijk en wetenschappelijk vlak wordt geïnventariseerd maar ook op het bovennatuurlijke en kosmische vlak tracht men erachter te komen wat er aan de hand is. Daarbij wordt gesteld dat het stappenplan geen medisch onderzoek is. De hulpverlener is immers geen medicus.

Hoewel 'Zegenend helpen' uitgaat van de mens en niet van diens probleem is het opvallend dat wordt aangeraden de hulpvragers te stimuleren zijn 'verhaal' schriftelijk te verwoorden voor de eerste en eventueel volgende afspraak zodat de hulpgever zuinig met zijn tijd kan omspringen. (Van der Weele, 1992, p.95) Overigens blijkt dat Van der Weele een spanningsveld ziet tussen het bijbelse mensbeeld en het mensbeeld uit hedendaagse psychologische theorieën. Dit spanningsveld ontstaat wanneer de probleemgerichtheid van de psychologische theorieën en de mensgerichtheid ervan belangrijker worden geacht als het centraal stellen van Christus in de pastorale therapie. Fricie tussen psychologie en theologie ontstaat wanneer de maakbaarheid van de mens geheel aan de mens wordt toegedicht. Van der Weele stelt dat met het bestaan van God en Zijn invloed in het dagelijkse leven in geen enkele psychologische stroming rekening wordt gehouden. De relatie van de mens met zichzelf, God en de ander ziet hij als uniek voor een pastorale benaderingswijze zoals die in de cursus 'Zegenend helpen' naar voren komt. De bijbelse doelstelling is echter de heling van de eenheid van lichaam, geest en ziel. In de diverse psychologische stromingen worden slechts deelgebieden van dat spectrum onderzocht. Daarom zijn er psychotherapeutische theorieën die op gespannen voet staan met christelijk pastoraat zoals Van der Weele, dat voorstaat.

Bewogen en bevlogen?... dan een cursus!

psychologie en psychotherapie in cursussen voor pastoraat

3.2.3 Spanningsveld tussen psychologie/therapieën en theologie

Hulpverlening wordt door Van der Weele gezien als een ontmoeting tussen twee werelden. Aan de ene kant is er de theologische achtergrond en ervaringswereld van de hulpgever en aan de andere kant de theologische achtergrond en ervaringswereld van de hulpvrager. Dat houdt in dat er ruimte is in de elkaar overlappende gebieden voor de keuze van werkwijze elk met een eigen accent. Het wordt dan een bewuste keuze van pastorale hulpgever en hulpvrager welk werkmodel voor hen op dat moment en in die omstandigheden het beste is. (Cursusboek Van der Weele, 1992 blz.57)

Uit telefonische navraag blijkt dat Van der Weele als spanningsveld tussen psychologie en de pastorale benadering Zegenend Helpen ziet, wanneer psychologie en psychologen ontkennen dat het geloof in God van grote waarde is voor hulpvragers. Verder worden er geen duidelijk normatieve uitspraken over psychologie en psychotherapie gedaan in de cursus en de daarbij behorende literatuur.

3.2.4 Het integratievraagstuk

Van der Weele staat welwillend tegenover integratie van religie en psychologie, maar 'elk heeft zijn eigen plaats en medisch-psychologische helpers moeten begrijpen dat er basiswaarden zijn in een gelovige, die een bepaalde aanpak of therapie onacceptabel maken'. (Van der Weele, 1992, p.42) De disciplines psychologie en theologie worden als parallellen gezien die beiden op een verschillend niveau functioneren. Er worden dan ook geen uitspraken gedaan over bepaalde psychotherapieën of psychologische theorieën.

3.2.5 Conclusie

In de cursus wordt uitgegaan van een holistisch mensbeeld dat gegrond is op een bijbels mensbeeld. De pastorale methode "Zegenend helpen" is in de eerste plaats bedoeld als een onderdeel van verdere (pastorale) zorgverlening. In de cursus is het uitgangspunt dan ook dat de hulpverlener zich niet op het probleem van de hulpvrager richt maar op diens persoon. Dit geeft het onderscheid aan tussen het pastoraat van psychologische en psychiatrische hulpverlening waar het probleem en de oplossing daarvan centraal staan.

De disciplines psychologie en theologie worden als parallellen gezien die beiden op een verschillend niveau functioneren en daarom niet volledig maar tot op zekere hoogte integreerbaar zijn.

De hulpgevers- vaak gewone gemeenteleden - wordt aangeraden bij meer complexe problematiek met professionele hulpverleners te overleggen.

3.3 Cursus: Psycho-pastoraat "Helen door te delen", Stichting voor Psycho-pastorale Hulpverlening (PPH) Veenendaal

3.3.1 Mensvisie

In de cursus "Helen door te delen" wordt gekozen voor een vorm van een holistische benadering, waarbij de mens gezien wordt als een eenheid van drie onderdelen of niveaus: lichaam, ziel en geest. Op elk van deze drie niveaus van het mens-zijn kunnen stoornissen optreden. Als algemene regel houdt de psychiater Schoonhoven aan dat de stoornis aangepakt moet worden op het niveau waarop die is ontstaan. Dit noemt hij de

Bewogen en bevlogen?... dan een cursus!

psychologie en psychotherapie in cursussen voor pastoraat

trichotomistische benadering die volgens hem omstreden kan zijn. Toch meent hij dat zij goede dienst bewijst bij het overzichtelijk maken van de wijze waarop de mens het beste te helpen is. Op lichamen vlak kan bijvoorbeeld een blindedarmontsteking, een hersentumor, of een schildklierafwijking optreden. Dan is de arts degene die aangewezen deskundige om de stoornis te verhelpen. Bij iemand die depressief is geworden door een trauma, is de aangewezen hulpverlener een psycholoog of psychotherapeut. Omdat het soms onduidelijk zal zijn waar de problematiek het eerst moet worden aangepakt en welke invalshoek moet gekozen worden, vindt Schoonhoven de samenwerking met de arts en de psycholoog van groot belang. Openheid is dus van groot belang in de psycho-pastorale hulpverlening. (Schoonhoven 1999, p.27)

Maar naast deze opvatting over het onderscheiden van de mens in drie delen acht Schoonhoven het van belang om de eenheid van die drie delen te benadrukken. "Het gaat om héél de mens; het gaat God om heel de mens en in de christelijke gemeente mag het daarom ook om heel de mens gaan." (Schoonhoven 1999, p.37) De mens komt het beste tot zijn recht als lichaam, ziel en geest goed functioneren. Ook vindt de mens het best zijn bestemming als hij een harmonie vindt tussen zijn verstand en zijn gevoel. Uit de ervaringen die hij als psychiater heeft, is dat veel psychiatrische problemen voortkomen uit een disharmonie tussen lichaam, ziel en geest, maar vooral ook samenhangen met een disharmonie tussen gevoel en verstand. Als voorbeeld noemt Schoonhoven het 'inhalen' van de leegte die is ontstaan doordat mensen geen basic trust ontwikkeld hebben, Hierdoor is geen of onvoldoende eigen identiteit ontstaan maar een leegte. Deze leegte wil gevuld worden en dat kan dan op allerlei manieren gebeuren: door alcohol en drugs, door gokken en eetproblemen, door kleptomane en tics, door occulte zaken te zoeken maar ook door dwanggedachten en dwanghandelingen. Er wordt dan wel gesproken van het obsessieve-compulsieve stoornissen spectrum. (Schoonhoven 1999, p.160)

Maar ook komen zaken aan de orde waar de gewone hulpverlening weinig oog voor heeft, namelijk situaties waarin sprake is van occulte belasting en bezetenheid. In zijn werk als psychiater heeft Schoonhoven soms te maken met mensen die menen demonisch te zijn beïnvloed. (Schoonhoven 1999, p.177) Dat dit zo kan zijn, wordt niet door hem uitgesloten. Wel kiest hij daarbij voor een middenpositie tussen de opvatting van Heitink die van mening is dat bij de huidige stand van de psychiatrie vormen van psychisch lijden niet meer verstaan kunnen worden in termen van bezetenheid door boze geesten en de opvatting van de theoloog W.C. Van Dam die meent dat bezetenheid een realiteit kan zijn. Schoonhoven is echter wel van mening dat hulpgevers/pastorale werkers/klaagpersonen de diagnose van dit soort hulpvragers moet overlaten aan deskundigen op het terrein van psychiatrie. (Schoonhoven 1999, p.178)

3.3.2 Visie op psychologie en psychotherapeutische theorieën

De ondertitel van het cursusboek *Helen door te delen* luidt: '*een aanzet tot psycho-pastorale hulpverlening*'. Dit geeft al enigszins aan hoe in deze cursus de pastorale hulpverlening in verhouding tot de psychologie gezien wordt. In de praktijk wordt deze vorm van hulpverlening namelijk gezien als 'de pastorale zorg binnen de christelijke gemeente, waarbij gebruik gemaakt wordt van psychologische inzichten en waarbij gewone gelovigen (in de gemeente) met hun gaven ingeschakeld worden om de zorg te verlenen'.

Bewogen en bevlogen?... dan een cursus!

psychologie en psychotherapie in cursussen voor pastoraat

(Schoonhoven 1999, p.21) De psychologische inzichten waarvan door Schoonhoven wordt verondersteld dat ze helend werken, zijn veelal afkomstig uit de ontwikkelingspsychologie. Hierbij noemt hij bijvoorbeeld Bowlby, Rutter, Erikson en Langeveld, maar ook de frustratieneurose van A. Terruwe komt aan bod. (Schoonhoven 1999, p.54, 55) Schoonhoven ziet een verband tussen hechtingsproblemen in de vroege jeugd en/of latere affectieve verwaarlozing en het zich manifesteren van psychische problemen in de (pre)volwassenheid. De bijdrage van de christelijke hulpverlening in het bijzonder in de gemeente door middel van klaagpersonen moet daarin gezocht worden dat zij een helpende hand kan bieden bij het aanbieden van nabijheid en warmte aan mensen die daarin tekort gekomen zijn en die daardoor beschadigd zijn geraakt in hun gevoelsleven. Hij beseft echter dat het opheffen van affectieve verwaarlozing geen gemakkelijke zaak is en het inzetten van pastorale helpers daarbij tot allerlei problemen kan leiden, bijvoorbeeld tot een te grote afhankelijkheid tussen hulpvrager en hulpverlener. Maar in de christelijke gemeente kunnen lichte tekorten en lichte trauma's verwerkt worden, al of niet met klaagpersonen. Vervolgens is zijn ervaring dat bij incestverwerking, bij meervoudige persoonlijkheidsstoornis (MPS) en bij ernstige affectieve verwaarlozing de professionele zorgverlening bijgestaan kan worden doordat klaagpersonen de hulpvrager troostende en steunende nabijheid geven.

3.3.3 Spanningsveld tussen psychologie/therapieën en theologie

Schoonhoven meent dat "professionele hulpverleners veelal beschroomd zijn om op zingevingsvragen van hun patiënten in te gaan omdat dat in strijd zou zijn met de aloude scheiding tussen religie en wetenschap. Hier komt de laatste jaren een duidelijke kentering in. Steeds meer wordt ervoor gepleit om zingeving te gebruiken als 'zout in de therapeutische pap' onder het motto zinvol leven is gezond". (Schoonhoven 1999, p.12)

Omdat psychopastorale hulpverlening ervan uitgaat dat een hulpvrager zowel psychologische/psychiatrische hulp als pastorale begeleiding nodig heeft, wordt er geen nadruk gelegd op een mogelijk spanningsveld tussen psychologie en theologie. Het geloof kan zowel bij de genezing van psychische stoornissen als bij het hanteren van een blijvende stoornis een belangrijke rol vervullen. Artsen, psychologen en psychiaters die medicijnen voorschrijven worden gezien als middelen in Gods hand.

3.3.4 Het integratie vraagstuk

Over de verhouding tussen pastoraat en psychosociale hulpverlening is door de Stichting PPH veel nagedacht. Beide disciplines, theologie en psychologie, krijgen veel aandacht in de cursus. Men staat nu op het standpunt dat beide disciplines elkaar positief kunnen beïnvloeden en verrijken. Men spreekt dan ook van een integratiemodel of een coöperatiebenadering. Eenzijdigheid, waarbij mensen teveel verwachten van medicijnen en therapeutische gesprekken maar óók van gebed, wordt afgewezen. (Schoonhoven 1999, p.20)

3.3.5 Conclusie

In de cursus Helen door te delen 'wordt ingegaan op hoe om te gaan met mensen die beschadigingen in hun leven hebben opgelopen of die veel aandacht en liefde tekort

Bewogen en bevlogen?... dan een cursus!

psychologie en psychotherapie in cursussen voor pastoraat

gekomen zijn. De christelijke gemeente is dan bij uitstek de plaats waar zij warmte en geborgenheid zouden moeten vinden. Vanuit de visie op de gemeente als Lichaam van Christus leert de cursist om concreet oog te hebben voor mensen die in psychische nood verkeren en die een luisterend oor en een arm om de schouder nodig hebben. De hulp die 'klaagpersonen' (de pastorale werker/vrijwilliger) daartoe kan geven zijn een aanvulling op de professionele hulpverlening. Deze klaagpersonen zullen dan ook op de hoogte moeten zijn hoe vanuit het pastoraat het beste omgegaan kan worden met psychische problematiek. Daartoe is kennis over psychologie en psychotherapie onontbeerlijk.

De auteurs van het boek *Helen door te delen*, kiezen er steeds voor vanuit twee gezichtspunten de hulpgevers als klaagpersonen te instrueren, n.l. vanuit de houding van de pastor (Geluk) en vanuit de invalshoek van de psychiater (Schoonhoven).

3.4 Hoofdstuk 3 samengevat

De drie cursussen zijn gericht op toerusting geven aan gemeenteleden, die een taak hebben in het geven van pastorale begeleiding of die zich daarop voorbereiden, op het terrein van de psyche van de mens zoals men dat in de Bijbel kan terugvinden. De drie cursussen geven daarbij heel verschillende benaderingen van eenzelfde onderwerp, namelijk hoe pastoraat kan functioneren. Het CPC leert dat vanuit een zeer stellige, directieve houding. De stichting DKV richt zich meer op het geven van een aanvullende methode op seculiere hulpverlening. En ook de stichting PPH stelt zich op als aanvulling van de bestaande hulpverlening. Gezien het specifieke karakter van de problematiek die hierbij aan de orde is, spreekt alleen de stichting PPH over psycho-pastorale hulpverlening die gegeven kan worden door 'klaagpersonen'.

Wat in de drie cursussen opvalt, is de benaming die zij gebruiken om weer te geven dat zij een holistische benadering van de mens voorstaan. De ene cursus legt hier overigens meer de nadruk op als de andere cursus. Zo spreekt het CPC over een polyvormig mensbeeld, de stichting PPH over trichonomistisch mensbeeld en alleen de cursus van de stichting DKV spreekt enkel van 'geest, ziel en lichaam'. Alle drie de cursussen zeggen dat dit holistisch mensbeeld in de Bijbel is terug te vinden.

Als spanningsveld tussen theologie en psychologie noemen zowel het CPC als de stichting DKV dat de psychologie en de meeste hedendaagse psychologische theorieën niet uitgaan van de zondigheid van de mens, maar de mens en menselijke problemen veeleer als producten van hun opvoeding en omgeving zien. De stichting PPH noemt geen spanningsveld en ziet als haar taak een evenwichtige benadering van beide disciplines tot stand te brengen. Persoonlijkheidstheorieën waar de seculiere hulpverlening doorgaans mee werkt, worden vooral door het CPC afgewezen.

Voor wat betreft het integratievraagstuk: De stichting PPH meent dat het mogelijk is om psychologie en theologie dusdanig te integreren dat zij elkaar aanvullen en zonedig versterken. De stichting DKV ziet psychologie en theologie tot op zekere hoogte integreerbaar maar zet zich nergens af tegen seculiere psychologische werkwijzen. Ook heeft men geen uitdrukkelijke voorkeur voor een eigen christelijke hulpverleningsmethode. Het CPC stelt zich echter op het standpunt dat er een eigen

Bewogen en bevlogen?... dan een cursus!

psychologie en psychotherapie in cursussen voor pastoraat

christelijke psychologie zou moeten worden ontwikkeld. Hiertoe heeft men al een louteringsmodel ontworpen dat als ijkpunt zou kunnen dienen.

In het volgende hoofdstuk komen de lijnen van pastorale stroming en psychologie bij elkaar en ik bekijk of en in hoeverre de standpunten over integratie tussen psychologie en theologie overeenkomen of verschillen van de standpunten zoals die bij Amerikaanse evangelischen aan de orde zijn.

HOOFDSTUK 4 Eindbevindingen

Inleiding

Toen ik in mijn directe (kerk)omgeving vertelde dat het onderwerp van mijn doctoraalscriptie zou worden: wat vrijwilligers in het pastoraat meekrijgen van psychologie en psychotherapie in cursussen die zij kunnen gaan volgen, kreeg ik veel positieve reacties. De opmerkingen varieerden wel van: 'boeiend onderwerp' tot 'lijkt heel nuttig om eens boven tafel te krijgen wat er allemaal speelt'. Maar ook hoorde ik kritische opmerkingen die men ten aanzien van 'de psychologie' heeft. Daarom leek mij dat vooral vrijwilligers die vanuit bewogenheid met de medemens en die zich op bevlogen wijze willen inzetten voor pastorale taken, gebaat zouden kunnen zijn met helderheid over dit onderwerp.

De centrale vraagstelling van deze scriptie werd daarop vervolgens:

Welke rol heeft (kennis van) psychologie in cursussen voor pastoraat dat wordt gegeven in Evangelische, Pinkster en Charismatische gemeenten?

Met veel enthousiasme begon ik mijn zoektocht naar literatuur over dit onderwerp. Ook vroeg ik cursusmateriaal aan bij de stichtingen die cursussen voor pastoraat uitgeven en van meelevende vrienden kreeg ik boeken aangeboden. Wat ik mij niet realiseerde was hoe moeilijk ik het mijzelf maakte met dit lastige onderwerp. Het viel niet altijd mee om in de drie cursussen duidelijk naar voren te halen hoe er gedacht wordt over de verstandhouding tussen psychologie en theologie in het pastoraat en of deze wel of niet elkaar over en weer beïnvloeden. Het bleek ook niet eenvoudig in kaart te brengen waar men in de cursus ruimte gaf aan opvattingen uit de seculiere psychologie en psychotherapie.

In dit laatste hoofdstuk worden de deelvragen van de centrale vraagstelling beantwoord. Deze vragen zijn:

- Welke pastorale stromingen, psychologische en therapeutische theorieën zijn in cursussen voor pastoraat te herkennen?
- Welk mensbeeld komt naar voren in deze cursussen?
- Is er een spanningsveld er tussen het mensbeeld in de cursussen en het mensbeeld uit de psychologische theorieën en hoe wordt dit gezien?
- Welke positie wordt in de cursussen ingenomen ten aanzien van het integratievraagstuk van psychologie en theologie?

Allereerst zet ik daartoe mijn bevindingen uit de vorige hoofdstukken over de drie cursussen bij elkaar. Dit zijn de samenvattingen van de pastorale stromingen en de daarbij behorende psychologische richtingen. Ook komt aan de orde welke mensbeelden in de cursussen worden gebruikt, wat deze mensvisie te maken heeft met wat men zegt van de psychologie te kunnen gebuiken en hoe men het spanningsveld tussen de pastorale

Bewogen en bevlogen?... dan een cursus!

psychologie en psychotherapie in cursussen voor pastoraat

mensbeelden en de mensbeelden uit de psychologie ziet. Daarbij plaats ik mijn eigen kritische vragen en opmerkingen ten aanzien van de cursussen.

Tot besluit geef ik weer hoe er gedacht wordt over de integratie van psychologie en theologie.

4.1 Analyse van de cursussen

Volgens G. Heitink zijn drie pastorale stromingen van grote invloed (geweest) op het pastoraat in protestantse kerken. Dit zijn:

de kerygmatische - waarin de Woordverkondiging centraal staat,

de therapeutische - waarin in de maatschappelijk-culturele context belangrijker wordt, en

de hermeneutische stroming - waarin de verbinding van traditie en ervaring meer centraal komt te staan.

Deze drie stromingen worden door hem gezien als fasen in de ontwikkeling van de pastorale theologie. De belangrijkste psychologische stromingen voor het pastoraat zijn volgens Heitink de psychoanalytische richting, de Jungiaanse richting, de humanistisch-psychologische richting, de behavioristische richting, de existentiële richting, de cognitief-psychologische richting en de constructionistische richting.

Per cursus beschrijf ik wat ik van deze pastorale en psychologische stromingen terug vond in de cursusliteratuur. Het door Heitink genoemde begrip bipolariteit - twee polen (de theologische en de psychologische) die elkaar oproepen - is uiteindelijk alleen terug te vinden in de cursus "Helen door te delen" van de stichting PPH.

4.1.1 Cursus: "Inleiding tot pastorale counseling" - Centrum voor Pastorale Counseling (CPC) Heverlee

Deze cursus geeft een zeer centrale plaats aan de verkondiging van het Woord van God (de Bijbel) aan mensen. In de cursus "Inleiding tot pastorale counseling" van het Centrum voor Pastorale Counseling (CPC) te Dordrecht/Heverlee staat de woordverkondiging vóór al het andere centraal. Dit is één van de kenmerken die bij de kerygmatische stroming horen.

Het CPC is van mening dat de Bijbel alles bevat wat nodig is om persoonlijke en relationele problemen op te lossen. Daartoe is een bijbelgetrouwe visie op de psychotherapie ontwikkeld en deze wordt de cursisten aangeleerd. Dit wordt het CPC-louteringsmodel genoemd. In grote lijnen komt dit model neer op het leren hanteren en toepassen van bijbelteksten in alle mogelijke probleem situaties. Volgens de cursus is deze benadering doeltreffend voor "een aantal veel voorkomende persoonlijke en relatieproblemen zoals wanhoop, bezorgdheid, zelfaanvaarding, schuld en schuldgevoelens, depressie, demonie, woede, boosheid, homofilie, problemen in verband met het alleen zijn, enzovoorts". Hulpvragers of, zoals het CPC zegt, de confidenten worden daarbij op een directieve manier benaderd. Ook hierdoor is het door het CPC in de cursus voorgestane nouthetische pastoraat, d.w.z. de met vermaningen gepaard gaande werkwijze, te vatten onder de term kerygmatisch pastoraat. Een ander kenmerk hiervan volgens Heitink en zoals verwoord in hoofdstuk 1 paragraaf 7.1 van deze scriptie, houdt in dat genezing in de eerste plaats zondenvergeving betekent. Deze opvatting is voor deze pastorale cursus

Bewogen en bevlogen?... dan een cursus!

psychologie en psychotherapie in cursussen voor pastoraat

typerend. In de cursus wordt geleerd als hulpverlener de hulpvrager/confident een spiegel voor te houden van bijbelse morele waarden. Bij deze spiegel voorhouden wordt aanbevolen veel gebruik te maken van bijbelteksten die men ook vandaag voor het eigen leven van toepassing acht.

De kritiek van Heitink op deze vorm van pastoraat richt zich op de vraag waar de hulpverlener/pastor met zijn eigen gezaghebbend woord tussen God en de mens in gaat staan. Volgens Heitink ligt misbruik dan op de loer en kan het pastorale optreden een autoritair karakter krijgen. Deze kritiek deel ik met Heitink, want wie kan van een ander zeggen dat hij/zij aan alle bijbelse voorwaarden heeft voldaan? Maar ik ben me er tegelijk bewust van dat het vooral ook afhangt van de persoon van de hulpgever en diens houding of de hulpvrager/confident dit als negatief ervaart. Daarnaast lijkt mij ook een gevaar dat de Bijbel – die het CPC ziet als de directe openbaring van God – zo wordt ingeperkt tot een redeneringsstelsel. Een ander gevolg van deze kerygmatische pastorale werkvorm kan zijn dat er in het pastorale gesprek geen sprake is van wederkerigheid op gelijk niveau tussen hulpverlener en hulpvrager. De hulpgever staat als het ware boven de hulpvrager en is diens leraar. De hulpvrager komt zo in de positie van leerling terecht. Een positief gegeven lijkt mij dat het pastorale gesprek zoals het CPC dat ziet, zich afspeelt in ontvankelijkheid ten overstaan van God.

Zoals in de hoofdstukken 2.1 en 3.1 wordt beschreven, zegt het Centrum voor Pastorale Counseling gebruik te maken van zowel gegevens uit onderzoek naar de werking van psychotherapie als een meer theologisch gerichte benadering. Beide bronnen leiden volgens het CPC tot dezelfde conclusie, namelijk dat het perfect mogelijk is om vanuit de bijbelse basis een christelijk hulpverleningsmodel op te bouwen.

In de cursus worden van drie stromingen in de psychologie de hoofdlijnen besproken. Dit zijn de psychoanalyse, de cliënt-centered therapie en de gedragstherapie. Over de wetenschappelijke waarde van deze reguliere psychotherapie is het CPC sceptisch. Men onderschrijft de uitspraak: 'Psychotherapy is the art of applying a non-existing science'. Opvallend is daarbij dat de schrijvers van deze pastorale cursus op het standpunt staan niet tegen 'de psychologie' te zijn. Eén van hen is zelfs psycholoog. En men zegt het interessant te vinden op de hoogte te blijven van de literatuur over de ontwikkelingen binnen dit vakgebied.

Wellicht daarom wordt op de website van het CPC verwezen naar het *Tijdschrift voor Pastorale Counseling* waarin veel artikelen worden gepubliceerd met informatie over psychologie en pastoraat. Op deze website is verder te lezen dat het CPC initiatiefnemer is van de oprichting van een stichting die werkt aan erkenningcriteria en een beroepscode voor christelijke hulpverleners. Daarmee wil zij de belangen van christelijke hulpverleners behartigen, christelijke hulpverlening promoten en de kwaliteit van de hulpverlening stimuleren. Ook richt deze stichting zich niet alleen tot hulpverleners die met het CPC-model werken, maar staat zij 'open voor iedere christen psycholoog, maatschappelijk werker, voorganger, enz., die zijn hulpverlening baseert op bijbelse principes'.
(www.pastoralecounseling.org)

Toch wordt op verschillende plaatsen in het cursusboek opgemerkt dat, hoe nuttig ze ook moge zijn, de psychologie niet noodzakelijk is om goede pastorale counseling te geven. Het lijkt mij ook daarom tegenstrijdig dat de christelijke counseling die de cursisten leren

Bewogen en bevlogen?... dan een cursus!

psychologie en psychotherapie in cursussen voor pastoraat

hanteren, wel gebruik maakt van methoden die ook in de seculiere hulpverlening gebruikelijk zijn. De cursist leert bijvoorbeeld in het begeleidingsproces een aantal referentiepunten hanteren. Deze punten die vooral in de gesprekken met de hulpvrager toegepast worden, zijn:

Cursus "Inleiding tot pastorale counseling"

- a. het probleem analyseren
  - b. de bijbelse oplossing ontdekken
  - c. de wil van de hulpvrager aanspreken
  - d. de oefening in godsvrucht begeleiden
  - e. wanneer de begeleiding te beëindigen.
- (Barrett & De Vriese, 1986, p.89)

(a.s.) Hulpverleners leren:

- te verhelderen waar het om gaat
- eerste stap richting oplossing te zetten
- doelen te stellen
- manier om tot oplossing te komen
- begeleiding af te ronden en te evalueren. [G. Lang (2004)

De structuur van deze benadering zoals in bovenstaand schema, doet denken aan het gespreksmodel van G. Egan. Dit model wordt weergegeven in *Psychologische gespreksvoering. Een basis voor hulpverlening*. (Lang & Van der Molen 2004, p.97) Hierin worden drie hoofdfasen onderscheiden, 'Probleemverheldering', waarin een duidelijker beeld wordt verkregen van welke problemen er zijn en hoe de cliënt deze beleeft, 'Probleemnuancering', het ordenen en/of herformuleren als oplossing of ter voorbereiding van oplossingen, 'Probleembehandeling', doelen stellen en actie voorbereiden en ondernemen om concreet geformuleerde problemen tot een oplossing te brengen. 'Beëindiging'. De resultaten worden geëvalueerd.

In de drie cursusboeken wordt noch in *Helpen met de Bijbel*, noch in *Doeltreffende pastorale counseling* of in *Actuele problemen in het licht van de Bijbel* expliciet verwezen naar de bronnen waaruit men voor dit model van counseling uit put. Toch lijkt deze aanbevolen houding van de pastorale hulpverlener rechtstreeks te stammen uit de humanistische psychologie en dan voornamelijk uit de cliëntgerichte benadering van C.R. Rogers. In diens visie wordt de hulpverlener geacht: begrip te tonen, aan te sporen en te ondersteunen, het probleem te interpreteren, te evalueren en directieve aanwijzingen te geven.

Een verschil met de benadering van Rogers is echter dat deze meent dat er zo min mogelijk moet worden ingegrepen om de hulpvrager te laten komen tot een oplossing voor zijn problemen. Hoe meer de hulpgever doet des te groter is namelijk ook de kans dat hij verkeerd doet (Lang & Van der Molen 2004, p.45). De cursus van het CPC staat echter op het standpunt dat een betrokken hulpgever de hulpvrager/confident juist sterk tot activiteit moet aanzetten om zijn gevoelens, gedrag, gedachten en gewoonten aan de hand van de Bijbel onder de loep te nemen.

Ik vind het daarom opmerkelijk dat het CPC in het voetspoor van J.E. Adams inhoudelijk de psychologie als zodanig verwerpt maar met gebruikmaking van het instrumentele kader van gedragstherapeutische elementen een directieve benadering voor staat waarin met behulp van bijbelteksten mensen in een bepaalde richting worden

Bewogen en bevlogen?... dan een cursus!

psychologie en psychotherapie in cursussen voor pastoraat

gestuurd. Deze methode tendeert wellicht juist naar een integratie van psychologie (gedragstherapie) en geloof.

Volgens de cursus Pastorale Counseling is het doel van pastorale begeleiding dat er sprake zal zijn van levensheiliging zodat mensen gaan lijken op Christus. Deze vorm van pastoraat is dan ook in eerste instantie alleen bedoeld voor christenen. Een pastorale hulpgever zal dan ook geen mensen counsellen die niets met het christendom van doen hebben. De 'ongelovige' zal eerst tot Christus moeten worden geleid. Wellicht mede daardoor benadrukt het CPC dat pastorale counseling niet is voorbehouden aan alleen professionele pastores maar dat dit juist in het kader van een plaatselijke gemeente moet gebeuren waar gemeenteleden stimulansen krijgen en kunnen geven aan elkaar om een goed christen te zijn. Ook daarom is het des te opvallender dat de pastorale hulpgever/cursist wordt aangeraden een 'informatie formulier' te hanteren dat voor wat betreft de vragen die erin gesteld worden sterk doet denken aan een intakeformulier uit de reguliere hulpverlening. Naast persoonlijke gegevens worden vragen gesteld over de gezondheid van de hulpvrager/ confident, zijn godsdienst, over diens karakter, zijn huwelijk en gezin. Er wordt afgesloten met een zinnivultest waarbij de hulpvrager/confident het eerste wat in zijn gedachten komt, opschrijft. Nog afgezien van het feit dat er in de cursus geen aandacht wordt gegeven aan de interpretatie van die gegevens, vraag ik mij af wat er met deze privacygevoelige gegevens in de praktijk verder zal gaan gebeuren. Wie krijgt daar bijvoorbeeld inzage in? Dit wordt niet besproken in de cursusboeken. Een buitenstaander zou misbruik van die gegevens kunnen maken bijvoorbeeld om de hulpvrager/confident onder druk te zetten of te manipuleren. Het lijkt mij niet denkbeeldig dat het gevaar bestaat dat veel privacygevoelige informatie in handen kan komen van mensen die minder goede bedoelingen hebben. In de seculiere hulpverlening is echter het waarborgen van privacygevoelige informatie opgenomen in de beroepscode.

Daarnaast viel mij op dat hoewel men –min of meer terecht- de afstandelijkheid van de seculiere hulpverlening afwijst, de gevaren van (te) dichte nabijheid van de pastorale hulpverlener onvoldoende worden onderkend. Ik vraag mij dan af of ook in dit opzicht er genoeg geleerd is van situaties waar over de schreef gaande hulpverleners meer kwaad dan goed deden.

Dan een opmerking over het gebruiken van een 'systeem' van bijbelteksten om hulpvragers/confidenten leiding en richting te geven. Het lijkt mij dat het zeer afhankelijk is van de persoon van de hulpverlener in welke mate deze in staat is hulpverleningsmodellen te kunnen toetsen aan de Bijbel. Men kan zich echter afvragen of de daar aangedragen 'oplossing' elke probleemsituatie voldoende 'afdekt'. Ook dan lijkt veel afhankelijk te zijn van de persoon van de hulpverlener en in welke mate deze in staat is problematiek te kunnen toetsen aan de hand van de Bijbel. De hulpverlener zal grondige kennis van zowel de Bijbel als van de psychologie moeten hebben.

Verder is het voor mij de vraag of er voor elk probleem een 'bijbelse' oplossing te vinden is. Waar blijft dan bijvoorbeeld het gewone gezonde verstand dat ingeschakeld kan worden om moeilijkheden onder ogen te zien. En wat is dan 'een probleem' en wat is 'een oplossing'. Zou er met deze benadering bijvoorbeeld ook verbetering of herstel te vinden zijn voor een chronische psychiatrische ziekte? Er zullen wellicht psychische problemen zijn die wortelen in werkelijke schuld, maar daarmee zijn niet alle psychische problemen in kaart te

Bewogen en bevlogen?... dan een cursus!

psychologie en psychotherapie in cursussen voor pastoraat

brengen. Antwoorden voor zover dat mogelijk is voor dit soort vragen worden helaas niet in het cursusmateriaal gegeven. Het kan echter wel zo zijn dat cursisten deze vragen kunnen stellen op de cursusedagen.

4.1.2 Cursus: "Zegenend helpen, basis cursus pastorale vorming" van de Stichting "De Kracht van Vrede" (DKV) uit Dordrecht.

De basiscursus "Zegenend helpen" pretendeert niet een afgeronde hulpvisie te brengen maar zegt aan te willen sluiten bij al aanwezige vaardigheden en ervaringen van cursisten ten aanzien van de hulpverleningsrelaties. Door deze cursus worden diens vaardigheden aangevuld en verdiept. In de advertentie die ik in de krant *Litdaging* vond, wordt dit aldus omschreven: "Zegenend helpen is geen methode, maar een pastorale houding die uitgaat van Gods respect en genade voor ieder mens". Daartoe wordt een ritueel van het zegenen door het uitspreken van gebed besproken en aangeleerd aan de cursisten. Dit kunnen ook vrijwilligers in het pastoraat zijn.

In het bij de cursus aanbevolen boek *'Nou het beste!* gaat de schrijver er ook van uit dat elke 'gewone' gelovige de ander "mag zegenen omdat het God is die zegent" ('De Haan, 1999, p.42). In de cursus wordt breed uiteengezet hoe deze zegenende gebeden, die Maranathagebeden worden genoemd, de hulpvrager kunnen helpen en worden cursisten uitgenodigd dit onderling toe te passen. Daarbij wordt gewezen op de kracht van het gebruik van deze rituelen en de symboliek ervan. Maar bovenal vindt men het belangrijk wat het werk van de Heilige Geest in een mens bewerkstelligt, namelijk diens heelwording en genezing. Heitink citeert over deze vorm van charismatische zielzorg die heling beoogt uit een dissertatie van W.C. van Dam: 'Pneumatherapie stelt de Heilige Geest present in de geest van de mens, waardoor het Godsrijk kan doorbreken in de confident, in alle aspecten van zijn leven en zijn relaties, en zo de nieuwe schepping openbaar kan worden'. (Heitink, 2000, p.67)

Een van de kenmerken van het therapeutisch pastoraat is volgens Heitink dat 'Woorden van heil op het vlak van de menselijke ervaring beaamd en doorleefd moeten worden'. Het beaamen en doorleven van de woorden van het zegenend gebed staat sterk centraal in de cursus 'Zegenend helpen'. Ik denk dan ook dat deze cursus is te plaatsen in de stroming van het charismatisch therapeutisch pastoraat waar zoals hierboven is gesteld de dienst der genezing centraal staat.

Kritiek op het therapeutisch pastoraat wordt verwoord door Browning. Dit betreft niet het therapeutisch pastoraat als zodanig, maar bepaalde eenzijdigheden waartoe het kan leiden. Het privé-perspectief kan te veel gaan domineren waardoor het kerkelijke en maatschappelijke perspectief en de ethische kanten onderbelicht blijven, meent Browning (Browning 1978, 22). Een positief geluid zou echter kunnen zijn dat de cursus "Zegenend helpen" juist wijst op het effect dat mensen beter kunnen gaan functioneren in hun maatschappelijk leven zodat de 'zegen' ook anderen ten goede komt. Over de duur van begeleiding van gezegende mensen wordt niet gesproken. Toch lijkt mij om resultaten te zien en vast te houden van het 'beaamen en doorleven van het zegenend gebed' goede nazorg nodig.

Waarschijnlijk omdat de cursus niet een duidelijk doel heeft om cursisten vanuit een bepaalde benadering te leren hoe pastoraat in de praktijk uit te oefenen, wordt over 'de

Bewogen en bevlogen?... dan een cursus!

psychologie en psychotherapie in cursussen voor pastoraat

psychologie' geen uitspraken gedaan. In de lijst van aanbevolen boeken bij deze cursus worden naast theologische werken echter wel diverse auteurs genoemd uit de psychoanalytische hoek. Voorbeelden daarvan zijn Donald Capps, die publiceerde over C.G. Jung en E. H. Erikson en A. Miller. Deze laatste is bekend van: *Het gekwetste kind*. Dit zou, denk ik er op kunnen wijzen dat de cursusauteurs ook vanuit het gedachtegoed van deze psychologen pastorale hulp geven.

In het lesprogramma worden een aantal richtlijnen gegeven voor het aangaan van gesprekken met hulpvragers die doen denken aan de intake van de reguliere hulpverlening. Hiervoor wordt niet expliciet verwezen naar een bepaalde gespreksmethode, maar meer als hulp voor het ordenen van de informatie van de hulpvrager wordt de cursist aangeraden vragen te stellen: Wat gaat er eigenlijk goed in je leven? Waar maak je je zorgen om? Wat heb je al geprobeerd? Wanneer heb je minder last van deze problemen/vragen? Hoe ziet de wereld eruit als je hulpvraag is beantwoord? Wat zie je vandaag als haalbaar doel? Wie is God voor jou? Wat doet God?

Het stellen van deze open vragen geeft de hulpvrager grote vrijheid in de formulering van zijn/haar antwoord. Daardoor kan deze in eigen woorden uiteenzetten wat hem/haar bezighoudt. Met andere woorden: hij/zij kan vanuit zijn eigen referentiekader redeneren en zelf de richting en inhoud van het gesprek bepalen. Deze manier van vragenstellen is een gangbaar communicatiemiddel in de hulpverlening en is ook terug te vinden in de psychologische gespreksvoering zoals die gebruikt wordt in de humanistische psychologie.

Hoewel Van der Weele zegt dat het probleem van de hulpvrager niet centraal staat maar de hulpvrager zelf, is het natuurlijk niet te voorkomen dat 'het probleem' ter sprake komt in het contact tussen hulpvrager en hulpgever. Hier rijst vervolgens bij mij ook voor deze cursus de vraag wat er met die schriftelijke vastgelegde gegevens verder gedaan gaat worden. Hoe gebruikt de pastorale hulpverlener deze gegevens en wat gebeurt er mee na beëindiging van de begeleiding. Antwoorden op deze vragen kon ik niet terugvinden in de cursusboeken.

Daarnaast omvat het cursusprogramma een aantal onderdelen naar keuze die de persoonlijke vorming van de cursist beogen. Dit kan zijn verdieping van inzicht in een theologie van het lijden of een studie over het gezinpastoraat waarin incest binnen het gezin aan de orde komt. Maar ook het kennis verwerven over wat occultisme en demonie is, behoort tot de mogelijkheden. De cursist mag daarin zijn eigen prioriteiten stellen en een literatuurlijst over deze onderwerpen is bij de cursusleider verkrijgbaar. Duidelijk wordt daarbij benadrukt dat het hier een pastorale cursus betreft en dat het geen therapie voor de deelnemer is, Maar het lijkt mij niet denkbeeldig dat cursisten met psychische problematiek of cursisten die menen ziektebeelden bij zichzelf te herkennen, kunnen vastlopen in deze aanvullende lesstof.

4.1.3 Oriëntatiecursus: Psycho-pastoraat "Helen door te delen" van de Stichting voor Psycho-pastorale Hulpverlening (PPH), uit Veenendaal.

Gezien het specifieke karakter van de problematiek die in het pastorale werk aan de orde komt, wordt in de cursus "Helen door te delen" gesproken van psycho-pastorale hulpverlening. De definitie die men voor deze benaming geeft, luidt als volgt:

Bewogen en bevlogen?... dan een cursus!

psychologie en psychotherapie in cursussen voor pastoraat

'psycho-pastorale hulpverlening is die vorm van hulpverlening waarbij professionele psychologische deskundigheid en pastorale zorg elkaar op verschillende niveaus trachten te ondersteunen, te verrijken en te verdiepen. De kennis en deskundigheid van de beide disciplines worden geïntegreerd en aangewend tot gebruik in de christelijke gemeente'. (Schoonhoven 1999, p.26)

Voor de pastorale praktijk zoals die in de cursus naar voren komt betekent dit dat er in het pastoraat wordt bemiddeld tussen psychologische taal en theologische taal. Volgens Heitink is de hulpverlener/pastor de tolk in dit proces en die moet dus als het ware tweetalig zijn. De hulpverleners worden in de benadering van de stichting PPH klaagpersonen (klaagvrouw of klaagman) genoemd onder verwijzing naar de bijbeltekst in Jeremia hoofdstuk 9 vers 17. Deze tweetaligheid is terug te vinden in een wezenlijk onderdeel van de cursus 'psycho-pastorale hulpverlening' namelijk in de manier waarop hulpgevers de hulpvragers bejegenen in de gesprekken. Aan het begin van de gesprekken wordt hulpvragers gevraagd een korte biografie van hun leven te schrijven. Vanuit de aldus verkregen kennis van de psychische achtergrond van de hulpvrager en vanuit het geloofsvertrouwen dat 'waar twee of drie mensen in mijn naam samen zijn, ben ik in hun midden.' (Mattheus 18:20) gaat men ervan uit dat dit gesprek een andere dimensie krijgt. De kracht van Gods geest zal dan perspectieven openen voor de hulpvrager. Door de daarbij aanwezige troostende aanwezigheid van de hulpgever/klaagpersoon wordt het mogelijk om dingen aan te pakken die anders te moeilijk zouden zijn, 'om therapeutische wegen te gaan die anders (welhaast) onbegaanbaar zouden zijn'. (Schoonhoven 1999, p.23)

Een kenmerk van het hermeneutisch pastoraat is dat men openstaat voor en wil leren van de psychologie en psychologie. De nadruk valt daarbij op de relatie van de traditie (de geloofsinhoud of theologie) en de menselijke ervaring (de geloofsbeleving of psychologie). De cursus "Helen door te delen" geeft een duidelijk beeld hoe cursisten die geschoold zijn in het gebruik maken van theologische en psychologische kennis als gemeenteleden ingeschakeld kunnen worden in het pastoraat. De achterliggende opvatting voor het inzetten van zulke klaagmensen is dat door de inzet van deze gemeenteleden de christelijke liefde tot de naaste concreet gestalte krijgt, als deze gecombineerd wordt met charismata (geestesgaven). De hulpvrager ervaart dan de helende werking van het evangelie door middel van de persoon van deze pastorale hulpgever omdat die tevens kennis heeft van de psychologie/ psychiatrie. Volgens de cursusauteur de psychiater R. Schoonhoven wordt zo gekomen tot een verrijking en een verdieping van de reguliere hulpverlening. Door de hele cursus heen speelt deze wisselwerking van theologie en psychologie een rol. Het lijkt mij dan ook niet mogelijk deze cursus van de Stichting PPH in een andere als de hermeneutische stroming te plaatsen.

Meer inhoudelijk is in de cursus gebruik gemaakt van opvattingen uit de psychoanalytische hoek, waarbij geput wordt uit onder meer de leer van de frustratieneurose van de psychiater A.A. Terruwe - een frustratie die veroorzaakt wordt door onze onpersoonlijke moderne maatschappij - en de hechtingstheorie van Judith L. Herman. Herman wordt gezien als deskundige op het gebied van traumatisering en herstel. Zij stelt dat in het herstelproces, waarbij de therapeut moreel stelling moet nemen, geleidelijk wordt toe gewerkt naar integratie in plaats van naar catharsis. In de cursus

Bewogen en bevlogen?... dan een cursus!

psychologie en psychotherapie in cursussen voor pastoraat

wordt dan ook uitgegaan van de herstelmogelijkheden van de mens. De 'leegte' die ontstaat bij een gebrek aan 'basic trust', het basale vertrouwen en daaruit voortvloeiende problemen, kan worden aangevuld door de christelijke gemeente die nabijheid en warmte biedt aan mensen die daarin tekortgekomen zijn en die daardoor beschadigd zijn geraakt in hun gevoelsleven (Schoonhoven, 1999, p.52). Bij 'lichte' problemen, tekorten en trauma's wordt de christelijke gemeente bij uitstek gezien als plaats waar veel kan herstellen al dan niet met behulp van klaagpersonen.

De ervaring van de psychiater Schoonhoven is dat zelfs bij incestverwerking, bij meervoudige persoonlijkheidsstoornissen, bij ernstige affectieve verwaarlozing de professionele zorg geweldig geholpen kan worden door de troostende en steunende nabijheid van klaagpersonen. Dit lijkt mij een positief streven maar de vraag is of deze ideale situatie ook altijd voorhanden is en of de hulpverleners/ klaagpersonen daar ook voldoende capaciteiten voor hebben. Deze vragen stellen de auteurs zich echter ook en de valkuilen, mogelijkheden en onmogelijkheden worden uitgebreid in het cursusboek beschreven. De ondertitel van het cursusboek *Helen door te delen* luidt: *Een aanzet tot psycho-pastorale hulpverlening*. Hierdoor wordt het voor mij aannemelijker dat niet alle vragen over valkuilen die deze pastorale benadering oproept, beantwoord worden.

4.2 Visie op integratie

Voor een samenvatting van hoe evangelischen de relatie tussen psychologie en christelijke theologie zien, verwijst Browning voor de Amerikaanse situatie naar *Psychology and Christianity: four views van Johnson en Jones* (2000) Deze auteurs geven de volgende gezichtspunten:

1. Volledige integratie van de twee disciplines theologie en psychologie.
2. De twee disciplines worden als parallellen gezien die beiden op een verschillend niveau functioneren en daarom niet volledig maar tot op zekere hoogte integreerbaar zijn.
3. Er is geen integratie mogelijk en helpende strategieën moeten uitsluitend uit de Bijbel worden gehaald.
4. Er dient een eigen christelijke psychologie te worden ontworpen.

Daarbij komt nog een vijfde visie die door J.R. Beck wordt verwoord in: *Journal of Psychology and Christianity* (2003, p.20-29)

5. Integratie tussen de twee disciplines wordt beoogd maar men legt daar in het taalgebruik geen grote nadruk op.

De visie die in de cursussen naar voren komt op de mogelijkheid van integratie tussen theologie en psychologie heeft te maken met hoe de bijbelse mensvisie wordt gehanteerd en met wat men van de psychologie gebruikt en waardeert.

4.2.1 Cursus: "Inleiding tot pastorale counseling" - Centrum voor Pastorale Counseling (CPC) Dordrecht/Heverlee

In de cursus "Inleiding tot Pastorale counseling" geeft het CPC een duidelijke visie op het probleem van integratie van theologie en psychologie. Het door het CPC gehanteerde bijbelse mensbeeld laat daarbij weinig tot geen ruimte over voor de mensbeelden uit de

Bewogen en bevlogen?... dan een cursus!

psychologie en psychotherapie in cursussen voor pastoraat

psychologie. Het CPC ziet de psychologie op zijn hoogst als hulpwetenschap naast de Bijbel. Wat uit de psychologie gebruikt kan worden, meent men, is afhankelijk van de uitkomst van het 'louteringsproces' dat een christen moet toepassen op psychologische theorieën en therapieën die zich in de gegeven situatie voordoen. Dit louteringsproces heb ik beschreven in hoofdstuk 2.1.1.

Al met al denk ik dan ook te kunnen concluderen dat op grond van het door hen gehanteerde bijbelse mensbeeld het CPC theologie en psychologie op geen enkele wijze wil integreren. Het CPC staat daarbij op het standpunt dat het goed zou zijn wanneer er een eigen christelijke psychologie zou worden ontwikkeld. (Barrett & De Vriese, 1986, p.71) Er wordt echter niet duidelijk gemaakt hoe en wie precies die eigen psychologie verder zouden moeten ontwikkelen en hoe deze uitgewerkt moet worden. Voor mij is het echter maar zeer de vraag of het mogelijk is alleen vanuit de Bijbel een volledig uitgewerkte christelijke psychologie te distilleren die in alle gevallen herstel of verbetering van psychische problemen tot resultaat kan hebben.

4.2.2 Cursus: "Zegenend helpen, basis cursus pastorale vorming" van de Stichting "De Kracht van Vrede" (DKV) uit Dordrecht.

Omdat er geen duidelijke uitspraken worden gedaan over de verhouding tussen psychologie en theologie, is het lastig om een mening te vormen over de visie van T. van der Weele over dit onderwerp. Uit een telefoongesprek dat ik met hem hierover had, kreeg ik de indruk dat hij psychologie en theologie als twee afzonderlijke disciplines ziet die tot op zekere hoogte te integreren zouden zijn. Hoe dit precies zou moeten gebeuren, kon hij echter niet zeggen. Zijn uitgangspunt is dat alles van de psychologie, wat niet ingaat tegen het bijbels mensbeeld zoals de stichting DKV dat hanteert, gebruikt kan worden. Daarbij zou dus ook ruimte overgelaten kunnen worden voor theorieën uit een ander mensbeeld, bijvoorbeeld uit de humanistische psychologie?

In de humanistische psychologie wordt uitgegaan van een optimistisch mensbeeld, de mens heeft een vrije wil om keuzes te maken. Voorts gaat men uit van een constellatie van behoeften die ons gedrag kunnen beïnvloeden. Ieder mens heeft fundamentele behoeften zoals voedsel, lucht, slaap, veiligheid, liefde, geborgenheid en respect. Deze worden deficiëntiebehoeften genoemd. Een onbevredigde veiligheidsbehoefte zal bijvoorbeeld onzekerheidsklachten kunnen geven. In dit mensbeeld is het ultieme doel van de mens de zelfactualisatie of zelfverwerkelijking, het optimaal gebruiken van eigen mogelijkheden. Dit wordt de groeibehoefte genoemd en men ziet dit als de hoogste behoefte die de mens kan hebben. Deze groeibehoefte is gericht op het gaan ervaren dat er ten volle geleefd wordt. Iemand die 'alles al heeft' in termen van deficiëntiebehoeften kan toch het gevoel hebben dat hij/zij iets mist en dat daardoor het leven voor hem/haar minder betekenis of zin heeft. In de humanistische psychologie wordt de groeibehoefte gezien als een uiting van de behoefte aan zelfverwerkelijking.

Het bijbelse mensbeeld van 'Zegenend helpen' komt op het punt van de vrije wil niet geheel overeen met het humanistische psychologische mensbeeld. In de cursus 'Zegenend helpen' wordt echter wel uitvoerig stilgestaan hoe de hulpgevers getraumatiseerde hulpvragers, wiens ervaringen wellicht tekorten aan de fundamentele behoeften zijn, door

Bewogen en bevlogen?... dan een cursus!

psychologie en psychotherapie in cursussen voor pastoraat

middel van gebed kunnen zegenen. Vervolgens zou men ook meer aandacht kunnen schenken aan het ontwikkelen van een visie op de groei-behoefte van mensen.

4.2.3 Oriëntatiecursus: Psycho-pastoraat "Helen door te delen" van de Stichting voor Psycho-pastorale Hulpverlening (PPH), uit Veenendaal.

Doordat veel de nadruk wordt gelegd op de psychisch-medische kant van de hulpverlening wordt zeer duidelijk gekozen voor een vorm van integratie van pastoraat en psychologie. De naam die men voor deze vorm van hulpverlening waarbij klaagpersonen de rol van de hulpverlener op zich nemen is dan ook psycho-pastorale hulpverlening. Dat men volledige integratie van de twee disciplines theologie en psychologie beoogt, lijkt dus voor de hand te liggen.

4.3 Conclusie visies op integratie

Wat ik van de discussie over het wel of niet integreren van psychologie in de pastorale praktijk terugvond in de cursussen is het volgende. Het Centrum voor Pastorale Counseling (CPC) wijst in de cursus "Inleiding tot pastorale counseling" integratie tussen theologie en psychologie volledig af. Zij staan op het standpunt dat een eigen christelijke psychologie zou moeten worden ontworpen. Een aanzet daartoe lijkt hun plannen om te komen tot accreditatie van een code voor christelijke hulpverleners.

Waar het CPC integratie tussen theologie en psychologie volledig afwijst kiest de stichting Psycho-Pastorale Hulpverlening (PPH) met de cursus "Helen door te delen" juist voor een vorm van integratie tussen pastoraat en psychologie. Uit het feit dat deze cursus volgens de website van de stichting PPH ook veel belangstelling trekt uit de reformatorische hoek kan afgeleid worden dat niet alleen evangelische, pinkster- en charismatische gemeenten zich in de opzet ervan thuisvoelen. Dit zou te maken kunnen hebben met het feit dat vanuit de traditionele kerken er nooit veel negatieve discussie is (geweest) over de invloed van de psychologie op het pastoraat. De hermeneutische visie op pastoraat is daar meer gangbaar.

In de cursus 'Zegenend helpen' van de Stichting De Kracht van Vrede (DKV) staat het gebed ook centraal en het lijkt dan voor de hand te liggen dat deze benadering het meest overeenstemt met de vijfde Amerikaanse visie op integratie. Ook in die visie staat het 'zegenen door middel van een gebed' centraal. Hoewel er in de cursus 'Zegenend helpen' geen aanwijzingen zijn van een duidelijke tijdsafbakening voor wat betreft de duur van de pastorale begeleiding, lijkt het mij aannemelijk dat deze zeer kort is. De hulpvrager komt immers voor een 'zegening' en niet voor een langdurige begeleiding. Ook dit is een overeenkomst met de visie van de Theophostic Prayer Movement. Een verschil met hen is echter dat de stichting DKV theologie en psychologie toch duidelijk van elkaar onderscheidt.

4.4 Tot besluit

De centrale vraag in deze scriptie is: Welke rol heeft (kennis van) psychologie in cursussen voor pastoraat dat wordt gegeven in Evangelische, Pinkster- en Charismatische gemeenten?

Psychologie heeft in het leven van alle dag een belangrijke positie en dat psychologie daarom ook een rol speelt in cursussen voor pastoraat lijkt mij onomstotelijk vast te staan.

Bewogen en bevlogen?... dan een cursus!

psychologie en psychotherapie in cursussen voor pastoraat

Toch gaat men in de cursussen met uitzondering van de cursus van de Stichting PPH vrij ongerefleeteerd te werk ten aanzien van de psychologie en psychotherapie.

Allereerst viel het mij daarbij op dat hoewel men vanuit vrijwel dezelfde bijbelse mensbeelden pastoraat uitoefent, de ene cursus de psychologie totaal afwijst, de ander zich daar niet veel mee bezig houdt en de derde geen problemen ziet om tot integratie van theologie en psychologie te komen.

Wat men in de cursussen van de psychologie gebruikt, heeft ongetwijfeld te maken met de bijbelse mensvisie die men heeft. Maar ik vraag mij echter af of het wel het bijbelse mensbeeld is dat tot het verschil van opvattingen over de integratie tussen psychologie en theologie leidt. Zou dat niet veel meer een gevolg zijn van hoe de eigen ervaring van de cursusauteurs is met psychologie en pastoraat. De opleidingsachtergrond van deze auteurs lijkt mij dan ook van groot belang.

Toch heeft de ene auteur die een psychologische opleiding volgde er meer moeite mee om psychologie te integreren in de pastorale cursus dan de andere auteur die ook een opleiding in de psychologie volgde. Waar dat dus door veroorzaakt wordt, vraagt naar mijn mening verder onderzoek.

Over het algemeen zijn er boekenkasten vol geschreven over pastoraat, psychologie en de mogelijke samenhang daartussen. In vergelijking met de Amerikaanse discussie onder Evangelicals wordt in de Nederlandse situatie van deze drie pastorale cursussen die ook in Evangelische, Pinkster- en Charismatische kringen gangbaar zijn, weinig stilgestaan bij de vraag hoe over integratie tussen pastoraat en psychologie te denken. Moet daaruit geconcludeerd worden dat dit onderwerp niet (meer) actueel is in evangelisch Nederland? Wellicht, maar toch komt uit deze cursussen voor pastoraat naar voren dat er nog heel verschillende opvattingen leven over dit onderwerp.

Daarom zou ik er voor willen pleiten dat er meer discussie op gang komt over de invloed, plaats en het gebruik van psychologie in pastorale cursussen. Het lijkt mij vooral in het belang van de vrijwilligers uit EPC-gemeenten die deze cursussen volgen. Dit omdat men van oudsher in deze kringen argwanend tegenover 'de psychologie' staat. Maar ook voor pastorale vrijwilligers uit de traditionele kerken lijkt het mij goed duidelijk te weten vanuit welke visie op de verhouding tussen theologie en psychologie pastorale hulpverlening wordt voorgestaan. De vrijwilliger weet dan of zijn/haar normen en waarden hiermee overeenstemmen of juist niet en kan zich dan verder beraden op zijn werkzaamheden. Een bijkomend effect is daarbij dat aan de ene kant een duidelijk onderscheid te maken is tussen de reguliere of seculiere hulpverlening en de pastorale ondersteuning en aan de andere kant hulpvragers voldoende inzicht gegeven wordt in het patroon van normen en waarden van de pastorale hulpverlener.

Daarnaast en misschien nog belangrijker is dat vervolgens bepaald kan worden welke scholing op het gebied van theologie en psychologie nodig is voor de vrijwilliger in het pastoraat. Al met al wil ik stellen dat:

"een goed opgeleide pastorale vrijwilliger een semi-professional kan worden".

Welke verdere eisen aan deze semi-professional gesteld moeten worden, kan wellicht in vervolgonderzoek aan bod komen. Mijn scriptietaak eindigt hier.

Bewogen en bevlogen?... dan een cursus!

psychologie en psychotherapie in cursussen voor pastoraat

Literatuurlijst

Adams, J. E., *Bijbels pastoraat: basis van christelijke hulpverlening*, Kampen: Kok Voorhoeve, 1994.

Anderson, N., Zuelke, T., & Zuehlke, J., *Christ-centered Therapy*, Grand Rapids: Zondervan Press, 2000.

Andriessen, H., *Oorspronkelijk bestaan. Geestelijke begeleiding in onze tijd*. Baarn: Gooi & Sticht, 1995.

Barrett, W. & Vriese, J. de, *Helpen met de Bijbel, Inleiding tot pastorale counseling*, Hoornaar: Gideon, 1986.

Beck, J.R., 'The Integration of Psychology and Theology: An Enterprise Out of Balance', in: *Journal of Psychology and Christianity*, vol. 22, no. 1, 2003, p.20-29.

Bons-Storm, R., *Hoe gaat het met jou? Pastoraat als komen tot verstaan*, Kampen: Kok, 1989.

Bons-Storm, R., *Kritisch bezig zijn met pastoraat. Een verkenning van de interdisciplinaire implicaties van de praktische theologie*, Zoetermeer: Uitgeverij Boekencentrum, 1991.

Browning, D.S., *The Moral Context of Pastoral Care*, Philadelphia, Penn.: The Westminster Press, 1976.

Browning, D.S., *A Fundamental Practical Theology: Descriptive and Strategic Proposals*, Minneapolis: Fortress Press, 1991.

Browning, D.S., Can psychology escape religion? Should it? *The International Journal for the Psychology of Religion*, 1, 1-12, 1997.

Browning, D.S., *Religious Thought and the Modern Psychologies*, Minneapolis: Fortress Press, 2000.

Bouwer, J. (red.), *Met meer dan hart en ziel. Levensbeschouwelijke diagnostiek, geestelijke zorgverlening en context*, Gorinchem: Ekklesia, 2000.

Clebsch, W. & Jaekle Chr, R., *Pastoral Care in Historical Perspective*, Englewood Cliffs NJ: 1964.

Collins, G.R., Myers, D.G., Powlison, D. & Roberts, R.C., *Psychology and Christianity*, Downers Grove: Intervarsity Press, 2000.

Bewogen en bevlogen?... dan een cursus!

psychologie en psychotherapie in cursussen voor pastoraat

Collins, G.R. & De Vriese, J., *Doeltreffende pastorale counseling. De herderlijke taak van de plaatselijke gemeente*, Hoornaar: Gideon, 1988.

Crabb, L.J., *Principes voor Bijbels pastoraat*, Hoornaar: Gideon, 1987.

Dam, W.C. van, *Zielszorg in de kracht van de geest*, Kampen: Kok Voorhoeve, 1992.

Dekker, G., 'Evangelischen in Nederland, Een eigenaardige beweging?', in: *Religieuze bewegingen in Nederland*, Amsterdam: VU Boekhandel/Uitgeverij, 1984.

Dekker, G., Godsdienst en kerk in de samenleving, in: *Handboek Godsdienst in Nederland*, Amersfoort: De Horstink, 1992.

Egan, G., *The Skilled Helper. A Problem-Management Approach to Helping*. Pacific Grove, Cal.: Brooks/Cole Publishing Company, 1994.

Faber, H. & Van der Schoot, E., *Het pastorale gesprek*, Haarlem: Erven Bijleveld, 1970.

Garzon F. & Poloma, M., 'Theophostic Ministry, Preliminary Practitioner Survey', in *Pastoral Psychology*, vol. 53. no. 5, Dordrecht: 2005.

Gerwen, G. van, *Pastorale begeleiding door vrijwilligers*, Kampen: Kok, 1990.

Groot, A.D. de, *Elementair begrip van de psychologie*, Utrecht: Bohn, Scheltema & Holkema, 1980.

Haan, A. de, *"Nou, het beste...": over zegenen gesproken*, Arnhem: Filippus, 1999.

Herman, J.L., *Trauma en herstel. De gevolgen van geweld - van mishandeling thuis tot politiek geweld*. Amsterdam: Wereldbibliotheek, 1999.

Heitink, G., *Pastorale zorg, theologie, differentiatie, praktijk*, Kampen: Kok, 2000.

Huizing, W. (red.), *Vrijwilliger in de zorg : geestelijke verzorging en vrijwilligerswerk*, Kampen: Kok, 2001.

Johnson, E.L., & Jones, S. L., *Psychology and Christianity: Four Views*, Downers Grove IL: InterVarsity Press, 2000.

Jones, Stanton L., *Modern Psychotherapies: a Comprehensive Christian appraisal*, Downers Grove IL: InterVarsity Press, 1991.

Bewogen en bevlogen?... dan een cursus!

psychologie en psychotherapie in cursussen voor pastoraat

Jung, Carl G. *Psychotherapy or the Clergy, Modern Man in Search for a Soul*, New York: Harcourt, Brace, 1933.

Klein Kranenburg, E.S. *De derde in het pastorale gesprek*, Den Haag: Boekencentrum, 1988.

Lang, G., Molen, H.T. van der, *Psychologische gespreksvoering*, Soest: Nelissen, 2004.

Laeyendecker, L., *Godsdienst: een nadere omschrijving*, in: *Handboek Godsdienst in Nederland*, Amersfoort: De Horstink, 1992.

Lang, G., & Molen, H.T. van der, *Psychologische gespreksvoering. Een basis voor hulpverlening*, Soest: Uitgeverij Nelissen, 2004.

Lindijer, C.H., *Pastor en Therapeut. Wat kan pastoraat leren van psychotherapie?*, Den Haag: Boekencentrum, 1984.

MacIntyre, A., *After Virtue, A Study in Moral Theory*, London: Duckworth, 1985.

Meulen, H.C. van der (red.), *Liefdevol oog en open oor: handboek pastoraat in de christelijke gemeente*, Zoetermeer: Boekencentrum, 1999.

Nullens, P.A.P., *Dicht bij de Bijbel*, Heverlee: Bijbelinstituut België, 1997

Pelt, J.W. van, *De pastorale gemeente: over schapen met het hart van een herder*, Den Haag: Boekencentrum, 2002.

Ploeg, H.M. van der, *Psychotherapie*, Houten/Deurne: Bohn Stafleu Van Loghum, 1990.

Rogers, C.R., *Client-Centered Therapy. Its Current Practice, Implications and Theory*. London: Constable and Cy. Ltd., 1951.

Roos, J., *Vrijwilligerskerk...kerk van de toekomst?*, Baarn: Ten Have, 1978.

Schaeffer, H. (red.), *Handboek Godsdienst in Nederland*, Amersfoort: De Horstink, 1992.

Schoonhoven, R., *Christelijke counseling volgens Jay E. Adams: een literatuuroverzicht*, Den Haag: Voorhoeve, 1982.

Schoonhoven, R. & Geluk, C.G., *Helen door te delen, een aanzet tot psycho-pastorale hulpverlening*, Zoetermeer: Uitgeverij Boekencentrum, 1999.

Sociaal Cultureel Planbureau, *Godsdienstige veranderingen in Nederland*. Den Haag: Uitgeverij SCP, 2006.

Bewogen en bevlogen?... dan een cursus!

psychologie en psychotherapie in cursussen voor pastoraat

Stoffels, H.C., Wegwijzer in Evangelisch Nederland, in: *Religieuze Bewegingen in Nederland*, Amsterdam: VU, 1980.

Swanborn, P.G., *Methoden van sociaal-wetenschappelijk onderzoek*, Meppel: Boom, 1994.

Vandermeersch, P.M.G.P., *Over psychose, seksualiteit en religie: het debat tussen Freud en Jung*, Nijmegen: SUN, 1992.

Vandermeersch, P.M.G.P., *Trimboslezing: Uit de hemel gevallen? De levensbeschouwing van de geestelijke gezondheidszorg*, Utrecht: Nederlands centrum voor geestelijke volksgezondheid, 1996.

Vossen, H.J.M., *Vrijwilligerseducatie en pastoraat aan rouwenden*, Kampen: Kok, 1985.

Vriese, J. de, Barrett, W., Lemmens, D., *Actuele problemen in het licht van de Bijbel*, Hoornaar: Gideon, 1988.

Weele, T.J. van der, *Blote voeten dokter: ongeschoolde specialisten in de kerk*, Arnhem: Interlektuur, 1981.

Weele, T.J. van der, *Dus... ik ben niet gek : hulpverlening aan incest-slachtoffers*, Harderwijk: Stichting Zon, 1992.

Weele, T.J. van der, *Zegenend helpen: een studie over het zegenen van hulpvragers als onderdeel van pastorale zorg*, Harderwijk: Stichting Zon, 1992.

Wetenschappelijk Raad voor het Regeringsbeleid (WRR), *Geloven in het publieke domein : verkenningen van een dubbele transformatie*, Amsterdam: University Press, 2006.

Weijland, H.B., "Kerkorde naar reformatorisch kerkrecht", in: *Handboek Godsdienst in Nederland*, Amersfoort: De Horstink, 1992.

Wimber, J., *Een Koninkrijk van Kracht*, Hoornaar: Gideon, 1986.

Zijlstra, W., *Op zoek naar nieuwe horizon*, Nijkerk: Callenbach, 1989.

Webadressen

The Assemblies of God: www.ag.org

The Association of Theological Schools: www.ats.edu

Christian And Missionary Alliance gemeenten (CAMA): www.cama.nl

Bewogen en bevlogen?... dan een cursus!

psychologie en psychotherapie in cursussen voor pastoraat

Cary R, Collins: www.caryrcollins.com

Centrum voor pastorale counseling: www.pastoralecounseling.org

De Evangelische Alliantie: <http://www.ea.nl>

Federatie Evangelische Zorg-Organisaties: www.feo.nl

Friesch Dagblad: www.frieschdagblad.nl/artikel.asp?artID=1988 – Informerend artikel over de cursus van de stichting PPH

International Assemblies of God Fraternal Organizations: www.worldmissions.ag.org

Nederlandse Vereniging voor Psychotherapie: www.psychotherapie.nl

Rafaël Gemeenten: www.rafael.nl

Stichting De Hoop Dordrecht, Evangelische Hulpverlening:
www.evangelischehulpverlening.nl

Stichting De Kracht van Vrede: www.zegenendhelpen.nl

Stichting Gemeentegroei: Krol, B. www.bramkrol.com

Stichting Psycho pastorale hulpverlening: www.stichtingpph.nl

Verenigde Pinkster- en Evangeliegemeenten: www.VPE.nl

Bijlagen

1. Verklaring van begrippen

Evangelische, Pinkster- en Charismatische gemeenten

Onder EPC-gemeenten worden verstaan de evangelische groeperingen die als kerkgenootschap, door middel van een notariële akte staan ingeschreven. Voorbeelden hiervan zijn de Verenigde Pinkster en Evangelie gemeenten (VPE), de Broederschap van Baptistengemeenten (BPG) en de Christian And Missionary Alliance (Cama) gemeenten. Deze gemeenten hebben hun wortels in het protestantse gedachtegoed maar zijn doorgaans onafhankelijke vrije gemeenten die op basis van overeenkomsten in geloofsleer met elkaar gerelateerd kunnen zijn in bijv. de Evangelische Alliantie. Zij zijn echter niet met elkaar verbonden door Synodes. Ik gebruik voor deze gemeenten de naam evangelischen. G. Dekker zegt daarover: "In de Angelsaksische landen spreekt men over evangelicals en in Duitsland over Evangelikalen" (Dekker 1984,p.15)

In Nederland wordt in het spraakgebruik onderscheid gemaakt tussen evangelische, baptisten-, pinkster- en charismatische kerken. In de Engelstalige wereld vallen deze kerken meestal onder het begrip evangelical.

Het kerkgenootschap VPE

Het kerkgenootschap VPE is ontstaan door de fusie van de Broederschap van Pinkstergemeenten (BPG) met de Volle Evangelie Gemeenten Nederland (VEGN). Deze fusie werd halverwege de jaren tachtig van de vorige eeuw in gang gezet toen het VEGN-bestuur bij het BPG-bestuur aanklopte met de vraag of het niet mogelijk was om geregeld bijeen te komen voor gezamenlijk gebed. Daarbij bleef het een paar jaar. Wel werden er andere Pinksterdenominaties (de Volle Evangelie Bethel Kerk en Rafaël Nederland) uitgenodigd om mee te bidden. Daaruit is tussen 1992 en 1994 het Landelijk Platform van de Pinkster- en Volle Evangeliegemeenten Nederland (het LP) ontstaan: een platform voor gebed, gesprek en actie. Als zendgemachtigde participeerde het Landelijk Platform ook tezamen met de Evangelische Alliantie in Zendtijd voor Kerken. Naarmate de samenwerking binnen het Landelijk Platform verder op gang kwam, bleek dat de BPG en de VEGN grosso modo door dezelfde motieven werden gedreven en in vergaderingen verwante standpunten ventileerden. In de marge van een bijeenkomst van het Landelijk Platform werd in 1996 de mogelijkheid van verdere samenwerking tussen BPG en VEGN geopperd. In februari 1997 vond de eerste officiële verkennende bespreking plaats, in februari 2002 werd de fusie een feit. De VPE bestaat thans uit een landelijk netwerk van ruim 125 pinkster- en volle evangeliegemeenten en 200 predikanten en voorgangers. De VPE is verbonden met de Amerikaanse de International Assemblies of God Fraternal Organizations die wereldwijd ongeveer 55 miljoen leden heeft. Op de website van de International Assemblies of God Fraternal Organizations staat een link naar de Nederlandse VPE. Die verbondenheid wijst erop dat de VPE het evangelicale gedachtegoed uit Amerika ook van belang acht voor de Nederlandse evangelischen. Ook omgekeerd is op de website van de VPE een link naar de International Assemblies of God Fraternal Organizations te vinden

Bewogen en bevlogen?... dan een cursus!

psychologie en psychotherapie in cursussen voor pastoraat

Psychologie en psychotherapie

In deze scriptie ga ik uit van de omschrijving van psychologie zoals die door A.D. de Groot wordt verwoord:

'Psychologie betekent zielkunde. De wetenschap die het zielsleven of psychische leven bestudeert. Zoals de fysioloog de werking van het (menselijk) lichaam bestudeert, zo bestudeert de psycholoog de werking van de (menselijke) geest, de psyche of de ziel'. (De Groot 1980)

In de psychologie wordt studie gemaakt van het menselijke gedrag en men tracht daarbij te komen tot theorieën of universele uitspraken: uitspraken die altijd en overal geldig zouden zijn. 'Gedrag' vat ik op als niet alleen datgene wat van buitenaf aan gedragingen of handelingen geobserveerd wordt, maar gedrag omvat ook de gedragsaspecten die niet altijd op een directe manier geobserveerd kunnen worden. Het gaat dan over cognitieve, motivationele, affectieve en sociale gedragspatronen.

Er bestaan veel psychologische scholen en stromingen, die elk een min of meer eigen visie op de mens hebben. Deze psychologische visie wordt echter mede door het vooraf ingenomen standpunt bepaald. Dikwijls wordt voorgegeven alsof louter feiten en objectieve gegevens worden beschreven maar in wezen wordt een bepaalde blik op de mens verwoord. Omdat elke psychologische stroming dus eigen opvattingen heeft over 'de mens en zijn gedrag' kan men niet spreken van één mensbeeld dat geldt voor de gehele psychologie. Doorgaans is echter wel het uitgangspunt dat de moeiten die mensen hebben rond schuld, schaamte, teleurstellingen enzovoorts voortkomen uit verkeerde denkbeelden, waardoor de negatieve emoties veroorzaakt worden. Voor de psychotherapie betekent dit een opbouwen van juiste denkbeelden.

Volgens de Nederlandse Vereniging voor Psychotherapie is psychotherapie een behandelmethode die wordt toegepast bij psychische klachten en problemen. De therapie bestaat meestal uit het voeren van gesprekken met een deskundige hulpverlener: de psychotherapeut. Sinds april 1998 is het beroep van psychotherapeut wettelijk geregeld als basisberoep in de Wet op de Beroepen in de Individuele Gezondheidszorg (Wet BIG). H.M. van der Ploeg beschrijft psychotherapie aldus: 'Onder psychotherapie verstaat men doorgaans een serie persoonlijke contacten waarbinnen met behulp van psychologische methoden de behandeling van persoonlijkheidsstoornissen, neurotische problemen, psychische klachten, mentale ziekten c.q. stoornissen in gedrag en gevoel plaatsvindt'. (Van der Ploeg 1990, p.1,1) . Sinds het midden van de vorige eeuw is de cognitieve en gedragstherapie steeds belangrijker aan het worden

2. De zeven psychologische stromingen die volgens Heitink de meeste invloed hebben op het pastoraat

De psychoanalytische richting

Deze richting is ontstaan uit de theorieën van Freud over het 'Ich', het 'Es' en het 'Überich' en gaat te werk door het verleden van de persoon in kaart te brengen. Een belangrijke vernieuwing van de psychoanalyse kwam volgens Heitink met Kohut (die niet over de driften van de mens spreekt, maar over het creatieve zelf) en Erikson (die stelde dat de menselijke ontwikkeling een vast patroon vertoont). Freud ziet religie als een neurose

Bewogen en bevlogen?... dan een cursus!

psychologie en psychotherapie in cursussen voor pastoraat

en als reactie hierop hebben anderen weer beweerd, dat juist ongelooft een ontwikkelingsstoornis is. Momenteel geldt de 'object relations theory' waarin de mens als relationeel wezen beschouwd wordt en projecties tot op zekere hoogte als gezond gezien worden als een invloedrijke richting binnen de psychoanalyse. In deze theorie wordt de mens gezien als een relationeel wezen en wordt hij niet gezien vanuit zijn driften.

In Nederland heeft vooral H. Faber de psychoanalytische theorie uitgewerkt voor het pastoraal handelen. (Heitink 2000, p.89)

De Jungiaanse richting

Jung spreekt van het collectieve onbewuste, de wereld van de archetypen, die in de levens van mensen als positieve mogelijkheden geactualiseerd en gedifferentieerd worden. De kern van Jung's mensvisie is de potentie tot zelfverwerkelijking via het individuatieproces. Toeval bestaat niet, alles wordt bestuurd door die oerervaringen (synchroniciteit of ook 'samenloop van omstandigheden'). Jung staat positiever aan Freud tegenover religie: dogma's zijn symbolen van de ziel, een vertolking van archetypische processen. Hij heeft meer met de roomse dan de reformatorische traditie omdat de eerste met haar symboliek en ritueel voorkomt dat de mens wordt overspoeld vanuit het onbewuste. Een polariteit tussen goed en kwaad wordt in deze stroming als verkeerd beschouwd. Volgens W. Zijlstra kan een ethische categorie nooit tot een psychologische categorie herleid worden. (Zijlstra 1989)

De humanistisch-psychologische richting

Deze benadering neemt niet de problematische kant van de mens als insteek, maar diens mogelijkheden tot ontplooiing. Een van de grondleggers van deze richting is de Amerikaan Abraham Maslow. Deze werkte zijn theorie uit in een hiërarchische piramide van menselijke behoeften. Vanuit een positieve mensvisie wordt in deze benadering niet de nadruk gelegd op de psychisch problematische kanten van de mens, maar op zijn mogelijkheden van ontplooiing, groei en ontwikkeling. In de zelfverwerkelijking ontdekt de mens intrinsieke waarden of zijnswaarden (zoals totaliteit, volmaaktheid, schoonheid, etc.) die hij als topervaringen beleeft. De bijna extatische ervaringen kunnen een beleving van 'God gelijk'-zijn geven. Deze stroming heeft invloed gehad op de 'client-centered' georiënteerde wijze van counseling, zoals bij Rogers en Hiltner. De humanistisch-psychologische ideeën zijn van grote invloed geweest op de Klinisch Pastorale Vorming. Het charismatisch pastoraat vindt aanknopingspunten in deze visie op ontplooiing, groei en menselijke begaafdheid, verstaan als vruchten van de Geest. Theologische kanttekeningen zijn te plaatsen bij het te positieve mensbeeld en het gebrek aan oog hebben voor de gemeenschap. (Heitink 2000, p.95)

De behavioristische richting

Deze benadering wordt natuurwetenschappelijk genoemd en is daarmee vaak ook deterministisch, hoewel er later ook minder extreme varianten komen. Gedrag en attitude zijn aangeleerd en kunnen via effectief leerproces veranderd worden. Er is in deze stroming

Bewogen en bevlogen?... dan een cursus!

psychologie en psychotherapie in cursussen voor pastoraat

geen plaats voor religie, tenzij voor deïsme. Aan deze stroming ligt een dualisme van natuur en geest ten grondslag. Grootste theologische bezwaar betreft het gebrek aan aandacht voor de menselijke vrijheid. Deze richting heeft invloed gehad op o.a. nouthetisch pastoraat (Adams), maar ook op Lindijer en A. Schilder. (Heitink 2000, p.96)

De existentiële richting

De existentiële psychologie vindt zijn wortels in de fenomenologie van de Duitse filosoof Edmund Husserl en daarop voortbordurend de existentiële filosofie van Heidegger en Sartre. De mens leert het somatisch en psychisch functioneren als het ware geestelijk te overstijgen. Door existentiële angsten en twijfels probeert de mens telkens zin aan zijn leven te geven en er is dus een sterk geloof in de kracht van de wil. De visie op de menselijke existentie kan een religieuze verdieping krijgen en veel hierin spreekt theologen aan. Wel moet gezegd worden, dat zingeving niet een (puur) individuele aangelegenheid is en dat lijden niet altijd zin heeft. Wat Heitink vooral als van belang voor het pastoraat ziet is dat deze visie ons bepaalt bij de mens als geestelijk wezen. Geestelijke krachten kunnen het leven vernieuwen en ook in psychische en somatische zin doorwerken in 'heel de mens'. (Heitink 2000, p.100)

De cognitief-psychologische richting

In deze nieuwere richting verschuift de belangstelling naar de vaardigheden die mensen hebben voor een bepaalde taak. Onderzoeksvelden zijn het functioneren van mensen, hun aandachtsvermogen, hun verwerkingscapaciteit en de grenzen van hun mogelijkheden. Psychologen zoeken praktische oplossingen voor concrete problemen. Het is ook niet zozeer een stroming zoals de voorgaande, maar heeft een heel breed toepassingsveld. Centraal staat de verhouding tussen cognities en emoties. Betekenissen die men aan iets toekent roepen gevoelens op en gevoelens op hun beurt worden gekanaliseerd door reflexieve overwegingen. Religieuze ervaring wordt door sommigen in deze richting beschouwd als "een cognitief proces waarbij een specifieke voorkennis, die in het geheugen is opgeslagen, bepaalt wat bewust ervaren wordt." Cognitieve factoren worden beschouwd als beslissende determinanten van emotionele processen. Van belang voor het pastoraat is dat er plaats gemaakt wordt voor het ruimte scheppen voor het uiten van gevoelens in de pastorale relatie.

Heitink is van mening dat de cognitieve benadering ons leert dat kennis van de traditie, verwerkt tot een gelovig referentiekader, van grote betekenis is voor het proces van zin- en betekenisgeving. (Heitink 2000, p.101)

De constructionistische richting

Dit is een sociaal-psychologische benadering waarin zingeving en identiteit worden gezien als een product van interactie- en identificatieprocessen. Door het eigen handelen te beoordelen vanuit het perspectief van de ander, leert de mens zichzelf te verstaan als object (het 'Me'). Het handelen dat niet onmiddellijk toegankelijk is voor reflectie is het 'I', dat

Bewogen en bevlogen?... dan een cursus!

psychologie en psychotherapie in cursussen voor pastoraat

wordt beleefd als initiatief en vrijheid. Deze roltheorie wordt verbonden met een narratieve visie op de menselijke levensloop. Voor het geloof betekent dit, dat men identificatiefiguren zoekt in bijbelse figuren of christenen uit het verleden of in het heden. Deze benadering is voor het pastoraat van belang omdat deze laat zien hoe mensen in de weg van navolging het beeld van Christus aannemen. Het werk van de Geest gaat niet buiten identificatieprocessen om. (Heitink 2000, p.104)

3. Het bijbelse mensbeeld

In de Bijbel vind je verhalen over heel verschillende 'mensen' en daarmee worden vaak ook heel verschillende mensbeelden weergegeven. Daarom lijkt het mij misleidend over het bijbelse mensbeeld te spreken. Dat beeld bestaat niet. Daarvoor is de Bijbel te genuanceerd en te realistisch. In de christelijke wereld is men dan ook niet eensluidend over wat onder het bijbelse mensbeeld verstaan moet worden. Soms geeft de Bijbel het idee dat de mens bestaat uit lichaam en geest (Prediker 12:7), terwijl op een andere plaats gesproken wordt over de drie-eenheid: lichaam, ziel en geest (1 Thessalonicenzen 5:23) Het bijbelse mensbeeld dat in evangelische (hulpverlenings)kringen veel gehanteerd wordt gaat uit van dit laatste mensbeeld.

Volgens de opvatting in Evangelische kringen is in de Bijbel te lezen hoe God de mens (lichaam) formeerde uit de aardbodem en Hij de levensadem (geest) blies in Adam. Toen dat gebeurd was ontstond de ziel. De geest is de plaats waarin de mens direct contact gehad heeft met God. Bij de zondeval heeft de mens het contact met God verloren. De mens kan vanuit zijn geest niet meer goed functioneren, Hij steunt vooral op zijn ziel. Dat wil zeggen vanuit zijn eigen denken, vanuit zijn eigen voelen en vanuit zijn eigen willen. De mens heeft een vrije wil, maar wordt gestraft als hij zich niet houdt aan Gods wil. Als de mens doet wat God van hem verlangt, zal hij daarvoor eeuwig (in de hemel) worden beloond. Door vergeving te vragen voor zijn schulden en zonden waarbij een beroep wordt gedaan op het offer dat Gods Zoon, Jezus Christus bracht, kan een mens vrij komen van wat hem kwelt. Elk mens wordt gezien als een volwaardig mens. Het leven op aarde is een voorbereiding voor het leven na de dood.

Pas na bekering en wedergeboorte, naar aanleiding van een persoonlijke ervaring met God, wordt de natuurlijke orde van het contact hebben met God weer herstelt. De mens kiest er dan vrijwillig voor om afhankelijk van God te worden. Dit betekent dat men gaat leven naar Gods bedoelingen, zoals die opgetekend staan in de Bijbel.

4. Psychologie in de Amerikaanse situatie

Psychology and Christianity: four views - Johnson en Jones (2000)

Voor een samenvatting van hoe evangelischen de relatie tussen psychologie en christelijke theologie zien, verwijst Browning naar *Psychology and Christianity: four views* van Johnson en Jones (2000) Deze gezichtspunten zijn:

- De visie van Gary Collins die volledige integratie van de twee disciplines omarmt. Het Christelijke denken is daarbij de uiteindelijke 'arbiter' van alle waarheid.
- De visie van D.G. Myers, die de twee disciplines als parallelen ziet, die beiden op een verschillend niveau functioneren en daarom niet volledig maar tot op zekere hoogte

Bewogen en bevlogen?... dan een cursus!

psychologie en psychotherapie in cursussen voor pastoraat

integreerbaar zijn. Deze benadering geeft dikwijls meer aandacht aan de psychologische kant van het onderwerp dan aan de theologische kant.

- De visie van D. Powlison, die beargumenteert dat er helemaal niet naar integratie gezocht moet worden, maar dat helpende strategieën uitsluitend uit de Bijbel moet worden gehaald.
- De visie van R.C. Roberts, die het ontwerpen van een eigen christelijke psychologie voorstaat. Dit ontwerp wordt dan in de eerste plaats gevormd door de wijsheid uit de Bijbel in plaats van te rade gaan bij eigentijdse veelal seculiere psychologische bronnen.

Theophostic Movement.

De stichter van deze beweging is de pastoraal theoloog Edward Smith. Deze is opgeleid aan het Southwestern Baptist Theological Seminary in Fort Worth, Texas . De Theophostic Ministry doet al sinds een jaar of acht van zich spreken. De naam van deze beweging is een samentrekking van het Griekse Theo=God en Phostic=Licht, en wordt ook wel God's Light Ministry genoemd.

Bewogen en bevlogen?... dan een cursus!

psychologie en psychotherapie in cursussen voor pastoraat

5. Gebruikte vragenlijst voor het verkrijgen van cursusinformatie

Deze vragenlijst behoort bij de afstudeerscriptie van

J. P. van Hasselt-Boer

Oudeschoolsterweg 21

9991 CP MIDDELSTUM 0595 55 1717

Graag zie ik deze ingevuld retour, waarvoor bij voorbaat mijn dank!

De basis pastorale cursus (naam van de cursus)

Sinds wanneer wordt de cursus gegeven?

(jaartal)

Hoe vaak is de cursus de afgelopen jaren gegeven?

(aantal)

Op welke plaatsen in Nederland (en evt. daarbuiten) wordt de cursus doorgaans gegeven?

(plaatsnamen)

Hoeveel cursisten hebben er in totaal al deelgenomen aan deze cursus?

(getal)

Wie zijn de schrijvers van de cursus en wat is hun opleiding?

Op wie is de cursus gericht?

Hoeveel mensen kunnen er per cursusplaats deel aan nemen?

Wat zijn de voorwaarden om aan de cursus deel te nemen qua opleidingsniveau, leeftijd, en eventueel ervaring in het (kerkelijk) pastoraat?

Welke aanbeveling van de kerk van herkomst is nodig om te kunnen deel nemen aan de cursus?

Wat is de duur van de cursus in

aantal dagdelen:

totaal aantal contacturen:

Bewogen en bevlogen?... dan een cursus!

psychologie en psychotherapie in cursussen voor pastoraat

Hoeveel uren zelfstudie heeft een cursist nodig?

Welke literatuur behoort als studiemateriaal bij de cursus?

In hoeverre is de inhoud van de cursus hierin terug te vinden:

geheel

grotendeels

Welke inbreng wordt er van cursisten verwacht, bijv. casus bespreking?

Hoe wordt de cursus afgerond? (bijvoorbeeld met : toets, gesprek, diploma of anderszins)

Wat zijn de mogelijkheden voor het volgen van een vervolgcursus?

Wordt er na deze cursus contact gehouden met de deelnemers door studie- of ontmoetingsdagen? zo ja hoe vaak

Wat is de kerkelijke herkomst van de cursisten die de cursus al volgden? (a.u.b. aangeven in percentages):

xx % PKN

xx % Evangelische, Pinkster- of Charismatische Gemeente

xx % RK

xx % Andere kerkelijke richting

xx % niet-kerkelijk

Hoeveel cursisten die de cursus afronden zijn werkzaam als beroepskracht in het pastoraat bijv. predikant, pastor of hulpverlener?

(getal)

Hoeveel cursisten die de cursus afronden zijn als vrijwilliger bij het kerkelijk pastoraat betrokken?

(getal)

In welke sectoren van het kerkelijk pastoraat zijn zij als vrijwilliger betrokken?

(getal) bij gemeentekringen,

(getal) bij bezoekwerk,

(getal) bij bijzonder pastoraat,

(getal) anderszins

Wat zijn de hoofdthema's van de pastorale cursus? (naam)

Waarom is juist voor deze thema's gekozen?

Bewogen en bevlogen?... dan een cursus!

psychologie en psychotherapie in cursussen voor pastoraat

Voor welke psychologische theorieën of benaderingen is in deze cursus gekozen en waarom juist hiervoor?

Wat wordt in de cursus verstaan onder het bijbelse mensbeeld?

Is er een spanningsveld tussen het bijbels mensbeeld en het mensbeeld uit hedendaagse psychologische theorieën? Zo ja, hoe omschrijft u dit spanningsveld

Zijn er volgens u psychologische theorieën die op gespannen voet staan met christelijk pastoraat? Zo ja welke zijn dat